

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK SORUNU VE FİNANSMANINDA VERGİ
TEŞVİKLERİ İLE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN ALINAN
VERGİLERİN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Serkan KURNAZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fahriye ÖZTÜRK**

Ankara - 2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK SORUNU VE FİNANSMANINDA VERGİ
TEŞVİKLERİ İLE DIŞ TİCARET ÜZERİNDEN ALINAN
VERGİLERİN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Serkan KURNAZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fahriye ÖZTÜRK**

Ankara - 2013

ONAY

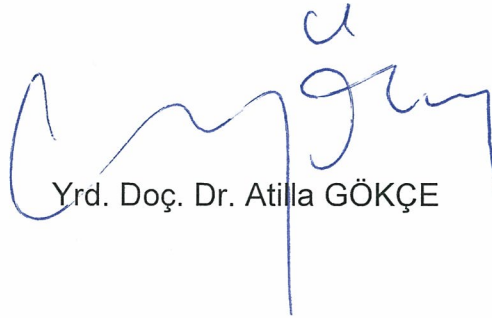
Serkan KURNAZ tarafından hazırlanan "Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Finansmanında Vergi Teşvikleri İle Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Rolü" başlıklı bu çalışma, 16.12.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim İktisat Politikası Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nejat COŞKUN (Başkan)

Doç. Dr. Fahriye ÖZTÜRK (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Atilla GÖKÇE

ÖZET

KURNAZ, Serkan, Türkiye’de Cari Açık Sorunu Ve Finansmanında Vergi Teşvikleri İle Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013

Tasarruf yetersizliği kısıtı altında, sanayisi düşük katma değerli üretim gerçekleştiren, hammadde ve aramalı ithalatına bağımlı olan ülkelerde hükümetlerin cari açıkla mücadelede vergi politikasını, gerek tasarrufu gerekse, yerli üretimi ve ihracatı teşvik edici amaçlarla kullandığı görülmektedir.

Bunun yanında vergi politikasının gerekli görülen durumlarda ve uluslararası ticaret hukukunun elverdiği ölçülerde ithal ikameci yaklaşımlarla yerli sanayiye korumak için etkili bir yöntem olarak tercih edildiği de anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada cari işlemler dengesi ve cari işlem açıkları, ödemeler dengesi kalemlerinden yola çıkılarak incelenmiş, cari işlem açıklarının nedenleri ortaya konulmuş, cari açıkla mücadele konusunda uygulanacak politikalara değinilmiş ve Türkiye’de cari açık sorunu, nedenleri ve sonuçları tartışılmıştır.

Ayrıca, cari açıkla mücadelede bir maliye politikası aracı olan vergi politikasının cari açıkla mücadeleye etkisi sorgulanmış ve 2008-2012 döneminde cari açıkla mücadelede uygulanan vergi politikası önlemleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Ödemeler Bilançosu
2. Cari Denge
3. Cari Açık
4. Vergi Politikası

ABSTRACT

KURNAZ, Serkan, Current Account Deficit Problem On Turkey And The Role Of Tax Incentives And Taxes On Foreign Trade On Deficit Financing, Post Graduate Thesis, Ankara, 2013

Under the deficient saving constraint, in the countries who are making low value-added and low industrialized production and being dependent on raw material and intermediate good importation, governments refer to tax policies to struggle with current account deficit by the way of encouraging both savings, exports and domestic production.

Besides, it is understood that, under the import substitution approach, tax policy is preferred to protect domestic industry as an effective method if it is necessary and consistent to international trade law.

In this study, the current account balance and the current account deficits was examined based on balance of payments items and put forward reasons of current account deficits and mentioned the policies about struggle with current account deficits and argued the reasons and the effects of current account deficit problem in Turkey.

Furthermore, it is examined the effect of the tax policy as a fiscal policy instrument to the struggle with current account deficit and examined the tax policy measures that put into effect on struggling with current account deficits at the period of 2008-2012.

Key Words

1. Banalce Of Payments
2. Current Account
3. Current Account Deficits
4. Tax Policy

ÖNSÖZ

Küresel ekonomik gelişmelere paralel olarak, 2000'li yılların sonrasından başlayarak gelişen piyasa ekonomileri, gelişmiş ülkeleri sermaye ihracatçısı haline getirmiştir.

Bu küresel likidite bolluğu, gelişmekte olan ülkelerin dış borç ve sermaye akışına dayalı olarak yüksek büyüme oranlarına ulaşmalarını sağlamıştır. Sermaye girişleri nedeniyle aşırı değerlenen ulusal para ile beraber tüketimde özellikle de ithalat kaynaklı lüks tüketim mallarına olan talepte yaşanan ciddi artışlar ve dışa bağımlı üretim yapısı nedeniyle ihracattaki artışların ithalatı da beraberinde artırması bu büyüme oranlarına dış ticaret açıklarının eşlik etmesi sonucunu doğurmuştur.

Ancak artan büyüme oranları nedeniyle oluşan ve küresel sermaye hareketleri ile beslenen olumlu piyasa atmosferi, ödemeler dengesi için asıl risk faktörü olan dış ticaretin dengesi üzerindeki olumsuzluğun küçümsenmesine neden olmuştur.

Yetersiz tasarruf oranları karşısında, dış ticaret açığı kaynaklı cari açığın finansmanı kısa vadeli sermaye hareketleri ile sağlanmış, sağlıklı finansman kaynağı olan doğrudan yabancı yatırım ve ihracat artışını sağlayacak tedbirler yetersiz kalmıştır. Söz konusu durum ülkeleri, iç talebi daraltıcı, ihracatı ve yerli sanayiye teşvik edici önlemlere itmektedir.

Bu aşamada kullanılabilecek temel maliye politikalarından birisi olan vergi politikası ile cari açık arasındaki ilişki, hazırlamış olduğumuz tezimizde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu süreçte desteğini hiç bir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Fahriye Öztürk hocama ve çalışmalarımda manevi desteği ile beni yalnız bırakmayan sevgili eşime teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÖDEMELER DENGESİ, CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE CARİ AÇIKLA MÜCADELE

1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU VE YAPISI	4
1.1.1. Ödemeler Bilançosu Kavramı	4
1.1.2. Ödemeler Bilançosunun Yapısı	5
1.2. CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE DengeYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 8	8
1.2.1. Dış Ticaret Hadleri.....	11
1.2.2. Mali Politikalar	12
1.2.3. Döviz Kuru.....	14
1.3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI.....	16
1.3.1. Cari İşlem Açıklarıyla Mücadelede Kısa Vadeli Önlemler.....	17
1.3.1.1. İç Talep Genişlemesini Önlemeye Yönelik Tedbirler.....	18
1.3.1.2. İhracatı Özendirici Kısa Vadeli Önlemler ve Kısa Vadeli Sermaye Akımlarına Yönelik Tedbirler	19
1.3.2. Cari İşlem Açıklarıyla Mücadelede Uzun Vadeli Önlemler Ve Cari Açığın Sürdürülebilirliği.....	20
1.4. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE TASARRUF İLİŞKİSİ	22

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE EKONOMİSİ VE CARİ AÇIK

2.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	25
2.1.1. Dış Ticaret Dengesi Ve Cari Denge	25
2.1.2. Dış Borç.....	31
2.1.3. GSYH Büyüme Oranı	34
2.1.4. Reel Döviz Kuru	36
2.1.5. Bütçe Açığı	38
2.1.6. Döviz Rezervleri	40
2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ AÇIK.....	41
2.2.1. 1923-1980 Döneminde Cari İşlemler Dengesi.....	41
2.2.2. 1980-1989 Döneminde Cari İşlemler Dengesi.....	43
2.2.3. 1990-1999 Döneminde Cari İşlemler Dengesi.....	46
2.2.4. 2000 Yılı Sonrası Cari İşlemler Dengesi.....	49
2.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ AÇIK SORUNU: NEDENLER VE ÖNLEMLER.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ POLİTİKASI UYGULAMALARININ CARİ İŞLEMLER DENGESİ ÜZERİNE ETKİSİ

3.1.VERGİ POLİTİKASI.....	68
3.1.1. Vergi: Tanım Ve Özellikler	69
3.1.2. Vergilerin Sınıflandırılması.....	70
3.1.2.1. Gelir, Servet Ve Harcama (Gider) Vergileri	70
3.1.2.1.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	70
3.1.2.1.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	71
3.1.2.1.3. Harcama (Gider) Üzerinden Alınan Vergiler	72
3.1.2.2. Dolaylı Ve Dolaysız Vergiler.....	73
3.1.2.2.1. Dolaylı Vergiler	74
3.1.2.2.2. Dolaysız Vergiler	75
3.1.3. Vergi Politikası Araçları	78
3.2.CARİ AÇIKLA MÜCADELEDE VERGİ POLİTİKASI UYGULAMALARI:	
VERGİ TEŞVİKLERİ VE DIŞ TİCARETİN VERGİLENMESİ	81
3.2.1. Yatırımları Teşvik Edici, İç Talebi Daraltıcı, Tasarrufu Özendirici Politikalarda Vergi Politikası	82
3.2.2. Dış Ticaretin Vergilenmesi Ve İhracatı Özendirici Politikalarda Vergi Politikasının Etkisi	84
3.3.2008 KRİZİ SONRASI TÜRKİYEDE CARİ AÇIKLA MÜCADELEDE	
ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ	88
3.3.1. 2008 Yılı Değerlendirmesi	90
3.3.2. 2009 Yılı Değerlendirmesi	91
3.3.3. 2010 Yılı Değerlendirmesi	93
3.3.4. 2011 Yılı Değerlendirmesi	96
3.3.5. 2012 Yılı Değerlendirmesi	101
3.4.VERGİ POLİTİKASI İLE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE AMPRİK	
YAKLAŞIMLAR.....	106
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	110
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenlemem ve Denetleme Kurumu
BES	Bireysel Emeklilik Sistemi
BUMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	Döviz Tevdiat Hesabı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EMS	European Monetary System, Avrupa Para Sistemi
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HGD	Hesaplanabilir Genel Denge
IMF	International Monetary Found, Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDF	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
LPG	Likit Petrol Gazı
MENA	Middle East and North Africa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika
ODD	Otomotiv Distribütörleri Derneği
OECD	Organisation For Economic Cooperation And Development, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OVP	Orta Vadeli Plan
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SDR	Special Drawing Rights, Özel Çekme Hakları
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Ödemeler Bilançosunun Yapısı.....	6
Tablo 2: 2008-2012 Dönemi Ödemeler Bilançosu	30
Tablo 3: Kısa Vadeli Dış Borç Stoku	31
Tablo 4: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku ve Sektörel Dağılımı.....	32
Tablo 5: Uluslararası Para Fonundan IMF'den Sağlanan Net Finansman ..	33
Tablo 6: Merkezi Yönetim Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi 2006-2012	39
Tablo 7: 2011 ve 2012 Yılları İtibariyle Cari Açık Veren Bazı Gelişmiş Ekonomilerin ve Türkiye'nin Cari Açık/GSYH Oranları.....	57
Tablo 8: Cari Açığın Finansmanı 2000-2011	62
Tablo 9: Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerin (<i>Dolaysız Vergiler</i>) Vergi Gelirleri İçindeki Oranı	77
Tablo 10: 2010-2013 Dönemi Binek Otomobil Satışlarının Motor Silindir Hacmine Göre Dağılımı	105
Tablo 11: Dış ticaret, Cari Açık ve Vergi Politikası Alanında Yapılmış Bazı Amprik Çalışmalar ve Bulguları	107

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 2011-2012 Dönemi Dış Ticaret Açığı ve Cari Açık	26
Grafik 2: 1984-2012 Dönemi Cari İşlem ve Dış Ticaret Açıkları	27
Grafik 3 : 2002-2012 Dönemi Cari İşlem ve Dış Ticaret Açıkları	29
Grafik 4: 2002-2012 Dönemi Türkiye'nin Dış Borç Stokunun Sektörel Dağılımı	32
Grafik 5: Türkiye'nin 2002-2012 Dönemine Ait Toplam Brüt ve Net Dış Borç Stoku	34
Grafik 6: Yıllık Büyüme Oranları 2002-2012	35
Grafik 7: 2008-2012 Çeyrekler İtibariyle GSYH	36
Grafik 8: 2003-2012 Dönemi TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru- (2003=100)	37
Grafik 9: Bütçe Dengesi/GSYH ve Bütçe Gelirlerinin Bütçe Giderlerini Karşılama Oranı	39
Grafik 10: TCMB Döviz Rezervleri	40
Grafik 11: Cari İşlemler Açığı 1980-1989	45
Grafik 12: Cari İşlemler Açığı 1990-1999	48
Grafik 13: Cari İşlemler Açığı 2000-2011	52
Grafik 15: Türkiye'nin 2000- 2011 Yılları Arası Cari Açık / GSYİH Oranı	53
Grafik 16: 2006-2012 Dönemi Cari Açık ve Dış Ticaret Açığı	53
Grafik 17: Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı	55
Grafik 18: Özel ve Kamu Tasarruflarının GSYH Oranı	64
Grafik 19: Cari Açık ve Büyüme Oranları İlişkisi.....	65
Grafik 20: Bileşik Faiz Oranları	66
Grafik 21: 2003- 2012 Tüfe Bazlı TCMB Reel Döviz Kuru Endeksi	67
Grafik 22: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı	80
Grafik 23: 2006-2012 Dönemi Cari Açık	88
Grafik 24: Mal İhracatın İthalatını Karşılama Oranı	89
Grafik 25: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2008 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu.....	90
Grafik 26: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2009 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu.....	92
Grafik 27: Çeyrekler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Gelişme Hızı	94
Grafik 28: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2010 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu.....	94
Grafik 29: 2010-2011 Dönemi Çeyrekler İtibariyle Cari İşlemler Açığı ve Büyüme Oranları.....	97
Grafik 30: Özel Tüketim Vergisi Oranlarının 2002-2012 Yıllarında Seyri ve Cari Açık	99
Grafik 31: Motorlu Araçlardan Elde Edilen ÖTV Cari Açık	100
Grafik 32: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2010 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu.....	102
Grafik 33: 1999-2012 Cari Açık/GSYH Gerçekleşmeleri ve 2013-2015 Projeksiyonu	103

Grafik 34: 2010-2012 Dönemi Binek Otomobil ve Hafif Ticari Araç Satış Rakamları	104
---	-----

GİRİŞ

Ödemeler bilançosu, bir ülkenin dış dünya ile gerçekleştirdiği tüm ekonomik işlemlerin belirli bir sistematik çerçevede kaydedildiği bilançodur. Bilançonun açık ya da fazla vermesi ülke ekonomisi üzerinde geniş çaplı etkiler doğurur.

Ödemeler bilançosunun en önemli kalemi cari işlemler hesabıdır. Bu hesap altında dış ticaret dengesi, hizmetler ve gelir dengesi ile cari transferler izlenir. Bu hesabın açık vermesi, ülke ekonomisinin mal ticaretinde ve döviz gelir ve giderleri dengesinde bir bozulma olduğunu gösterir. Bir başka açıdan bakıldığında ise cari açık, yurt içi tasarruf ve yatırım dengesini de vermektedir.

Bu anlamda cari işlemler açığı, doğrudan makro ekonomik göstergeleri etkilemekte olup, açığın yönetilmesi konusunda uygulanacak politikalar önem kazanmaktadır. Esasen, cari açıkla mücadele, gerek maliye politikası alanında gerekse para ve dış ticaret politikaları alanlarında çok yönlü önlemler gerektirmektedir.

Zira cari açığı yol açan nedenler çok farklı yapısal faktörlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerin genel ortak özelliği olan ara malı, yatırım malları ve teknoloji yönünden ithalata bağımlı olmaları karşısında düşük katma değer yaratan sanayileri, bu ülkelerin ihracattan elde ettikleri gelirler ile ithalatlarını finanse etmelerine olanak tanımamaktadır. Bu durumda kalkınma ve büyüme için gerekli kaynak, bu ülkelerin tasarruf oranlarının düşük olduğu da dikkate alınırsa, dış borçlanma ya da kısa vadeli sermaye hareketlerinden sağlanmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı biçimde üzerinde durulacağı üzere, Türkiye’de yüksek büyüme oranları sağlandığı yıllarda, büyümeye cari açık eşlik etmiştir.

Yapısal nedenler yüzünden doğan cari açığın ortadan kaldırılması için uygulanacak politikaların etkisini göstermesi şüphesiz belli bir zaman alacaktır. Burada ise öne çıkan kavram cari açığın sürdürülebilirliğidir.

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği, finansman kaynağının borç yaratıp yaratmadığı ile birlikte değerlendirilmektedir. Cari açık bir ülkede borç yaratmayan kaynaklarla finanse ediliyorsa sürdürülebilir, borç yaratan dış kaynaklara finanse ediliyorsa sürdürülemez olarak değerlendirilmektedir. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği, çoğunlukla dış borç miktarının GSMH'ye oranı ile temsil edilmektedir.

Öte yandan, bir ekonomide cari açığın en sağlıklı finansman kaynağı olarak doğrudan yatırımlar ve tasarruflar görülmektedir. Açıkla mücadelede uygulanan gerek kısa vadeli ve gerekse uzun vadeli önlemlerin bu iki unsuru artırmaya yönelik olması önem arz etmektedir.

Maliye politikasının en önemli aracı olan vergi politikası uygulamalarının bu konuda etkisi oldukça fazladır. Zira vergi doğrudan tüketimi ve talebi etkilerken, kişilerin tasarruf kararlarında da önemli bir etkendir. Öte yandan işletmeler yatırım kararlarını ülkenin genel ekonomik konjonktüründen başka, kârlarını doğrudan etkileyen en önemli faktör olan vergisel yapılara bağlı olarak almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, cari açıkla mücadelede vergi politikasının rolü öne çıkmakta olup, çalışmamızda da cari açıkla mücadelede vergi politikası uygulamalarının etkisi araştırılacaktır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ödemeler dengesi, cari işlemler açığı ve cari açıkla mücadele konusu, ikinci bölümde Türkiye ekonomisi ve cari açık, üçüncü bölümde ise vergi politikası uygulamalarının cari işlemler dengesi üzerine etkisi incelenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan “Ödemeler Dengesi, Cari İşlemler Açığı ve Cari Açıkla Mücadele” başlığı altında, öncelikle ödemeler bilançosu bir kavram olarak incelenmiş, ödemeler bilançosunun yapısı anlatılarak ödemeler dengesi tanımı ortaya konulmuştur. Ardından, cari işlemler dengesi izah edilmiş ve dengeyi etkileyen faktörler; dış ticaret hadleri, mali politikalar

ve döviz kuru başlıkları altında analiz edilmiştir. Ayrıca, aynı bölüm içinde cari işlemler dengesini sağlamaya yönelik uzun ve kısa vadede uygulanacak politikalar incelenmiş ve cari açık ile tasarruflar arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü ise “Türkiye Ekonomisi ve Cari Açık” başlığına ayrılmıştır. Bu bölümde de Türkiye’nin genel ekonomik durumu cari denge, dış borç, GSYH büyüme oranı, reel döviz kuru, bütçe açığı ve döviz rezervleri değişkenleri açısından ortaya konulmuş, ardından Türkiye’nin en önemli problemlerinden biri olan cari açık konusu cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak dönemler halinde incelenmiştir. Son kısımda ise Türkiye’nin cari açık sorunu, soruna yol açan nedenler ve buna yönelik tedbirler ayrıntıları bir biçimde ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise vergi politikası ile cari açık arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu bölümde vergi teorisine kısaca değinilmiş, verginin tanımı yapılarak vergilerin sınıflandırılması hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra, vergi politikası araçları incelenmiş ve cari açıkla mücadelede uygulanan politikaların vergi politikalarına yansımaları incelenmiştir. Son olarak da 2008-2012 yılları arasındaki dönemde cari açıkla mücadelede hayata geçirilen vergi politikası önlemleri yıl yıl analiz edilmiş, etkileri cari açığın seyri ile kıyaslanarak ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM: ÖDEMELER DENGESİ, CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE CARİ AÇIKLA MÜCADELE

1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU VE YAPISI

1.1.1. Ödemeler Bilançosu Kavramı

Ödemeler bilançosu ya da dengesi kavramı en kısa tanımı ile bir ülkenin uluslararası ekonomik ve mali işlemlerinin sistematik kaydı olarak ifade edilebilir.

Ödemeler bilançosu, ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımları gibi işlemler dolayısıyla dış dünyadan sağladığı gelirlerin dışarıya yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koyar. Bu anlamda, ülkenin belirli bir dönemdeki dış ekonomik ilişkilerinin durumu hakkında bilgi verir. Ancak ödemeler bilançosu kavramı bir stok değil, akım kavramını ifade eder, aylık, üçer aylık, yıllık gibi belli bir dönem aralığında gerçekleştirilen işlemleri ölçer. Ticari işletmelerin bilançolarından ziyade, kar zarar hesaplarına benzetmek mümkündür (Seyidoğlu,1998:340).

Bir ülkenin dış ödemeler bilançosunun dengesi o ülkenin uluslararası ödeme gücünü gösterir. Bilanço dengesindeki iyileşme ya da bozulma, o ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarının bir göstergesi olarak yorumlanır.

Ödemeler dengesi, uygulanan ekonomik ve mali politikaların sonucunu yansıtır. O bakımdan hükümetlerin ekonomik politika uygulamalarındaki başarılarının bir göstergesi olarak değerlendirilmesi doğaldır (Seyidoğlu, 1998:338).

Geniş anlamıyla ödemeler dengesi, ise bir ekonomide yerleşik kişilerin, diğer ekonomilerde yerleşik kişiler ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiki bir rapor olarak tanımlanmaktadır (TCMB,t.y.:1)

Ödemeler bilançosu ya da dengesi kavramını tanımlarken "ekonomi" ve "yerleşiklik" olarak iki ana unsur göze çarpmaktadır. Ekonomi bir idare altında bulunan coğrafi bölgeyi, yerleşiklik ise merkezi hükümet, parasal otorite, bankalar, gerçek ve tüzel kişiler gibi o ekonomi içerisinde faaliyette olan kurum ve kişileri ifade etmektedir. Yerleşiklik kavramının ikinci unsuru bir ekonomide bir yıldan fazla süre ile devamlı ve düzenli olarak ikamet etmektir.(TCMB,t.y.:2).

1.1.2. Ödemeler Bilançosunun Yapısı

Ödemeler dengesi dört temel hesaptan oluşmaktadır. Bunlar; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, resmi rezervler hesabı ve net hata- noksan hesabıdır.

Ödemeler dengesinde işlemler, her bir işlemin eşit değer iki kayıt ile gösterildiği çift kayıt muhasebe sistemine uygun olarak kaydedilmektedir. Bilançoya kaydedilen her bir işlem, ülkedeki yerleşik kişilere dış dünya üzerinde ya alacak hakkı doğuran, ya da onları dış dünyaya karşı borçlandıran nitelik taşır. Yerleşiklerin dış aleme ödeme yapmasını gerektiren işlemler bilançonun pasif kısmında negatif (-) değerle, dış alemden ülkedeki yerleşiklere ödeme yapılmasını gerektiren işlemler bilançonun aktif kısmında pozitif (+) değerle gösterilir (Ünsal,2005:439).

Tablo 1 : Ödemeler Bilançosunun Yapısı

I -CARİ İŞLEMLER HESABI			
			Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi(A+B+C)
			Mal ve Hizmet Dengesi (A+B)
	A.		DIŞ TİCARET DENGESİ
			Toplam Mal İhracatı
			Toplam Mal İthalatı
	B.		HİZMETLER DENGESİ
			Gelir
			Gider
	C.		GELİR DENGESİ
			Gelir
			Gider
	D.		CARİ TRANSFERLER
II - SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI			
	A.		SERMAYE HESABI
	B.		FİNANS HESAPLARI
		1.	Doğrudan Yatırımlar
		2.	Portföy Yatırımları
		3.	Diğer Yatırımlar
		4.	Rezerv Varlıklar
III - NET HATA NOKSAN			

Kaynak : TCMB

Ödemeler bilançosu içindeki en önemli hesap cari işlemler hesabıdır. Bu hesap ülkenin reel kaynakları (mal, hizmet, gelir) aracılığıyla dış alemle gerçekleştirdiği işlemleri içerir. Cari dengeyi “Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi + Yatırım Gelirleri Dengesi + Cari Transferler” olarak formüle etmek mümkündür (Eğilmez, 2006a: 12).

Ülkenin ithalatı, ihracatı, sermaye yatırımlarından elde etmiş olduğu kazançlar ve bağış ve hibe şeklinde yapılan işlemler bu hesaba kaydedilir. Bu hesapta gelir niteliğinde döviz girişi veya alacak hakkı doğuran işlemler alacaklı (aktif) kısmına, gider niteliğinde döviz çıkışları borçlu (pasif) kısmına yazılır.

Cari işlemler hesabının alacaklı ve borçlu kısımları arasındaki farka cari işlemler bilançosu denir ve bu denge hesabının toplamı artı ise cari

işlemler bilançosu fazla, eksi ise cari işlemler bilançosu açık vermiş olur. İki taraf toplamının birbirine eşit olması durumu ise denge olarak adlandırılır (Seyidoğlu, 1998 :347).

Ödemeler dengesinin ikinci hesabı sermaye hesabı olup, bu hesapta ülkenin dış alemle gerçekleştirdiği varlık işlemleri yani, sermaye ithali ve ihracı kayda alınır. Ödemeler bilançosu açısından, yurt dışından ülkeye sermaye girişi bir alacak işlemi, ülkeden sermaye çıkışı ise bir borç işlemidir.

Bu kapsamda ülkede yerleşiklerce, yurt dışında yerleşiklere satılan tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıklar ve yurt dışında ikamet edenlerce ülkede açtırılan banka mevduat hesapları sermaye girişi, aynı şekilde ülkede ikamet edenlerce yurt dışında yerleşiklerden varlık satın almaları ve yabancı ülke bankalarında hesap açtırmaları sermaye çıkışı olarak değerlendirilir (Ünsal, 2005:443).

Sermaye hesabının en önemli özelliği gelir ya da gider niteliğinde olmayan, varlık-yükümlülük değişimine yol açan döviz hareketlerini göstermesidir (Akat, 2004: 47).

Ödemeler dengesinin üçüncü hesabı resmi rezerv hesabı olup, bu hesapta, ülkenin merkez bankası döviz ve altın rezervlerinde meydana gelen değişiklikler kayıt altına alınmaktadır. Merkez bankalarınca uluslararası rezervlerini artıracak veya azaltacak şekilde, döviz piyasalarına yapılan müdahaleler bu hesabın açık veya fazla vermesine neden olur. Esasen bu hesap kalemi, ödemeler bilançosunun yukarıda izah edilen iki ana hesabının açık veya fazla vermesi durumunda, dengeyi kurmak için yapılan politik müdahalelerin sonuçlarını içermektedir.

Ödemeler bilançosunun son hesabı net hata noksan hesabıdır. Ödemeler dengesi hesapları çift kayıt ilkesine göre derlendiği için alacak ve borç girişleri arasındaki fark ödemeler dengesi kayıtlarında net hata ve noksan olarak gözüktür. Bu hesap niteliği itibarıyla istatistiki fark hesabı olup, ödemeler bilançosu istatistiklerini, muhasebe kayıtları anlamında

denkleştirmek amacıyla kullanılan, tek kalemden ibaret olan kayıttır (Seyidoğlu, 1998:353).

Ödemeler bilançosunda ilke olarak, bütün artı değerlerin toplamı ile bütün eksi değerlerin toplamının eşit bulunması, dolayısıyla bütün kayıtların net toplamının "0" değerinde olması gerekir. Ancak, uygulamada analitik veya istatistiksel nedenlerden dolayı ödemeler dengesi tablosunda, pozitif kayıtlar ile negatif kayıtlar eşit olmaz ve pozitif veya negatif bir değerde dengeden sapma oluşabilir. Bu durum, ödemeler dengesinde kaydedilmesi gereken bir takım verilerin eksikliğini, zamanlama farklılığını veya kayıta hatayı ifade eder. Söz konusu değer ile oluşması gereken "0" değer arasında kalan tutar ayrı bir kalem olarak ters işaret ile net hata ve noksan kalemine yansır (TCMB,t.y.:1).

1.2. CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE DENGİYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ödemeler dengesinde mal, hizmet ve gelir dengesi ile cari transferler toplamı olarak tanımlanan cari işlemler dengesi aynı zamanda ülkenin toplam geliri ile harcamaları arasındaki farka, diğer bir ifade ile toplam tasarruflar ile toplam yatırım harcamaları arasındaki farka eşittir. Bir başka bakış açısı ile de ekonominin reel kesiminin mal ticareti ve üretici faktörlerinin döviz gelir ve giderlerinin dengesini vermektedir (Yeldan,2006:2).

Cari denge ülkede yerleşiklerin, dış dünya ile yaptığı alışverişin kaydı olduğundan, nitelik olarak dinamik bir kavramdır ve hesap içinde yer alan aşağıda açıklanacak kalemlerin ortak özelliği, bir akım değişkenini yansıtır olmalarıdır. Bu hesap üç ana kalem altında açıklanmaktadır. Bu kalemler, dış ticaret kalemi, hizmetler kalemi ve karşılıksız transferler kalemidir (Erken, 1990: 74).

Dış ticaret (mal ticareti), ülkenin ihracat ve ithalatının izlendiği kalemdir. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki farka dış ticaret dengesi adı verilir. Ödemeler bilançosunda en çok çalışan hesaptır. Mal ithalatı ve

ihracatı çoğu ülkelerin uluslararası ekonomik işlemleri içinde 1/2 ile 2/3 arasında değişen oranlarla en büyük yeri tutmaktadır (Parasız,2005:604).Mal ticareti kalemi fiziki mal ticaretinin kaydını tutarken, hizmetler kalemi ise hizmet ithal ve ihracından kaynaklanan gelir ve gider tutarlarının kaydedildiği hesaptır.

Görünmez engeller olarak da adlandırılan söz konusu hesabın kapsamını;

- 1) Dış turizm,
- 2) İşçi gelirleri,
- 3) Yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri,
- 4) Uluslararası ulaşım ve transit ticaret hizmetleri,
- 5) Uluslararası bankacılık ve sigortacılık hizmetleri,
- 6) Diğer özel hizmetler: lisans, franchising, royalty, mühendislik, danışmanlık gibi hizmetler,
- 7) Dış temsilcilik için yapılan hizmetler oluşturur (TCMB,2007:5).

Karşılıksız transferler kaleminde ise ülkenin mal, hizmet veya varlık karşılığı olmadan, diğer ülkelere yaptığı ya da diğer ülkelerin karşılıksız bir biçimde bu ülkeye yaptıkları ödemeleri kapsar. Bu hesabın en önemli kalemlerini yurtdışında çalışan ülke vatandaşlarının gönderdikleri dövizler (işçi dövizleri) ile bedelsiz ithalat oluşturmaktadır.

Cari işlemler hesabı, cari yılda üretilen mal ve hizmetleri kapsadığı için, ülkenin milli gelir hesapları ile doğrudan ilişkilidir. Zira, ithalat (M) ve ihracat (X) Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplanırken denklige direkt olarak etki eder.

GSMH, tüketim (C), yatırım (I), hükümet harcamaları (G) ve net mal ve hizmet ihracatı toplamından (X-M) oluşur.

$$GSMH= C+ I + G + (X-M)$$

Bu eşitlikte (X-M) dış ticaret dengesini vermektedir. İhracat (X) ve ithalat (M) arasındaki fark net ihracat (NX) olarak ifade edilmektedir (Ülkemiz açısından net ihracat cumhuriyet tarihi boyunca 1935-1950 dönemi ile 1988-1989, 1990'lı yıllarda birkaç yıl ve 2001 yılı dışında hep negatif olmuştur.).

Milli gelir hesapları ile elde edilen gelirin ne şekilde harcanacağına dair ilişki de gösterilebilir. Buna göre milli gelir, harcanabilir (C), tasarruf edilebilir (S), vergiler aracılığı ile hükümete aktarılabilir (T) ya da yurtdışına transfer edilebilir (Tr). Bu durumda eşitlik;

$$GSMH = C + S + T + Tr$$

GSMH hesaplanmasına ilişkin bu iki eşitlik birbirine eşitlenirse;

$$C + I + G + (X - M) = C + S + T + Tr$$

eşitliği ortaya çıkacak ve gerekli sadeleştirmeler sonucunda ise nihayet;

$$X - M - Tr = (S - I) + (T - G)$$

eşitliğine ulaşılabacaktır. İşte bu eşitliğin sol tarafı cari işlemler dengesini vermektedir.

Özetle, milli gelir hesapları yönünden cari işlem dengesi, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ile hükümet harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farktan oluşur. Yurt içi özel yatırımlar yurt içi tasarruflarla karşılanamıyorsa ve hükümetin bütçe açığı bulunmaktaysa, o ülkenin cari işlemler hesabı açık vermektedir (Tiryaki, 2002:16).

Cari işlemler bilançosu, ülkenin temel ekonomik gelişmelerinin ne yönde olduğunu, teknolojik gelişme, rekabet ve verimlilik anlamında diğer ülkelerle en iyi karşılaştırma yapılabilen belge niteliğinde olup, bilançoda ortaya çıkan gelişmeler gerek hükümet çevrelerinde gerekse iş dünyasında ve kamuoyunda yakından izlenir (Seyidoğlu,1998:347) .

Bu anlamda dengeyi etkileyen başlıca faktörler olan; dış ticaret hadleri, mali politikalar ve döviz kurları üzerinde durmakta fayda görüyoruz.

1.2.1. Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri kavramı, yaygın kullanım şekli ile ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki oranı ifade etmektedir. Ülkelerin zaman içerisinde ticaret hadlerinde meydana gelecek değişiklikler, ülkenin ekonomisini doğrudan etkiler. Ticaret hadlerinin bozulması, ithal mallarının pahalılaşması ve/veya ihraç mallarının ucuzlaması demektir (Seyidoğlu,1998:430) . Örneğin bir ülke, önceki yıllara oranla dış ticarete konu ettiği malları ucuza satıp pahalıya satın alıyorsa, bu durum ülke açısından bir kayıp, tersi bir durum ise ülke açısından kazançtır. Ticaret hadleri lehine gelişen bir ülke, ticaret hadlerinden sağlanan gelir artışları ile ekonomisinin refah seviyesini artırma imkânına kavuşur.

Dış ticaret işlemlerinin uygulamada oldukça karmaşık yapısı, dış ticaret hadlerinin farklı tanımlamalar ile ifade edilmesini gerektirmiştir. Bu konuda başlıca tanımlar net dış ticaret haddi, gayri safi değişim, gelir, tek faktörlü ve çift faktörlü ticaret hadleridir. Ancak bu tanımlar içerisinde çoğunlukla esas alınan net dış ticaret hadleridir (Seyidoğlu,1998:796). Biz de diğer tanımları ihmal edip bu tanım üzerinden dış ticaret hadlerini anlatmaya çalışacağız.

Net dış ticaret haddi (TT);

$$TT= P_x / P_m$$

olarak formüle edilmektedir (Seyidoğlu,1998:797).

Denklemden P_x ihracat fiyatları endeksini, P_m ise ithalat fiyatları endeksini göstermektedir. Eşitlikten de anlaşılacağı üzere, ithalat fiyatları sabitken ihracat fiyatlarının düşmesi ya da ihracat fiyatlarında bir değişim olmaksızın ithalat fiyatlarının yükselmesi durumunda veya ithalat fiyatlarının ihracat fiyatlarından fazla artması halinde ticaret hadleri bozulmuş olur ve ülkenin aleyhine döner. Ticaret hadlerinde aleyhte değişim, ülkenin refah kaybına uğraması anlamına gelir.

1.2.2. Mali Politikalar

Maliye politikasının temel araçları vergi gelirleri, kamu harcamaları ile borçlanmalar olarak gösterilebilir (Akdoğan,1999:418). Bütçe açık verdiği zaman hükümetler vergi gelirlerini artırıp, kamu harcamalarını kısarak bütçe fazlası, bütçe fazla verdiği zaman ise vergileri azaltıp kamu harcamalarını artırarak bütçe açığı oluştururlar. Milli gelir denkliklerinde de anlatıldığı üzere, toplam harcama tutarlarının azaltılması veya artırılması milli geliri azaltır veya artırır. Maliye politikasının cari işlemler dengesi ile ilişkisi ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak kurulacak olup, bu kısımda bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğu tezine dayanan ikiz açık hipotezi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arası aynı yönlü ilişki iddiaları, 1980'lerin başında Amerika Birleşik Devletlerinin önemli büyüklükte bir bütçe açığı problemi ile karşı karşıya kalması sonucu ortaya atılmış, o tarihten beri pek çok araştırmaya konu olmuştur. Özellikle Robert Barto (1974) tarafından kamu açıklarının borçlanma veya vergilerle finansmanının etkilerinin denk olacağının varsayılması, literatürde daha önce Ricardo tarafından da ileri sürüldüğü için Ricardocu Denklik Teoremi olarak adlandırılmıştır. Keynesyen okula göre ise kamu kesimi açıklarının ve bu açıkların finansmanında izlenecek yöntem tercihi toplumdaki bireyler üzerinde servet etkisi oluşturur ve reel makro dengeleri değiştirir (Arıcan,2005:.77).

Esasen mali politikaların cari açıklar üzerindeki etkisi, cari işlemler ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiden ileri gelmektedir. Bir ekonomide, bir yılda yapılan tasarruflar ile yatırımlar birbirine daima eşittir (yatırım tasarruf özdeşliği). Buna göre, özel tasarruf ve özel yatırım birbirine eşit ise cari işlemler açığı bütçe açığına eşlik edecektir.

$X - M - Tr = (S - I) + (T - G)$ eşitliğinden hatırlanacağı üzere cari denge, özel kesimin tasarruf (S) ve yatırım (I) dengesi ile kamu kesiminin gelir (T) ve gider (G) dengesi toplamına eşittir. Sağda yer alan denge iç

ekonomik dengeyi, solda yer alan toplam ise dış ekonomik dengeyi ifade etmektedir. Buna göre, bir ülkenin iç ekonomik dengesi ile dış ekonomik dengesi birbirine eşittir ve ülkenin iç ekonomik dengesi ne kadar açık veriyorsa dış ekonomik dengesinin de o kadar açık vermesi gerekmektedir.

Konuyu biraz daha açarsak, net özel tasarruf ($S-I$) sabit tutulurken artan kamu harcaması, kamu geliriyle karşılanmadığı sürece, büyük ölçüde ticaret açığını artırarak cari işlemler açığını genişletecektir. Net özel tasarruf sabit kaldığı sürece cari işlemler açığı, bütçe açığı azalmadan düşmeyecektir.

Bu ise iç ekonomik denge açığının dış ekonomik denge açığı yoluyla finanse edildiği anlamı taşımaktadır. Özetle, iç ekonomik dengeyi oluşturan dengelerden özel kesimin tasarruf yatırım dengesi ($S - I$) ya da kamu kesimi gelir gider dengesi ($T - G$) tek başına açık veriyor ve buna dış ekonomik denge yani cari denge ($X - M$) açık vererek eşlik ediyorsa ikiz açık söz konusudur (Eğilmez,2012).

Ricardocu denklik açısından ise bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bağlantı bulunmamaktadır. Burada, kamu harcamalarının, cari vergi oranları ile oynayarak ya da yeni vergiler ihdas edilerek finanse edilmesi arasındaki tercih, hanehalkının tüketimini etkilemeyecektir. Ekonomide toplam tüketim, toplam kullanılabilir gelir ve toplam servete bağlıdır. Eğer tüketiciler, kamu tahvillerinin gelecekte vergi yükümlülüklerini artıracığını düşünüyorsa, bu tahviller toplam servetin bir parçası değildir.

R.J.Barro, teoriye miras motifi yönünde katkıda bulunmuştur. Hanehalkları varislerini düşünerek planlama ufkunu kendi ömrünün ötesine uzatırsa, tasarruflarını kullanılabilir gelirindeki artış kadar artıracaktır (Barro,1989: 37).

1.2.3. Döviz Kuru

Ödemeler bilançosu açık ya da fazla veren ülkenin, dengeyi belirli bir süre içerisinde sağlaması gerekir. Çünkü dış açık, ülkenin sınırlı döviz rezervlerinin tükenmesine ve dış kredi itibarının bozulmasına yol açar (Seyidoğlu, 1999:370). Bu anlamda döviz kuru ekonomi üzerinde gerek sabit kur gerekse değişken kur sisteminde önemli etkilere yol açar. Değişken kur sisteminde otomatik denkleştirme mekanizmaları dengeye girer ve denge sağlanır. Sabit kur sisteminde ise kur değişimleri engellendiği için hükümetlerin döviz piyasasına yapacakları müdahaleler ulusal para stokunu etkiler ve fiyat ve faiz oranında sağlanacak gelişmeler ile denge kurulur. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak; sabit kur rejimi uygulanan bir ekonomide, döviz kuru dışsal olarak belirlenip sabitleştirildiği için, döviz talebinde meydana gelecek bir değişiklik, faiz oranları aracılığı ile ekonomiyi etkilemektedir (Beyoğlu, Kadioğlu ve Kotan 2001:12). Şöyle ki, döviz kuru değerlendirilmesi durumunda yerli paradaki değer artışı ithal malları ucuzlatırken ihracatı pahalı hale getirmekte ve sonuçta, ithalat artarken ihracat azalmaktadır. Bu ise cari dengeyi bozmakta ve açığı artırmaktadır.

Nihayetinde bozulan cari işlemler dengesi dövize olan talebi artırmakta, ancak döviz kuru sabitlendiği için Merkez Bankası artan döviz talebini, piyasaya döviz satarak karşılığında yerli para çekmek suretiyle karşılamaktadır. Tabii ki, uygulanacak bu politikanın sonucunda para arzı daralacak ve buna paralel olarak faiz oranları artacak olup, ekonomik aktivite de yavaşlama görülecektir. Ancak bu noktada rezervlerin tükenme ihtimalini de ihmal etmemek gerekmektedir (Gök, 2006:132).

Serbest kur sisteminde ise döviz kurları piyasa arz – talep koşullarına göre serbestçe oluşmakta ve ekonomide meydana gelecek gelişmelere karşı gerekli uyum kendiliğinden sağlanmaktadır. Bu durumda, dış ödemeler dengesinin açık ya da fazla vermesi teorik olarak mümkün olmayacaktır; dış ödemeler dengesi açık veriyorsa, döviz talebi, döviz arzından daha fazla olacağından, döviz kuru yükselecek, döviz kurunun yükselmesi bu defa

ithalatın azalmasına ve ihracatın artmasına neden olacaktır. Bu şekilde döviz kurundaki yükselme, dış açık ortadan kalkana kadar devam edecek, döviz kurları döviz arz ve talebini eşitleyecek şekilde sürekli olarak değişecek ve otomatik bir dengeye ulaşılacaktır (Seyidoğlu,1998:371).

Kurların sabit tutulup zaman zaman ayarlama yapıldığı sistemlerde, yapılan ayarlamalar göreceli iç ve dış enflasyon oranlarına göre yapılmazsa, ulusal para ya aşırı değerlenecek ya da eksik değerlenecektir. Daha açık bir ifade ile reel kurlar nominal kurdan sapacaktır.

Reel döviz kuru kavramı, nominal döviz kurlarının zaman içerisinde oluşan yurtdışı enflasyon oranları ile yurtiçi enflasyon oranına göre düzeltilmesinden elde edilen kur olarak tanımlanabilir. Bir başka ifade ile ithal edilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden fiyatını gösterir. Reel döviz kuru bir ülkenin dış ticaretteki rekabet gücünü de ölçer (Akçay: 2012).

Formül olarak reel döviz kuru ise şöyledir;

$$q = E \cdot (P^*/P)$$

Formülde, q reel döviz kurunu, E nominal döviz kurunu, P* yurtdışı fiyatları, P ise yurtiçi fiyatları göstermektedir. Formüle göre belirlenen bir döneme göre geçen zaman içinde ülkedeki göreceli enflasyon oranının dış ülkelerden daha yüksek olması (ithal edilen malların, yurtiçinde üretilen malların fiyatına göre düşük olması) durumunda reel döviz kurları nominal döviz kurlarının altına düşmüş olacaktır. Bu durum, ulusal paranın yapay bir büyüme göstermesine örnektir. Diğer taraftan ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün de azalmasına neden olur. Yurtiçi enflasyon hızı dış dünyadan daha düşükse, reel döviz kuru, nominal döviz kurundan daha yüksektir. Bu durumda ülkenin dış piyasalardaki rekabet gücünü artırır.

1.3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI

Cari işlemler açığı, ilişkide olduğu temel makro ekonomik göstergeler dikkate alındığında ciddi ekonomik maliyeti olabilecek sonuçları beraberinde getirmektedir. Cari işlemler hesabındaki değişiklikler ekonominin gidişatı için sinyal olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla iktisadi kararların ve beklentilerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Erdoğan ve Bozkurt, 2009:137). Bu ise açığın yönetilmesi konusunda uygulanacak politikaları önemli kılmaktadır. Cari denge sağlamaya yönelik uygulanabilecek politikalar kısa ve uzun vadeli olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Ancak temelde izlenecek politikaların üç amacı vardır. Bunlar; açığı baskı altında tutmak, finanse etmek veya açığı ortaya çıkaran etmenleri ortadan kaldırmak olarak sıralanabilir. Cari açık veren ülke bu üç amaç arasında bir tercih yapmak durumu ile karşı karşıya bulunmaktadır (Seyidoğlu,1998:358).

Cari açığın iki ana sağlıklı finansman kaynağı bulunmaktadır; bunlar doğrudan yatırımlar ve tasarruflardır (Tarhan,2012). Bunun ötesinde, cari açık sabit kur rejimlerinde resmi döviz rezervleri kullanılarak da finanse edilebilir. Ancak ülkelerin rezervleri sonsuz değildir. Burada borçlanma da bir çözüm olarak gözüktse de, her ülkenin bir borçlanma sınırı vardır, daha açık bir anlatımla, kredibilite tükenmeye açık bir kavramdır. Üstelik borçlanmaya, yani dış finansman kullanımına geçmiş yıllarda da başvurulmuşsa, cari yıl borçlanılacak tutar, yalnızca cari yılın ihtiyacını değil, geçmişte cari açığın finansmanı için kullanılmış borçların o yıl vadesi dolacak olan kesiminin geri ödenmesini kapsar ki bu bir ekonomi yönetimini bir çıkmaza götürür.

Cari açığın baskı altına alınması temelde, dış ticaret ve kambiyo politikası araçlarını kullanarak gerçekleştirilmektedir. Kambiyo denetimi ile döviz ve sermaye çıkışı kısıtlanırken, ithalat hacmi ise gümrük vergileri, kotalar ve yasaklamalarla daraltılabilmektedir. Ancak açıklar üzerinde baskı

kurmak, geçici bir çözüm olarak görünmekte, kalıcı çözüm ise açığı ortaya çıkaran nedenlerin düzeltilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Cari açığa neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması, başka bir deyişle açığın tedavi edilmesi, cari açıkla mücadelede en güç fakat en güvenilir ve sağlıklı olan yoldur. İlk aşamada yapılması gereken kur politikasının gözden geçirilmesidir, Merkez Bankasıncı istikrar amacıyla müdahalelerde bulunularak kurun denge değerinin sağlanması gerekmektedir. Döviz kurunun denge değerini bulacak biçimde yükseltilmesi, olumlu sonuçları beraberinde getirebilmektedir (Seyidoğlu,1998: 359).

Bir diğer yöntem ise ihracatın ve öteki döviz kazandırıcı işlemlerin artırılmasıdır. İhracatın artırılabilmesi için kısa vadede, kurların serbest bırakılması ve ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önlenmesi, ihracatçının dış piyasalar konusunda eğitilmesi, ihracat üretimine ucuz girdi ve kredi sağlanması, ihracat bürokrasisinin önlenmesi gibi hususlar olumlu sonuçlar verebilecektir.

1.3.1. Cari İşlem Açıklarıyla Mücadelede Kısa Vadeli Önlemler

Cari işlem açıklarına karşı üretilecek kısa vadeli önlemler daha ziyade hızlı sonuç doğurabilecek nitelikteki önlemler olup, bunlar doğrudan cari açığı ortaya koyan yapısal problemlerin çözümüne yönelmezler. Bu kapsamda en hızlı sonuç doğuran yöntem, iç talebi kısma ve bu suretle milli gelir hesaplarından da hatırlanacağı üzere, ithalatı azaltarak cari dengeyi kurmaya yönelik alınacak önlemlerdir.

Ayrıca, kısa vadede ihracatı teşvik edici politikalar ve kısa vadeli sermaye akımlarına karşı alınacak önlemler de bu kapsamda incelenebilir.

1.3.1.1. İç Talep Genişlemesini Önlemeye Yönelik Tedbirler

İç talebin daraltılmasına yönelik politikaları, esasen harcama değiştirici politikalar olarak görmek mümkündür. Bilindiği gibi burada iki temel politika söz konusu olacaktır; para ve maliye politikası.

Para politikası araçları; bankaların kredi karşılıkları, reeskont oranları, Merkez Bankasının sermaye piyasasında tahvil alım satımını ifade eden açık piyasa araçları ve kredi tavanı olarak sıralanabilir. Daraltıcı para politikası ile bu araçlar talebi daraltıcı yönde uygulanır. Kredi karşılık oranları artırılarak, kredi hacmi daraltılır, kredi tavanı uygulaması getirilebilir, reeskont oranları artırılarak ticari bankaların ellerindeki senetlerin yeniden iskonto edilme oranı düşürülür ve bu yolla kredi verirken kullanılan fonun azaltılması sağlanır (Dinler, 2000:398,399,415).

Ayrıca, doğrudan sermaye piyasasına girilerek hazine bonosu ve tahvil satışı yoluyla piyasadan nakit fon çekilir. Tüm bu araçlar ile daralmış bulunan para arzı, faiz artışını da beraberinde getirecek ve borçlanma daha pahalı hale gelecek, ödünç fonlardaki azalma suretiyle yatırımlar da daralacaktır. Toplam harcamadaki düşüş milli geliri çoğaltan mekanizması aracılığıyla düşürecek ve ithalat azalacak, ihracata ayrılan pay ise artacaktır. Nihai olarak dış açığın giderilmesi yönünde iyileşme sağlanacaktır (Seyidoğlu,1998:411).

Ancak, para politikası araçlarını iç talebi daraltmak amacıyla kullanmak, bu araçların iyi yönetilememesi durumunda, istenmeyen bazı sonuçlar doğurabilir. Şöyle ki, para politikası ile talep daraltmak için alınan önlemlerin etkisi iyi ayarlanmaz ise ekonominin yavaşlamasına, üretim ve istihdamın daralmasına neden olabilir. Bu durum ise gerek iktisadi açıdan gerekse politik açıdan yüksek maliyetler içermektedir.

Maliye politikasının temel araçlarının vergi gelirleri, kamu harcamaları ile borçlanmalar olduğunu daha önce vurgulamıştık. Dış açık durumunda hükümet, vergileri artırıp toplam harcamayı daraltarak bütçe fazlası oluşturmaya çalışmakta, toplam harcamada yaşanan daralma ise yukarıda

da anlatıldığı şekilde milli geliri düşürecek ve ithalatı azaltırken ihracatı artıracaktır (Seyidoğlu,1998:412).

Esasen kısa vadeli maliye politikası araçlarının nihai hedefi de iç talepte yaşanan genişlemenin önlenmesidir. Maliye politikaları karar verip uygulamaya konması görece olarak uzun zaman alan politikalar; uygulamaya konduklarında ise etkileri çok çabuk görünür, para politikası ise toplam harcamaları etkilemede maliye politikası kadar etkili bir araç değildir (Boratav, 2005: 2, Seyidoğlu,1998:412). Bu bakımdan kısa vadede alınacak maliye politikası tedbirlerinin etkinliği, para politikasına kıyasla daha fazla olacaktır.

1.3.1.2. İhracatı Özendirici Kısa Vadeli Önlemler ve Kısa Vadeli Sermaye Akımlarına Yönelik Tedbirler

Cari açığa karşı izlenebilecek politikalardan bir diğeri ise döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesidir. Bu işlemler temelde, mal ve hizmet ihracı ile yabancı sermaye girişlerini kapsar. Birçok ülke için ödemeler bilançosu içinde en önemli gelir kalemlerinden biri ihracat olduğundan, konunun ihracatın özendirilmesi çerçevesinde incelenmesi daha uygun olacaktır. İhracatın geliştirilmesine dayalı önlemler uzun ve kısa vadeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Burada daha çok kısa vadeli önlemler üzerinde durmaya çalışacağız.

Kısa vadede ihracatı özendirici politikalar, ihracatçıların sübvansede edilmesi, ihraç mallarına vergi, resim ve harç muafiyeti, ihraç malları üretimine girdi desteği (şüphesiz ithalata bağımlı bir ihracat yapısı olan ülkeler için bu yöntem bir kısır döngüyü beraberinde getirecektir) gibi faktörleri saymak mümkündür (Seyidoğlu,1998:433,434).

Ayrıca, kısa vadeli sermaye akımları (portföy yatırımları) temelde ülkeye döviz girişi ile açığı düzeltme yönünde katkı sağlasalar da, bu

akımların en büyük riski olan likiditelerinin yüksek olması nedeniyle beklentilerin olumsuzlaşmasına bağlı olarak yüksek miktarlarda ülkeyi terk edebilme yeteneğine sahiptirler. Bu yatırımların bir diğer özellikleri hareket kabiliyetinin yanında yüksek miktarda girişler ile ülke parasının aşırı değerlendirilmesi sorununa yol açmaları ve ihracatı pahalı hale getirmeleridir. Bu nedenle, yüksek oranlı cari açığın kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilmesi, gerek cari açığın sağlıklı finansmanı, gerekse cari açığın sürdürülebilirliği anlamında mümkün gözükmemektedir.

Buna karşın, doğrudan yabancı sermaye yatırımları fiziki yatırımlar olmaları nedeniyle likiditeleri son derece düşüktür. Ülkelerin ekonomik şartlarından daha az etkilenmektedirler, piyasa koşullarının değişmesi durumunda bu yatırımları geri çekmek kolay değildir. Yüksek cari açığı sürdürülebilir kılmamanın tek yolu bu tarz yatırımları ülkeye çekebilmektir (Yeldan,2005:48-51).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile finansmanın temin edilebilmesi ise öncelikle kısa vadeli sermaye yatırımlarının ülkeye girişini azaltabilecek bir takım tedbirlere bağlıdır. Buna yönelik bir tedbir olarak sermaye hareketlerinin denetlenmesi gösterilebilir. Sermaye hareketlerinin denetlendiği bir durumda iktisadi büyüme, ekonomiyi finansal krizlere sürükleyen aşırı sermaye girişine gereksinim duymadan sağlanacak; cari açığın “sürdürülemez” olduğu algılamaları ve ekonomiyi finansal bir krize sürükleyen boyutta çalkantılar muhtemelen gerçekleşmeyecektir (Boratav, 2005: 2)

1.3.2. Cari İşlem Açıklarıyla Mücadelede Uzun Vadeli Önlemler Ve Cari Açığın Sürdürülebilirliği

Cari işlem açıklarına karşı üretilecek kısa vadeli önlemler yukarıda da zikredildiği üzere daha ziyade cari açık problemini ortadan kaldırmaya dönük

olmayan, iç talebi baskı altına almak ve ihracatı artırıcı kısa vadeli önlemler şeklinde kısa vadede hızlı sonuç beklenen önlemler iken, uzun vadeli politikalar, cari açığı ortaya çıkaran yapısal faktörlerin ortadan kaldırılmasına dönük çözümler olmaktadır.

Cari işlem açıklarının en önemli kalemi olan dış ticaret açıklarının azalması, ihracatının ithalat lehine değişmesine bağlı olduğundan, uzun vadede cari açıkla mücadelede ihracat kapasitesinin gelişmesi önem arz etmektedir. Bu konuda ilk ve en önemli çözüm aracı olarak ihracatı geliştirmeye yönelik politikalar sayılabilir. Uzun vadede ihracatı artırmak, genel üretim kapasitesinin artışını, başka bir ifade ile büyüme hızının yükseltilmesine ve ihracat kesiminin güçlendirilmesine bağlıdır (Seyidoğlu,1998:433).

Ancak buradaki genel açmaz, ülke sanayisinin dışa bağımlılığıdır. Zira yerli sanayisi dışa bağımlı bir ülkenin ihracatını artırmak için daha fazla ithal aramalı kullanmasını gerektiriyorsa, ihracatta yaşanması arzu edilen artışın ithalatta da artışa neden olacağı açıktır. Az gelişmiş ülkelerin genel ortak özelliklerinden olan bu tip bir ekonomik yapıda öncelikli mücadele yerli sanayiye dışa bağımlılıktan kurtarmak olacaktır ki, bu ülkenin teknolojik, beşeri ve sermaye altyapısının gücü ile doğru orantılıdır.

Uzun vadede cari açıkla mücadelede bir diğer önlem ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesidir. Bunun için ilk koşul ise ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarıdır. Kamu kesiminin yabancı yatırımcıyı çekebilmek için uygulaması gereken en öncelikli maliye politikası araçları, istikrarı korumaya yönelik olanlardır. Bir diğer husus ise kayıt dışı ekonomidir. Kayıt dışı ekonomiye karşı alınacak tedbirler hem yabancı yatırımcı açısından hem de yerli yatırımcı açısından son derece önemlidir.

Öte yandan yapısal olarak cari açığın ortadan kaldırılması için uygulanan politikaların sonuç vermesi uzun bir zaman dilimine yayılacağından, bu politika uygulamaları sırasında cari açığın sürdürülebilirliği kavramı öne çıkmaktadır. Bu anlamda, sermaye ve portföy

yatırımından sonra en çok müracaat edilen temel finansman kaynağı borçlanmadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006:101).

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği, finansman kaynağının borç yaratıp yaratmadığı ile değerlendirilmekte, borç yaratmayan dış kaynaklar ile finanse edilmesi sürdürülebilir, borç yaratan ve daha da tehlikelisi kısa vadeli dış kaynaklara dayalı bir finansman ise açığın sürdürülemez olmasını ifade etmektedir. Borçlanmanın sınırını ise ülkenin kredibilitesi çizmektedir. Ülkenin dış borç yükümlülüğü ve bu yükümlülüğünü ödeyebilme istek ve yeteneği daha açık bir ifade ile kapasitesi dış borçlanmanın sürdürülebilirliği olarak tanımlanmaktadır (Azgün,2005:58).

Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği, çoğunlukla dış borç miktarının GSMH'ye oranı ile temsil edilmektedir. Artmayan bir dış borç / GSMH oranı, sürdürülebilirlik için yeterli bir şart olarak görülmekte ve bu oran büyümediği müddetçe ülkenin büyük ölçüde ödeme gücüne sahip olduğuna inanılmaktadır (Roubini ve Wachtel,1998:4).

Cari açık problemini çözmeye yönelik olarak izlenecek politikaların seçimi ve uygulanmasında ekonomideki diğer dengelerin de dikkate alınması son derece önem arz etmektedir. Ekonomik politika araçlarının tüm amaçlara ulaşmaya yetecek ölçüde olmadığı kuşkusuzdur. Bu tutarsızlık ise bazı amaçlardan belirli ölçülerde fedakarlık yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Cari açık problemine yönelik politikaların, ekonomideki işsizlik ve büyüme gibi diğer sorunlar açısından meydana getireceği sonuçların dikkate alınması gerekmektedir (Telatar,2011;22).

1.4. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE TASARRUF İLİŞKİSİ

Milli gelir denkliklerinden hatırlanacağı üzere, kamu kesimi ve dış alemin olmadığı basit bir ekonomide bütün değerler tüketim ve yatırım için kullanılacak ve milli gelir, tüketim (C) ve yatırım (I) tutarına eşit olacaktır.

$$GSMH = C + I$$

GSMH, Devlet ve dış kesimin ihmal edildiği durumda toplam harcamaya (Y) eşit olacak, gelirin tüketilmeyen kısmı ise ya yatırımlara (I) yönelecek ya da tasarruf (S) edilecektir.

$$GSMH = Y = C + I = C + S$$

Bu halde, tasarruf gelirin, yatırım da üretimin tüketilmeyen kısmı olduğuna göre, yatırım ve tasarrufların tanım gereği eşit olması beklenir (Yıldırım ve Karaman,2001:98).

Bu eşitlik, kamu ve özel sektör yatırımları toplamından oluşan ulusal yatırımlar (I) ile özel sektör ve kamu sektörü tasarrufu toplamından oluşan toplam tasarruflar (S) arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.

$$S = \text{Özel Tasarruf} + \text{Kamu Tasarrufu} = I$$

Özel tasarruf ve kamu tasarrufundan oluşan toplam tasarruf, daima yatırıma eşit olduğundan, söz konusu büyüklüklerden birinde veya bir kaçında meydana gelen bir değişme, daima diğerlerinde meydana gelecek değişme ile telafi edilir (Ünsal, 2009:63). Eğer özel ve kamu kesiminin tasarrufları ile harcamaları arasında dengesizlik var ve bu da tasarruf açığı olarak kendisini gösteriyorsa bu açığın nasıl finanse edildiğine veya finanse edileceğini belirlemek gerekmektedir (Çolak,2006). Bu belirleme ise ileride de değinileceği üzere, cari açıkla tasarruf arasındaki ilişkinin kurulmasını sağlamaktadır.

Eşitliği dışa açık bir ekonomi için genişletmek mümkün olup, bu durumda net ihracat ($X-M=NX$) üzerinden cari açık ile tasarruf arasındaki bağ formüle edilebilir. Dışa açık bir ekonomide, GSMH ile GSYH arasında, Net Dış Alem Faktör Gelirleri (NDAFG) nedeniyle fark oluşmakta, ekonomide üretilen malların bir kısmı ihraç edilirken, yurt içi harcamaların bir bölümü de ithal mallarına yönelik yapılmaktadır.

$$GSMH (Y) = GSYH + NDAFG$$

Gayri Safi Milli Hasıla, Y ; talep yönünden tanımlanan Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile net dış alem faktör gelirlerinin toplamına eşittir (Yükseler, 1995:28).

NDAFG kaleminin pozitif veya negatif bakiye vermesi, ülkenin genel ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olmamıza da imkan tanır; ülkenin kaynak aktaran ülke mi yoksa kaynak girişine konu olan ülke mi olduğunu gösterir. NDAFG negatif bakiye veriyorsa, GSYH, GSMH' dan büyüktür ve yabancıların söz konusu ülkede yarattıkları katma değer daha fazladır, denilebilir (Balaylar ve Duygulu, 2009:12).

Konuyu milli gelir hesaplamaları üzerinden formüle edersek; net ihracat rakamının eksi olması toplam geliri (Y) azaltıcı etki yapacaktır. Esasen bu durum üretmeden tüketmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Net ihracat rakamının eksi olmasında, ithalat artışı ve dolayısıyla dış mala olan talebin artışının yattığı görülmektedir. Talebi düşürmenin en etkili yöntemi ise tasarrufu artırma ve dolayısıyla iç talebe giden tutarın bir kısmının tasarrufa yönlendirilerek, aynı zamanda dış talebi de düşürerek, cari açığı dengelemektir.

Ancak talepte yaşanacak düşüşün firmaların yatırım ve üretim kararlarını olumsuz etkilememesi gerekmektedir. Bunun için talepteki bu düşüşün gelecekteki bir iyileşmenin belirtisi olarak algılanması gerekir. Artan tasarruf faiz oranını düşürecek ve yatırım tutarları artacaktır. Ulusal paranın değerinde bu suretle yaşanacak değer kaybı aynı zamanda ithalatı da göreceli olarak pahalı hale getirecek ve net ihracatı pozitif yönde düzeltici etki yapacaktır. Bu ise büyümeyi ve dolayısıyla milli geliri artıracak ve daha yukarı bir noktada dengeye getirecektir. Aksi halde, borçlanma devreye girecek, yurt içi tasarruf yetersizliği dış kaynaklara yönelmeyi zorunlu kılacaktır. Zira, ulusal yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmı yabancı tasarruf aracılığıyla finanse edilecek olup, bu da sermaye girişi şeklinde gerçekleşecektir. Bu ise kısa vadede bir çözüm olarak görünse de orta ve uzun vadeli çözüm tasarruf artışı olarak ortaya çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİ VE CARİ AÇIK

2.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

2.1.1. Dış Ticaret Dengesi Ve Cari Denge

Bilindiği üzere 2008 yılının son aylarında Amerika'da, özellikle taşınmaz mal piyasasında yaşanan dengesizlikler nedeniyle ortaya çıkan ve başta finansal sektör odaklı başlamasına rağmen reel sektörü de derinden etkileyen, bir çok finans kuruluşunun yanında uluslararası sermayeli otomotiv firmalarını da iflasa sürükleyen kriz tüm dünyaya yayılmış ve etkileri ağır bir şekilde hissedilmiştir.

2008 yılı son çeyreğinden itibaren krizin etkisi dünya genelinde yayılmaya başlamış, özellikle gelişmiş ülkeleri resesyona sokmuş ve finansal krizin eşiğine getirmiş, tüketim ve buna bağlı olarak üretim ve istihdam kaybına neden olmuştur. Dünya ekonomisinde yaşanan bu gelişmelerin, Türkiye ekonomisinin büyüme, dış denge ve rekabet gücü performansı üzerinde de önemli etkileri olmuştur.

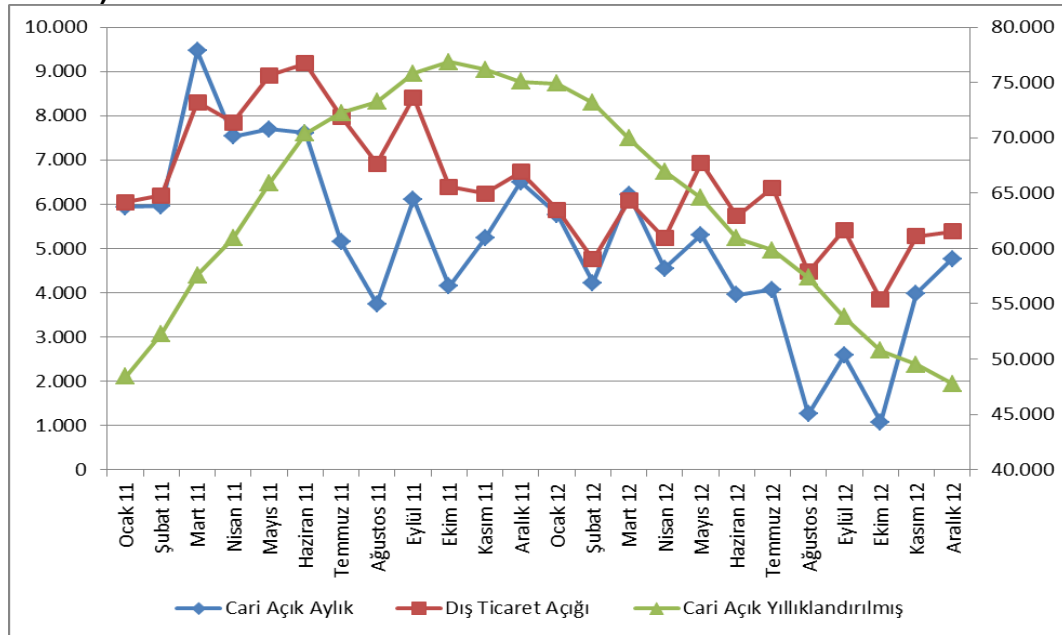
2011 yılında küresel krizin etkileri Avrupa finans piyasalarına ulaşmıştır. Özellikle yılın ikinci yarısından itibaren piyasalarda derinleşmeye başlayan sorunların belirsizlikleri beraberinde getirmiştir. Bu durum ise en büyük ihracat pazarımız olan AB ülkelerine yaptığımız ihracatı da doğrudan etkilemiş ve ihracat kapasitesinde daralmaya neden olmuştur.

Ancak, son dönemlerde ihracatta bölgesel ve sektörel bazda çeşitliliğin artmasıyla, Avrupa Birliği ülkelerindeki zayıf seyrin ihracattaki olumsuz etkisinin telafi edilebilmesi sağlanmıştır. İhracattaki istikrarlı artış ile birlikte ithalattaki yavaşlamanın dış ticaret dengesinde meydana getirdiği iyileşme cari açığın son dönemde daralma eğilimine girmesini sağlamıştır. Ödemeler

dengesi tanımlamasına göre dış ticaret açığı, 2012 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 19,4 azalmış olup, yıllık dış ticaret açığı 85,5 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Öte yandan, 2011 yılının ikinci yarısında dış ticaret açığında gözlenen yavaşlama eğilimi devam etmiştir (TCMB,2012-I:2).

2012 yılı son çeyreğinde ise bir önceki çeyreğe göre bir miktar ivme kaybetse de, daralma eğilimini devam ettirmiştir. Merkez Bankası'nın 2010 yılı sonunda başlattığı para politikası uygulamasının bir sonucu olarak talepte ortaya çıkan dengelenme hareketi; iç talep unsurlarının yavaşlaması ve net dış talepte artış, 2012 yılının bütününde cari açıkta ortaya çıkan gerilemenin temel nedeni olmuştur. Alınan önlemler ile kredi büyümesinin sürdürülebilir bir patikaya çekilmesi özellikle yatırım talebindeki düşüş yoluyla ithalatı geriletirken, özel tüketimin daralması ihracat yapabilen sektörlerin dış piyasaya ağırlık vermesine yol açarak cari açıktaki daralmayı desteklemiştir. Rekabetçi düzeyini koruyan Türk Lirası mal ve hizmet ihracat artışına katkı yaparak cari açıktaki azalmayı etkileyen diğer önemli faktör olmuştur. (TCMB,2013-I:3).

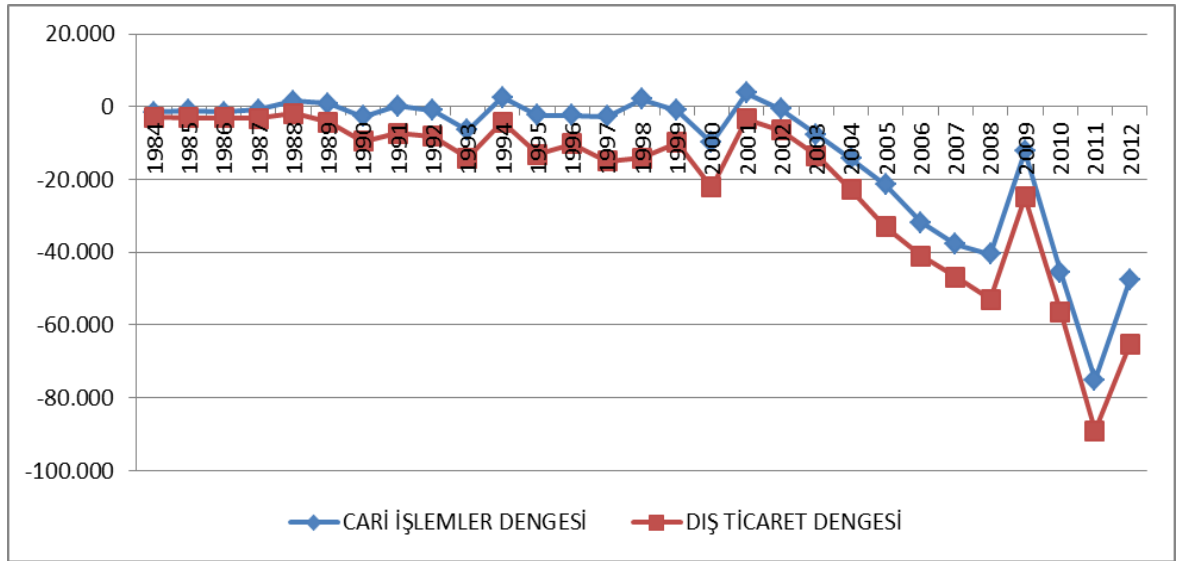
Grafik 1: 2011-2012 Dönemi Dış Ticaret Açığı ve Cari Açık (Milyon ABD Doları)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İhracatta kriz sonrası dönemde başlayan ılımlı ve istikrarlı artış süreci, son çeyrekte bir miktar hız kaybetse de, 2012 yılı boyunca devam etmiştir. 2012 yılında özellikle yılın ikinci çeyreğinden itibaren artış gösteren altın ihracatı en dikkat çekici olaylardan olmuştur. İthalatta 2011 yılının son çeyreğinde başlayan gerileme eğilimi 2012 yılı son çeyreğinde yerini, nominal olarak sınırlı bir artışa bırakmıştır. Yılın bütününe bakıldığında ise yurt içi talepteki yavaşlama toplam ithalat talebini sınırlamış, gerek toplam ithalat gerek enerji hariç ithalat yıllık bazda gerilemiştir (TCMB,2012-IV:3).

Grafik 2: 1984-2012 Dönemi Cari İşlem ve Dış Ticaret Açıkları (Milyon Dolar)

Kaynak:TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablonun genel seyrinin incelenmesinden de görüleceği üzere, dış ticaret açığı ve cari açık 2000'li yılların başından itibaren sürekli olarak (2009 ve 2012 yılı hariç) artış eğilimi göstermektedir. Bu seyirdeki temel etkenler hakkında aşağıda bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1980'li yıllar ile beraber, dünya ekonomisinde küreselleşme eğilimlerine bağlı olarak dışa açılma önemli bir hale gelmiş ve gelişmekte olan ülkeler de ekonomik ve ticari yapılarını dış ticaret potansiyeline uygun bir hale getirmek

için gayret göstermişlerdir. Bu dönemde, ihracata dönük üretimler yapılmış ve ticaret hacmini ve ürün çeşitliliğini arttırma çabaları, -gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu olan tasarruf açığı nedeni ile- yabancı sermaye arayışına itmiştir. Ayrıca, istikrarsız ekonomik yapı, ulusal paraların aşırı değerlenmesi, özel sektör yatırımlarının yetersizliği ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi, doğrudan ithal girdi kullanımının toplam girdi kullanımı içerisindeki payı, enerji maliyetleri, faiz oranlarındaki değişimler gibi yapısal bazı neden ve değişkenler ülkeleri dışa bağımlı hale getirmiştir. Bunun sonucunda, sanayileşme sürecini henüz tamamlayamamış ülkeler için mamul malların, sanayileşme sürecini tamamlayan ülkeler içinse ham madde ve ara malı ithalatında önemli oranda artışlar meydana gelmiş, özellikle gelişmekte olan ülkeler teknoloji ve girdi açısından bağımlı bir hale gelmişlerdir (İnançlı ve Konak, 2011:345). Dışa dönük üretim yapmak zorunda kalan bu ülkeler, sanayi ürünleri ihracatını artırma konusunda yeterince gelişme gösterememişler ve dış açıklar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu açıkların artmasının nedenlerinden biri de dışa bağımlılığın artması olmuştur(Boratav, 2003:81).

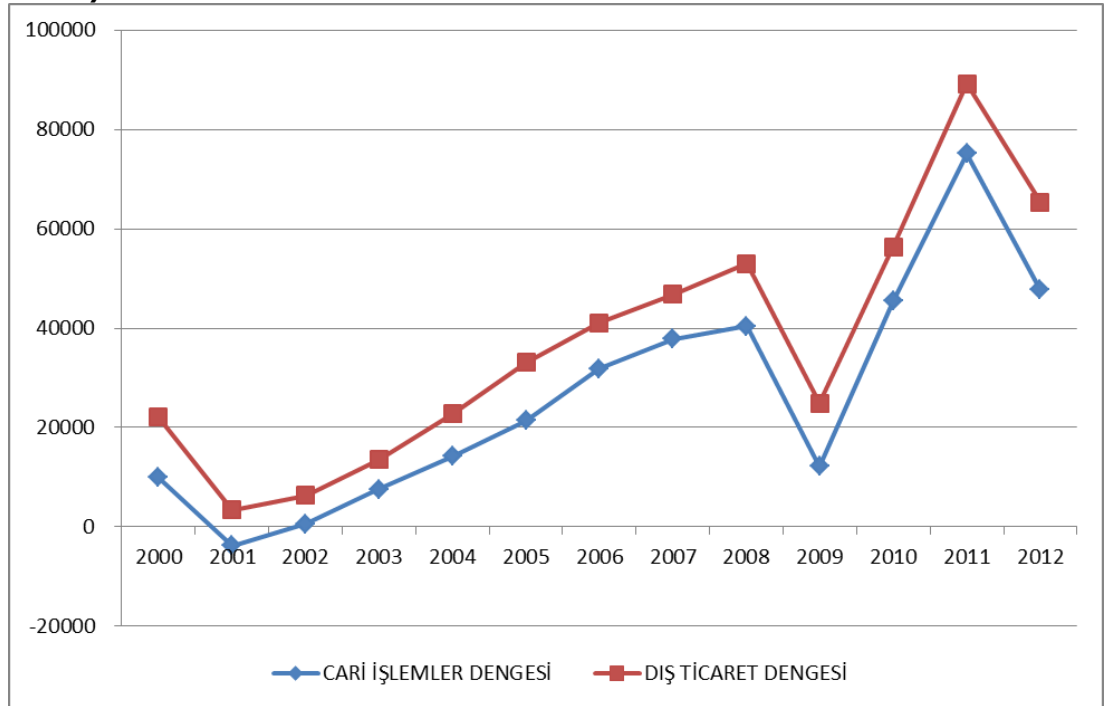
Ülke ekonomisinin son dönem seyri izlendiğinde ihracata dayalı olarak büyüme elde edilirken, otomotiv sektöründe olduğu gibi önemli ihraç kalemlerinde hammadde ve ara malı ihtiyacı büyük ölçüde ithalat yoluyla tedarik edilmektedir. Dışa bağımlı olduğumuz petrol, doğalgaz gibi hammaddelerin ve otomobil, ilaç, makine ve teçhizat gibi ürünlerin ithalatı da dikkate alındığında, Türkiye'nin ithalata bağımlı olarak büyüeyebilen bir ekonomik yapıya sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye ekonomisinin büyüme kaydettiği yıllarda cari açık buna paralel artmakta, küçüldüğü yıllarda ise cari açık da azalmakta, 1998 ve 2001 gibi ekonomik kriz yaşanan yıllarda ise fazla verilmektedir.

Dünyadaki finansal krizin en ağır hissedildiği 2009 döneminde ise dış ticaret açığındaki düşüşle birlikte cari işlemler açığında da azalma olmuştur. Krizin etkilerinin hızla ortadan kalkmasıyla ithalat kriz öncesindeki yükseliş seyrini aynı güçle sürdürmektedir. İhracattaki artış ise ithalata kıyasla yavaş

kalmaktadır. Krizin sona erdiği 2010 yılında hem dış ticaret hem de cari açık yeniden artmıştır. 2009 yılında 12,1 milyar dolar olan cari açık 2010 yılı sonunda % 275 artarak 45,4 milyar dolara, 2011 yılında ise 2009'a göre % 519, 2010 yılına göre % 65 artışla 75 Milyar Dolara ulaşmıştır. Ardından 2012 yılında ise bir miktar düzelme göstermiş ve bir önceki yıla göre % 36'lık bir düşüşle 48 Milyar Dolar seviyelerine gerilemiştir.

Tabii ki cari açık artışını tümüyle ithalata bağımlı bir ihracat yapısına bağlamak tek başına gerçekçi değildir. Ancak buradaki bağıın kuvvetinin de inkar edilemez olduğu ortaya çıkmakta olup, konu ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Grafik 3 : 2002-2012 Dönemi Cari İşlem ve Dış Ticaret Açıkları (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Merkez Bankası tarafından hazırlanan ödemeler dengesi bilançosuna göre 2008 – 2012 dönemine ilişkin cari işlemler ile sermaye ve finans hesapları aşağıdaki gibidir.

2.1.2. Dış Borç

Kamusal harcamalarının finansmanını esas olarak;

- Vergi, resim, harç, cezalar gibi egemenlik gücüne dayanarak elde edilen gelirler ile özelleştirme, bağış ve yardımlar, iç borçlanma gibi ya *iç finansman kaynakları* ile

- Uluslararası özel ve mali kuruluşlardan yapılan borçlanmalar, milletlerarası borçlanmalar, dış yardımlar gibi *dış finansman kaynakları* oluşturur.

Dış borç, ülke ekonomileri için temel göstergelerdendir. Özellikle, kısa vadeli dış borcun milli gelire oranı, uluslararası finans kesimleri açısından borç verme kararını ve şartlarını etkileyen temel göstergedir, risk algısını temsil eder. Yabancı yatırımcılar o ülkeye borç verirken ne kadar faiz talep edeceklerini bu göstergeye bakarak tespit ederler.

Tablo 3: Kısa Vadeli Dış Borç Stoku

Milyon Dolar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MERKEZ BANKASI	1.655	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282	1.874	1.764	1.553	1.239	1.036
BANKALAR	6.344	9.692	14.529	18.932	21.785	18.347	26.840	25.185	50.866	52.248	68.278
DİĞER SEKTÖRLER	8.425	10.461	14.387	17.221	18.507	22.519	23.808	22.044	24.893	28.431	31.579
TİCARİ KREDİLER	7.144	8.866	12.593	15.011	16.383	21.084	22.032	21.101	22.765	25.373	26.390
DİĞER KREDİLER	1.281	1.595	1.794	2.210	2.124	1.435	1.776	943	2.128	3.058	5.189
TOPLAM	16.424	23.013	32.203	38.916	42.855	43.148	52.522	48.993	77.312	81.918	100.893

Kaynak : TCMB

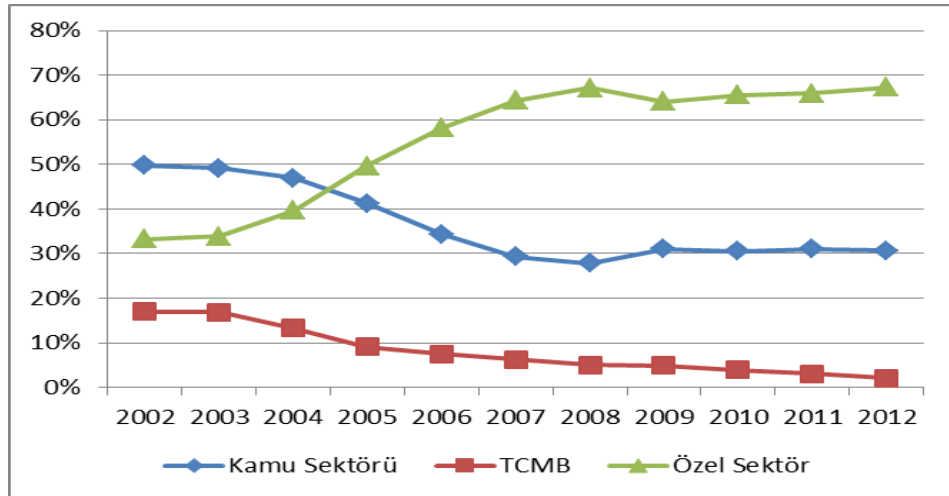
Aşağıda Tablo 4’de Türkiye’nin 2002-2012 aralığında temel dış borç göstergelerinin seyri verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku ve Sektörel Dağılımı

Milyon Dolar	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%)
2002	64.533	22.003	43.061	129.597	56,2
2003	70.844	24.373	48.876	144.092	47,3
2004	75.668	21.410	63.934	161.012	41,2
2005	70.411	15.425	84.672	170.508	35,4
2006	71.587	15.678	121.099	208.363	39,6
2007	73.525	15.801	161.035	250.361	38,6
2008	78.306	14.066	188.739	281.111	37,9
2009	83.482	13.162	172.461	269.105	43,6
2010	89.081	11.565	191.324	291.969	39,9
2011	94.281	9.334	200.747	304.361	39,3
2012	103.290	7.088	227.114	337.492	42,9

Kaynak : HM, TCMB,TÜİK

Türkiye’de son 10 yıl zarfında dış borç stokunun sektörler itibariyle dağılımı incelendiğinde, kamu sektörü ve Merkez Bankasının ağırlığının bariz bir şekilde azaldığı, buna karşın özel sektörün dış borçlarının toplam borç stoku içindeki payı 2002’de %33’lerde iken 2012 yılında % 67’lere çıktığı görülmektedir.

Grafik 4: 2002-2012 Dönemi Türkiye’nin Dış Borç Stokunun Sektörel Dağılımı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

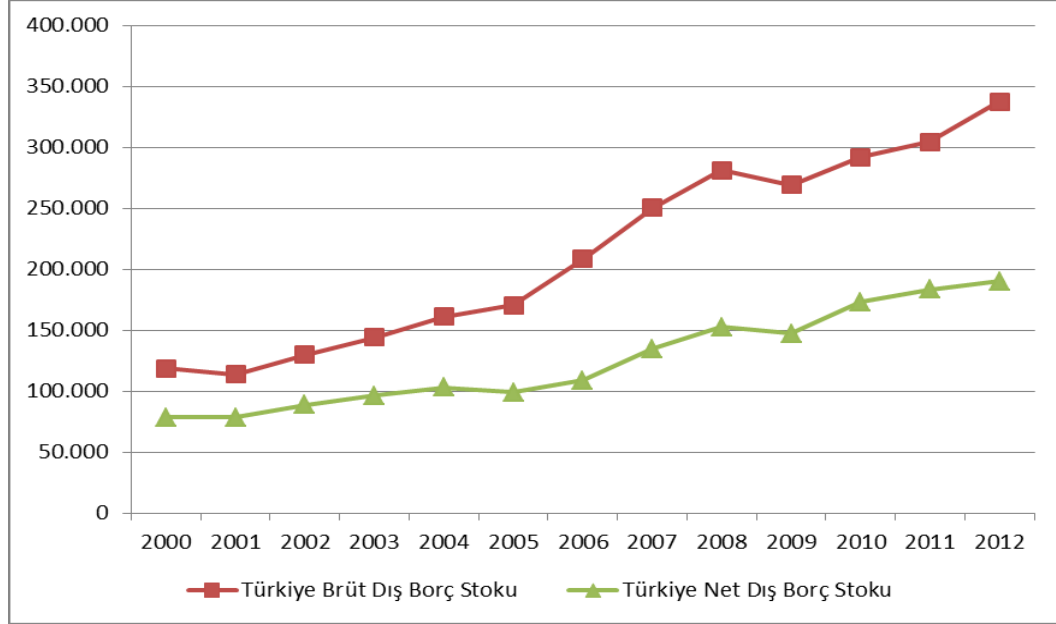
Türkiye'nin son dönemde makroekonomik ve finansal istikrarı korumak amacıyla aldığı tedbirler ile yürüttüğü kamu borç yönetimi politikaları sonucunda AB tanımlı genel yönetim borç stokunun milli gelire oranı geçmiş yıllara oranla gerilemeye devam ederek 2012 yılında yüzde 36,1'e inmiştir. Bu düzey, Maastricht kriteri olan yüzde 60'ın ve yüzde 85,3 olan 27 AB ülke ortalamasının oldukça altında bulunmaktadır. Kamu net borcunun milli gelire oranı ise yüzde 17'ye gerilemiştir. 2012 yılında nakit iç borçlanmanın ortalama vadesi artmaya devam ederek 60,8 aya ulaşmış, ABD Doları cinsinden ihraç edilen uluslararası tahvillerin vadesi ise 15,3 yıl olarak gerçekleşmiştir. Uzun vadeli borçlanabilme kapasitesinin artması ile kamu borç yönetimi daha etkin bir yapıya kavuşmuştur (Hazine, 2013:9).

Tablo 5: Uluslararası Para Fonundan IMF'den Sağlanan Net Finansman (Milyon SDR)

	2000-2008	2009	2010	2011	2012	TOPLAM
I. Kullanım	30.093	0	0	0	0	30.093
II. Borç Servisi	29.313	582	1.508	1.826	1.328	34.557
Anapara	25.208	458	1.423	1.780	1.312	30.180
Faiz	4.150	124	85	46	16	4.377
III. Net Kullanım (I-II)	780	-582	-1.508	-1.826	-1.328	-4.463
IV.Faiz Hariç Net Kullanım	4.886	-458	-1.423	-1.780	-1.312	-87
V.IMF (Borcu Dönem Sonu)	5.534	5.076	3.654	1.874	562	..

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Grafik 5: Türkiye'nin 2002-2012 Dönemine Ait Toplam Brüt ve Net Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2.1.3. GSYH Büyüme Oranı

Tüm dünyada 2008 yılı ortalarında etkisini hissettirmeye başlayan ve Türkiye'de de şiddetini arttıran küresel ekonomik krizden en çok etkilenenler ABD ve AB ülkeleri olmuş, ancak bu etki, bu ülkelere olan ihracatı aracılığıyla Türkiye'ye de yansımıştır. 2008 yılında durma noktasına gelen ekonomik büyüme, 2009 yılında tam tersine bir seyirle küçülmeye dönmüş, bu yılda ekonomi % 4,8 küçülmüştür.

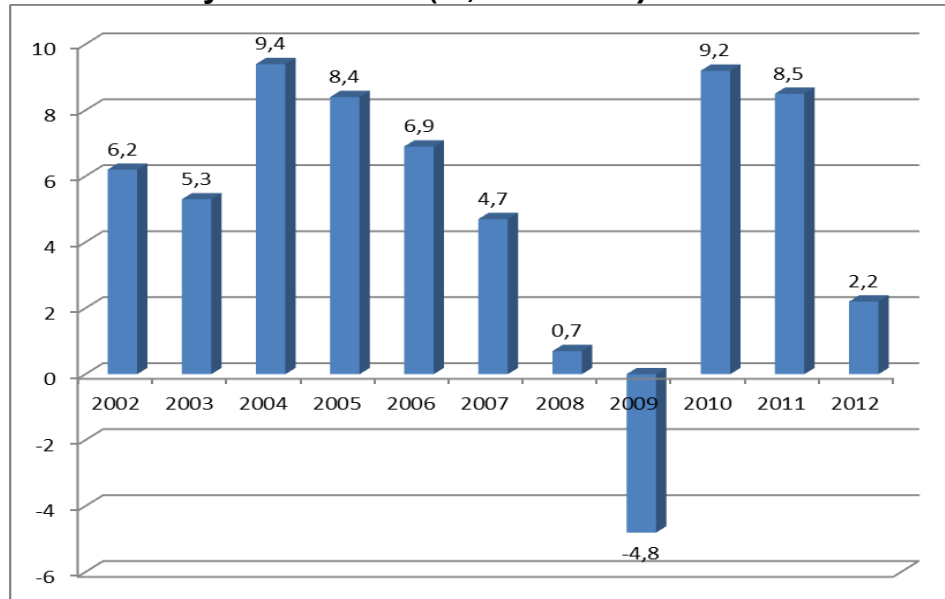
Küresel ekonomik krizin etkisiyle yavaşlayan ve hatta gerileyen büyüme rakamları paralelinde işsizlik oranı 2008 yılı sonu itibarıyla %13,6'ya, 2009 yılı sonu itibarıyla %16,1 gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak, krizin etkilerinin hafiflediği 2010 yılı ile birlikte işsizlik oranında düşüşler yaşanmış ve 2010 yılı sonu itibarıyla işsizlik %11,4 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel krizin etkilerinden hızla kurtulan Türkiye ekonomisi kriz döneminde ertelenmiş iç talebin de etkisiyle 2010-2011 yıllarında özel sektör

öncülüğünde güçlü ve iç talep kaynaklı bir büyüme süreci yaşamıştır. 2010 yılında piyasalarda iyileşen beklentiler, orta vadeli politikalar ve siyasi istikrara duyulan güven ve hızlı sermaye girişiyle beraber güçlü bir biçimde finanse edilen yatırımlar, ekonominin hızla büyümesini sağlamıştır. Türkiye ekonomisi 2011 yılının ikinci yarısında başlayan kontrollü yavaşlamaya rağmen, kriz öncesi seviyenin yüzde 14,1 üzerine çıkmıştır.

2010 ve 2011 yıllarında ortalama yüzde 8,8 büyüyen Türkiye ekonomisi bu performansı ile dünyada kriz sonrası en hızlı büyüyen ekonomiler arasında yer almıştır. Bu dönemde özel sektör tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış, özellikle iç talep kaynaklı canlanmanın itici gücü olmuş ve büyümeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte cari açık da yüksek seviyelere ulaşmış ve harcamalar yönünden iç ve dış talepteki ayrışma çok belirgin hale gelmiştir. 2011'de yüzde 8,5'lik büyümeye en önemli katkı 10,2 puanla iç talepten gelmiştir. Tasarruf düzeylerinin düşük olması sebebiyle daha çok dış kaynaklarla finanse edilen bu büyüme, cari açığın GSYH'ye olan oranının yüzde 10'a çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği konusunda bazı endişelere yol açmıştır. (Maliye, 2012:27)

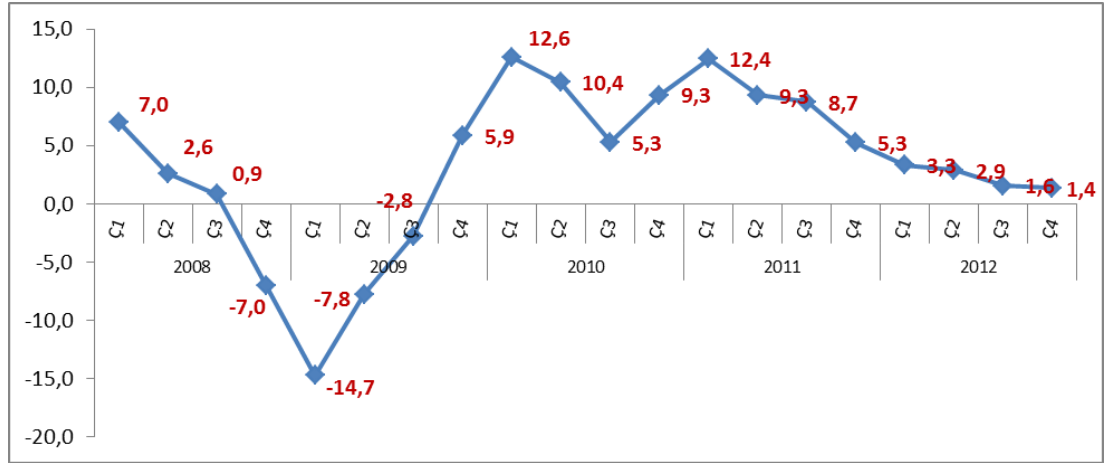
Grafik 6: Yıllık Büyüme Oranları (% , 2002-2012)

Kaynak :TÜİK

Ekonomiyi soğutmak için alınan önlemlerin etkisi ile 2011 yılında birlikte iç ve dış talepte yeniden dengelenme süreci başlarken dış talebin büyümeye katkısı tedrici olarak olumlu bir görünüm almıştır.

Grafik 7: 2008-2012 Çeyrekler İtibariyle GSYH (%)

Kaynak: TÜİK

Dengeli bir biçimde yavaşlamaya başlayan Türkiye ekonomisi, 2011 yılının ilk yarısında yüzde 10,5 büyürken, yılın ikinci yarısında büyüme hızı yüzde 6,8 olmuştur. 2012 yılının ilk yarısında ise bu rakam yüzde 3,1'e kadar gerilemiştir. Türkiye ekonomisi 2012'nin ilk çeyreği ile beraber artık tam olarak yumuşak iniş sürecine girmiştir. Bu çeyrekte yüzde 3,3'lük bir büyüme hızı kaydeden ekonomi yılın ikinci çeyreğinde bir miktar daha yavaşlamış ve yüzde 2,9 büyümüştür. 2012 yılında ortalama büyüme oranı ise % 2,2 olarak gerçekleşmiştir.

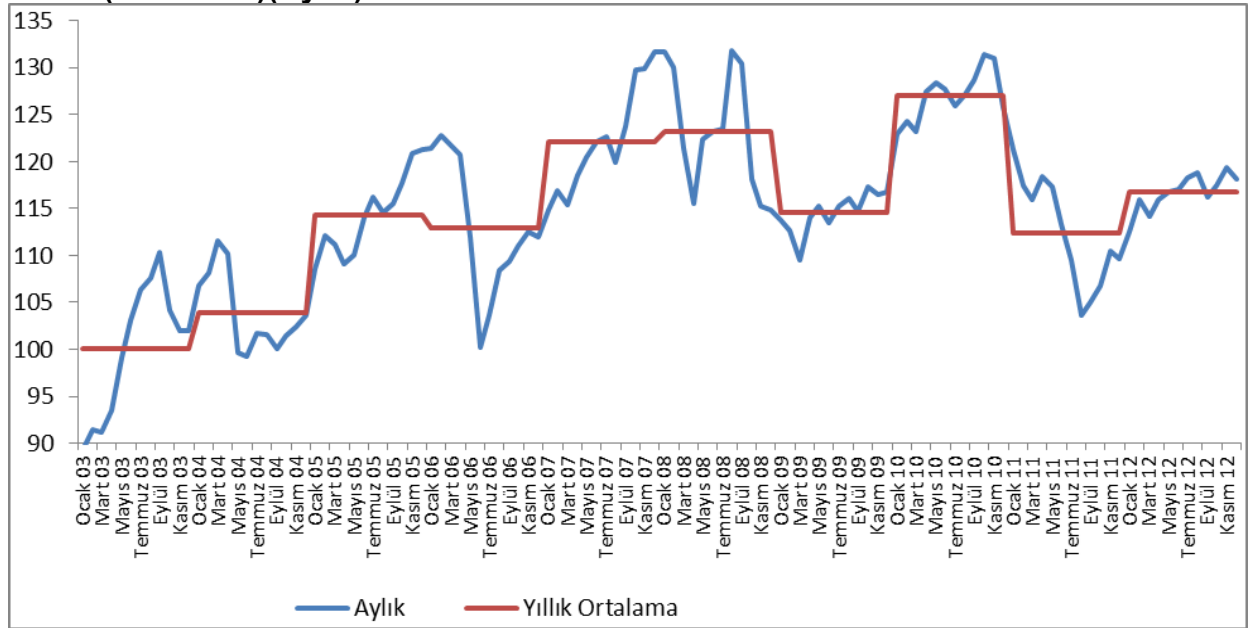
2.1.4. Reel Döviz Kuru

2008 küresel krizinin ardından yaşanan toparlanmayla birlikte, 2009'un son çeyreği itibarıyla yeniden değer kazanmaya başlayan Türk lirası 2010 yılının son çeyreği ile birlikte düşüş eğilimine girmiştir.

2011 yılı Ağustos ayı itibarıyla TÜFE bazlı reel efektif kur endeksi 103,5'e gerilemişse de izleyen dönemde önemli bir iyileşme yaşanmış ve

2012 Aralık ayı itibarıyla 120'ye kadar yükselmiştir. Kurda yaşanan gelişmeler ve reel efektif kurun bu seyri, 2011 yılının son çeyreğinden itibaren dış ticaret ve cari açıkta yaşanan dengelenmede iç talepteki azalışla birlikte etkili olmuştur.

Grafik 8: 2003-2012 Dönemi TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru-(2003=100)(Aylık)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde reel döviz kuru uzun vadede artma eğilimi göstermektedir. Buna paralel olarak son otuz yılda avroda değer artışı gözlemlenmektedir. Ancak TÜFE bazlı reel döviz kuruna baktığımızda gelişmekte olan ülkelere karşı Türkiye'nin rekabet gücünün devam ettiği görülmektedir. Bu çerçevede kur ekonomik dengelenmede ve cari açığın azalmasında önemli bir rol oynamaktadır (Maliye, 2012:30).

2012 yılında, küresel koşulların yarattığı belirsizliklere rağmen, ihracatın ithalatı karşılama oranında bir önceki yıla göre belirgin yükseliş gözlenmiştir. Altın ihracatı ve enerji ithalatı hariç tutulduğunda bile, ihracatın ithalatı karşılama oranının iyileştiği görülmektedir.

Uluslararası derecelendirme kuruluşlarının notlama sistemleri ve yaklaşımlarında özellikle cari açığın ve reel kurların gelişimine vurgu

yapılmaya devam edilmektedir. Türk lirası 2011 yılının son çeyreğinden itibaren girdiği değerlenme sürecine devam etmektedir. Türk lirasının kredibilitesini korumasına bağlı olarak bu süreçte kur oynaklığı sınırlı seyretmiştir. Ülke notunun yükselmesi ve küresel sorunların tetiklediği yeni parasal genişleme ihtimali, Türkiye'ye hızlı ve kısa vadeli sermaye girişi olasılığını artırmaktadır. Bu olasılık, TL'nin daha da değerlenmesine de yol açabilecektir. Türk lirasının aşırı değerlenmesi, yurtiçi talebi uyarmakta ve ithalat talebini arttırarak dış dengeyi kötüleştirmektedir. 2010 yılı gibi ekonominin hızlı büyüme dönemlerinde 130 puana kadar erişen TCMB reel döviz kuru endeksi, Aralık 2012 sonu itibarıyla 120 puana yükselmesi, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu yatırım yapılabilir seviyeye çıkartmasıyla yukarı yönlü eğilimini korumaktadır (BDDK, 2012:9).

2.1.5. Bütçe Açığı

Kamu maliyesinin performansının değerlendirilmesinde kullanılan en önemli göstergeden biri bütçe dengesinin GSYH'ye oranıdır.

2002 yılında yüzde 11,5 olan bütçe açığının GSYH'ye oranı, 2003 yılından itibaren alınan mali konsolidasyon tedbirleri sayesinde azalarak 2006 yılında binde 6 seviyelerine kadar düşmüştür. Küresel krizin etkisiyle 2009 yılında yüzde 5,5 seviyelerine çıkan bütçe açığının GSYH'ye oranı, takip eden yıllarda azalarak 2010 yılında yüzde 3,6'ya, 2011 yılında ise yüzde 1,4'e kadar gerilemiştir, 2012 yılında ise tekrar bir miktar artışla yüzde 2,03 seviyelerine gelmiştir (BÜMKO,2012:3).

2012 yılında yaşanan artışın ise 2011 yılı Ekim ve Kasım aylarında meydana gelen Van depremi ile komşu ülke Suriye'de yaşanan olaylar nedeniyle ülkemize sığınan mültecilere yapılan harcamalardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

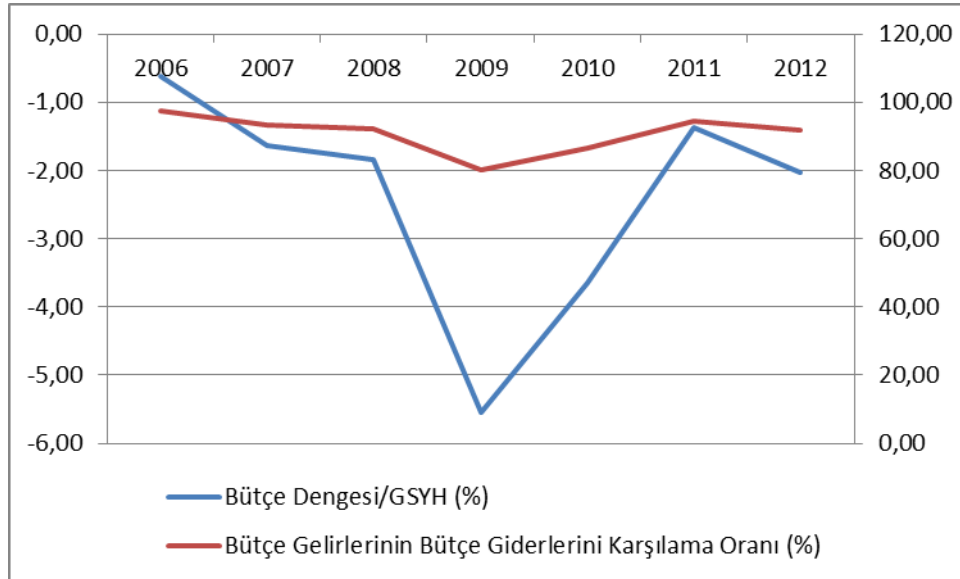
Tablo 6: Merkezi Yönetim Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi 2006-2012
(Bin TL)*

	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	GSYH	Bütçe Gelirleri / Bütçe Giderleri (%)	Bütçe Dengesinin GSYH'ya Oranları (%)
2006	178.126.033	173.483.430	-4.642.603	758.390.785	97,39	-0,61
2007	204.067.683	190.359.773	-13.707.910	843.178.421	93,28	-1,63
2008	227.030.562	209.598.472	-17.432.090	950.534.251	92,32	-1,83
2009	268.219.185	215.458.341	-52.760.844	952.558.579	80,33	-5,54
2010	294.358.724	254.277.435	-40.081.289	1.098.799.348	86,38	-3,65
2011	314.606.792	296.823.602	-17.783.190	1.297.713.210	94,35	-1,37
2012	360.491.300	331.700.350	-28.790.950	1.416.816.801	92,01	-2,03

Kaynak:BÜMKO

2003 yılından bu yana, merkezi yönetim bütçe açığının finansmanına yönelik olarak kamu borç stokunun faiz ve döviz kurları gibi piyasa değişkenlerine karşı duyarlılığı önemli ölçüde azaltılmış, borçlanma vadeleri oldukça yüksek seviyelere uzatılmıştır (BÜMKO,2012:39).

Grafik 9: Bütçe Dengesi/GSYH ve Bütçe Gelirlerinin Bütçe Giderlerini Karşılama Oranı (%)*

Kaynak: BÜMKO verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

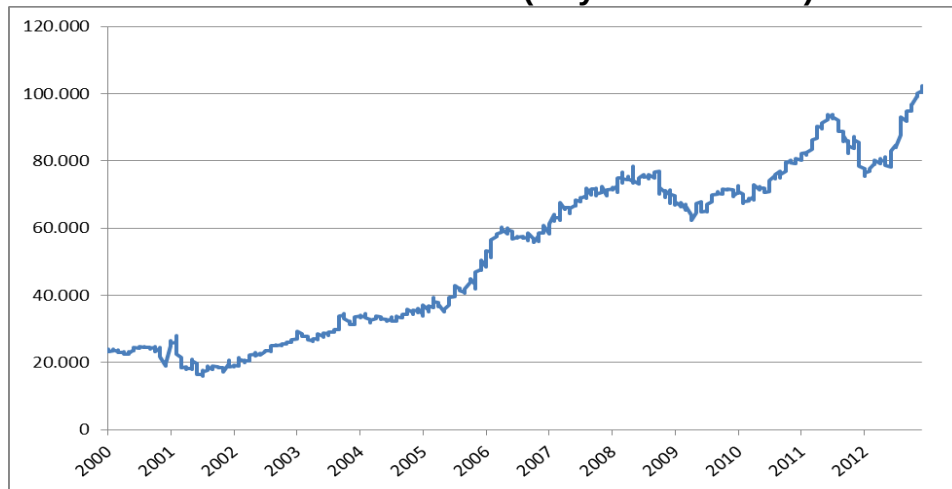
* Bu bölümde yer alan tablo ve grafiklere esas alınan verilerin analizinde, daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini temin etmek üzere, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile özel bütçeli idarelerin de kapsandığı Merkezi Yönetim Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi esas alınmıştır.

2006-2012 aralığında bütçe dengesinin GSYH'ye oranı analiz edildiğinde dengenin 2009 ve 2010 yılları dışında % 2 bandı çevresinde olduğu görülmektedir. 2009 ve 2010 yıllarında ise artışın temel nedeni, küresel ekonomik kriz olarak açıklanabilir. Kriz döneminde bütçe giderlerinde 2009 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık % 20'lik bir artış yaşanmıştır.

2.1.6. Döviz Rezervleri

Türkiye'nin ödemeler bilançosu incelendiğinde, cari açığın finansmanının sermaye girişleri ile finanse edildiği, sermaye girişlerine ise ana başlıklar itibarıyla bakıldığında, 2012 yılında doğrudan yatırımların ve diğer yatırımların payı azalırken, portföy girişlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Azalan cari açık ile birlikte yüksek düzeyde gerçekleşen sermaye girişleri 2012 yılında rezervlerin önemli oranda artmasına da imkân tanımıştır. Diğer taraftan, bankaların Türk lirası zorunlu karşılıkları döviz olarak tutmasına imkan tanıyan Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının yıl içinde etkin olarak kullanılmaya başlanması rezerv artışını destekleyen önemli bir unsur olmuştur (TCMB, 2012-IV:5).

Grafik 10: TCMB Döviz Rezervleri (Milyar ABD Doları)

Kaynak:TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Öte yandan 2012 yılı baz alındığında, sermaye girişlerinin temel kaynaklarının, yurt dışında yerleşik kişi ve bankaların yurt içinde yerleşik bankalar nezdindeki mevduatları, borç senetleri (Hazine ve bankaların yurt dışı tahvil ihraçları) kaynaklı portföy girişleri ile doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) olduğu görülmektedir. Bu dönemde finansman kaynakları içinde, portföy yatırımları ile kısa vadeli sermaye girişlerinin payının arttığı, DYY ve uzun vadeli sermaye girişlerinin payının ise azaldığı gözlenmiştir.

2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ AÇIK

2.2.1. 1923-1980 Döneminde Cari İşlemler Dengesi

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye sınaî mallar ithal edip tarımsal ürünler ihraç eden, uzun savaşlar sebebiyle üretimde büyük gerilemeye maruz kalmış bir çevre ekonomisine sahipti. 1923 –1929 yıllarında uygulanan iktisat politikaları kısmen Lozan Antlaşmasının hükümleri altında, kısmen de ekonomiyi canlandırma gayreti altında şekillendi. Bu dönemin iktisat politikaları liberal eğilimliydi. Özel sektörün gelişmesini destekleyici ve yabancı sermayeye davetkârdı (Özer, 2004:8).

Lozan Antlaşması beş yıllığına gümrük politikasını kısıtlamış, dönem boyunca dış ticaret bilançosu açık vermiştir. Uzun vadeli sermaye girişleri ancak dışarıya faiz ve temettü ödemelerini karşıladığından, açıklar kısa vadeli borçlanma ile karşılanmıştır.

1929 yılında dünya sisteminin merkez ülkelerinde büyük bir iktisadi buhran ve daralma yaşanmıştı. 1929'da aynı zamanda Lozan Antlaşmasının iktisat politikasını kısıtlayan bazı hükümlerinin baskıları azaldı. 1929'da merkez ülkelerinin ithalatı azalınca diğer çevre ülkeleri gibi Türkiye'nin de ihraç ettiği ürünlerin fiyatları azaldı ve ithalat kapasitesi daraldı. Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa

kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir (Eroğlu, 2003).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise Türkiye savaşa katılmamakla beraber, sınırına kadar dayanan savaşın ağır iktisadi etkilerine maruz kalmış, bu dönemde sanayileşme programını askıya almıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada ve uluslararası ilişkilerde köklü değişiklikler olmuştur.

Türkiye'de 1946–53 döneminde 1930'lardan beri uygulanan devletçi planlı sanayileşme politikasından uzaklaşıldı, 1946'da hazırlanan yeni Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmaya konulmadı. Türkiye 1946'da 100 milyon dolara yakın dış ticaret fazlası vermişti. Döviz rezervi 250 milyon dolar olup 1946 ithalatının iki katından fazlaydı. Buna rağmen Türkiye, 1946'da doların kurunu 1,28 liradan 2,80 liraya çıkaran bir devalüasyon yaptı ve gümrük vergisi dışında ithalatı kontrol eden kısıtlamaları gevşetmeye başladı. 1947'de ihracat sabit kalırken, ithalat %100 arttı ve Türkiye'nin müzmin dış ticaret açığı bu dönemde başladı. Dış ticaret açıkları ABD'den yardımlarla ve dış kredilerle karşılandı. Bu dönemde bir dizi yeni kanunla yabancı sermaye yatırımları üzerindeki kontrol gevşetilerek yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmeye başlandı (Özer, 2004:10).

II. Dünya Savaşının ardından serbest ticaret ortamında dış dengenin sağlanamayacağı düşünülerek uygulanan serbest ticaret politikaları 1954–61 yılları arasında terk edilmiştir. Bu dönemde dış ticarete kontrollü bir rejim uygulanmaya başlanmış ve tüketim malı ithalatındaki düşüşler devlet eliyle gerçekleştirilen yatırımlar ve ithal ikameci politikalarla karşılanmaya çalışılmıştır (Taşkın,2003:7). Uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları da sonuç vermemiş, dış ticaret açıkları kapatılamamış ve 1959 yılında ekonomide bir durgunluk baş göstermiştir (Eroğlu, 2003). Ülke ekonomisini, istikrarlı bir kalkınma yapısına kavuşturmak için 1960'larda iki ekonomi politikası alternatifi dikkate alınmıştır. İlkine göre sermaye kullanımı tamamen serbest piyasaya koşullarına bırakılıp fiyatı o şekilde belirlenmek suretiyle kalkınma yolunu denemek, ikincisi de sermayenin belirli bir plana göre sarf edilmesini sağlamaktır; ekonomi politikası yapıcılar ikincisini tercih etmiş ve ülke ekonomisi 1960'dan itibaren planlı döneme geçmiştir (Tokatlıoğlu ve

Öztürk, 2007:157). 1963'ten itibaren, uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları kamu yatırımlarını uzun vadeli hedeflere göre düzenlemekteydi. Özel yatırımları da çeşitli teşviklerle plan hedefleri doğrultusunda yönlendirmekteydi (Özer, 2004:11).

İthal ikameci yaklaşımlar çerçevesinde sanayinin teşviki neticesinde kurulan sanayiler ile temel ara mallarında ithalat ikame edilmekteydi ancak, Türkiye yatırım mallarının ithal ikamesinde yol alamadı. Diğer taraftan uygulanan politikalar istenilen sonucu vermiyor, ithal ikameci politikalardan beklenenin aksine, sanayilerin dışa bağımlılığı sebebiyle ithalat önemli oranda artıyor ve ihracatta önemli bir gelişme olmuyordu. Sonuç olarak 1980'lere gelindiğinde dış açık büyük çapta genişlemişti ve ödemeler dengesi sürekli açık vermektedir (Taşkın,2003:8).

2.2.2. 1980-1989 Döneminde Cari İşlemler Dengesi

Türkiye için 1980-1989 dönemi gerek dış denge, gerek kamu maliyesi ve para piyasalarındaki dengeler açısından önemli adımların atıldığı, köklü değişikliklerin yaşandığı yıllar olarak değerlendirilmektedir. Esasen bu dönem liberal politikalarla geçen dünya ekonomik sistemine bir entegrasyon dönemi olarak anılabilir. 1970'li yılların sonuna doğru artan petrol fiyatları, dünya ekonomisini etkilediği gibi Türkiye'yi de derinden etkilemişti. Bu döneme kadar, ithal ikameci yaklaşımlarla ithalatını azaltmaya ihracatını artırmaya çalışan, enflasyon ve KİT açıkları ile mücadele eden politika uygulamaları sonuç vermeyen, ithalatı artmaya devam eden, bunun yanında kısa dönemli borçlanmalarla büyümeye çalışan Türkiye ekonomisi, 1977 yılına gelindiğinde dış dengeleri önemli ölçüde bozulmuş ve ödemeler dengesi daha da kritik bir hale gelmiştir.

Tüm bu gelişmeler ışığında 24 Ocak 1980'de alınan bir dizi karar ile Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır. 24 Ocak İstikrar Programı olarak adlandırılan kararların uygulanmasına neden olan temel faktör gittikçe ağırlaşan dış borç sorunudur. Dış borç sorunu, üretim için gerekli ithalatın

yapılmasını engellemekte, ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu amaçla 1980’li yıllar boyunca, ihracatı teşvik etmek amacıyla; ihracatta vergi iadesi politikası, döviz kuru politikası, ihracat sektörlerine yönelik prim uygulaması, sübvansiyonlu ihracat kredileri ve diğer teşvik önlemleri gibi birçok politika aracına başvurulmuştur. Ayrıca ithalatın serbestleşmesi yolunda önemli adımlar atılmış, nominal gümrük vergisi oranını düşürülmüş, kotalar kaldırılmış, ithalatı yasaklanan malların büyük bir kısmının ithaline izin verilmiştir (Şahin,2002:379-381).

Bu dönemde dış ticaret rejiminde de köklü değişiklikler yaşanmış, Türkiye, “yapısal uyum”, “dışa açılma” ve “ihracata dayalı büyüme ” kavramlarıyla tanışmıştır. İthal ikameci ve içe dönük sanayileşme modeli terkedilmiş, bu modelin yerine benimsenen “ihracata dayalı büyüme” modeli ile sanayileşmenin ihracata bağlı olarak sağlanmasını temin etmek için dış ticarete serbestleşme yoluna gidilmiş, kısıtlama ve yasaklamalar kaldırılmıştır (Şahin, 2002:378). Bu dönemde sıklıkla başvuru alan yöntemlerden biri olan devalüasyonlarla ihracat artışı desteklenmiştir. Geline nokta; 1980’de mal ihracatı 2,9 milyar dolar seviyelerinde iken 1985’te 8,0 milyar dolara ulaşmıştır. Bir yandan da ithalatın serbestleştirilmesine yönelik atılan adımların sonucu da pek iç açıcı olmamıştır. İthalatın serbestleştirilmesi, mal ithalatında hızlı bir artışa yol açarak, 1980’de 7,9 milyar dolar olan ithalat seviyesini 1985’lere gelindiğinde 11,3 milyar dolara yükselttiğini görmekteyiz.

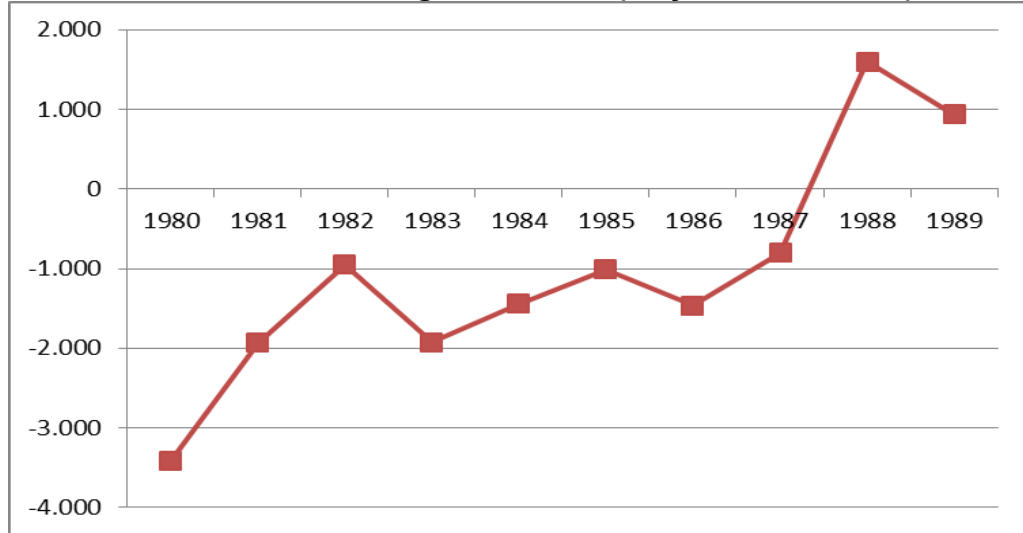
Ayrıca, finansal sisteme yönelik politikalar da değişikliğe uğradı. 1981’de banka faiz hadleri üzerindeki sınırlamalar kaldırıldı, mevduat ve kredi faiz hadleri yükseldi. 1984’te döviz alım ve satımının serbestleştirilmesi, yabancı paraların tasarruf aracı olarak Türk parasını ikame etmesine yol açtı (Özer, 2004:19).

Uygulanan finans ve ticaret politikaları 1980’lerin ilk yarısında sabit sermaye yatırımlarının milli hâsıladaki payını azalttı. Bu politikalar özel sektör yatırımlarının ağırlığını, dış ticaret rekabetine açık olan imalat sanayi ve tarım gibi sektörlerden, dış ticarete konu olmayan (konut gibi) sektörlerle kaydirdi.

Dış ticaret rejiminin ve finansal sektörün liberalleştirilmesiyle başlayan reform süreci, 1989 yılının sonunda politika belirleme ortamının tüm özelliklerini değiştirecek bir yenilik olan sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinin amacı olarak uluslararası sermaye piyasalarıyla entegrasyonun artırılması gösterilmişse de uygulamada, artan kamu harcamaları üzerindeki finansal kısıtların azaltılması bu kararın altında yatan belirleyici bir unsur olmuştur. Liberalleşme sonrasında ödemeler dengesini finanse etme işlevi gören sermaye akımlarının yapısında önemli değişiklikler olmuş, orta ve uzun vadeli kredilerin yerini kısa vadeli krediler almıştır (TCMB,2002:25).

Aşağıda yer alan Grafik 11’de cari işlemler açığının 1980-1989 aralığındaki seyri gösterilmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere 1987 yılına kadar cari işlemler hesabı açık verirken 1987 sonrasında bir toparlanma gözükmemektedir. Bunun temel nedeni ise ihracata dayalı büyüme stratejisi sonucunda ihracatta yaşanan artışlardır.

Grafik 11: Cari İşlemler Açığı 1980-1989 (Milyon ABD Doları)

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2.2.3. 1990-1999 Döneminde Cari İşlemler Dengesi

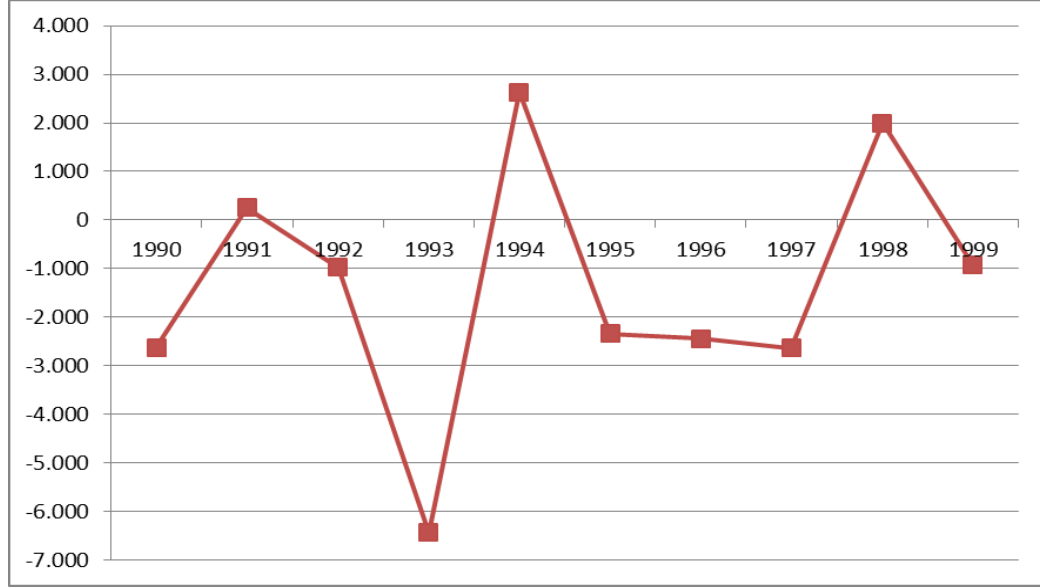
Türkiye ekonomisinin 1984–1989 yılları arasında yaşadığı genişleme dönemi 1990'lara gelindiğinde yerini durgunluğa bırakmıştı. 1990'lı yıllar kamunun finansman sıkıntısı nedeniyle, Türk lirasının değerlenmesine izin veren politikaların uygulanmasına sahne olmuş, bu durum ise ithalatı artırırken ve ihracatı düşürmüştür. Ayrıca, işgücü maliyeti reel olarak artmış ve döviz kuru rejimi artık ihracatın lehine gelişmediği için ihracat artışı 1980'lerde gerçekleşen yüzde 20 düzeyiyle karşılaştırıldığında 1990'larda ortalama olarak neredeyse yarı yarıya düşmüştür.

İthalat 1990'lardaki ithalat serbestisinden sonra hızını korumuş, 1980'lerde ortalama yüzde 70 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1990'larda yüzde 60'lara gerilemiştir. 1994 krizinin en önemli nedenlerden biri olan cari işlemler açığı 1993'te rekor bir seviyeye ulaşarak 6,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş, bunun başlıca nedeni de 14,2 milyar ABD doları değerindeki dış ticaret açığı olmuştur. 1990'ların daha sonraki döneminde dış ticaret dengesi cari işlemler dengesinin temel belirleyici unsuru olurken turizm gelirleri ve karşılıksız transferler de payını korumuştur (TCMB, 2002:21). Ayrıca bu dönemde yaşanan önemli dış gelişmeler de ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde iki önemli dış gelişme yaşanmıştır; bunlar İran -Irak savaşının sona ermesi ve 1990-1991 Körfez Krizi'dir. Türkiye'nin önemli pazarlarında yaşanan bu olumsuz gelişmeler bir yandan ihracatı daraltmak suretiyle doğrudan ülke ekonomisini etkilerken, diğer yandan da bu gelişmelerin küresel düzeyde de yansımaları hissedilmiştir.

Öte yandan, kamu maliyesi açısından da dengeler bozulmaya başlamıştı. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin yansıması, kamusal harcamalarının finansal kısıtlarının azalması olmuş, kamu açıklarının enflasyon üzerinde yarattığı baskı ve izlenen kur politikası ile diğer sebepler ülkeyi krize götüren ortamı hazırlamış ve 1994 Nisan ayında ekonomik tedbirlerin alınması kaçınılmaz olmuştur (Eroğlu, 2003).

Esasen 1994 krizini iki temel nedene bağlamak mümkündür. Birincisi, 1989 yılında sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve bankaların yurtdışından sağladıkları ucuz kaynaklarla Hazine'yi fonlaması ve Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele çerçevesinde TL'yi değerli tutmaya çalışma politikasının yarattığı bankaların açık pozisyonları; diğeri ise 1989 yılında şok olarak verilen yüksek ücret zamlarının iç talebi körüklemesidir. 5 Nisan Kararları ile birlikte para politikasının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için mali piyasalar ile ilgili birçok yeni düzenleme yürürlüğe konmuştur. Öncelikle, Merkez Bankası ile Hazine ve diğer kamu kuruluşları arasında var olan kredi ilişkisi yeniden düzenlenmiştir. Merkez Bankası parasal kontrolü artırabilmek ve piyasalarda kaybolan güveni sağlayabilmek amacıyla mevduat munzam karşılık oranları ve dispoñibilite sisteminde değişikliğe gitmiştir. Bankaların tüm pasifleri üzerinden dispoñibilite alınmaya başlanmış ve DTH lehine çalışan munzam karşılık uygulaması, TL mevduatlar lehine değiştirilmiştir (Binay ve Kunter, 1998).

1995 yılının son aylarında artan politik belirsizlikler ve faiz politikasındaki değişiklikler 1996'ın büyük bölümünde de devam etmiştir. Bu olumsuz koşullara rağmen, iki faktör bu dönemde yeni bir finansal bir krizin engellenmesinde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi 1995'ten sonra cari işlemler açığının 1993 yılı düzeyinden aşağıda kalmasıdır. Bununla bağlantılı olarak 1995 yılı sonunda uluslararası rezervlerin tarihinin en yüksek seviyelerine ulaşmasıdır. Merkez Bankası 1995 yılı başından itibaren döviz rezervi biriktirmekteydi. Hazine bonolarına uygulanan faiz oranlarının düşürülmesine yönelik geçici gayretleri saymazsak döviz rezervlerinin artması ve Hazine bonolarına uygulanan faiz oranlarının dönemin tamamına yakınında esnek kalması, Merkez Bankası'nın 1998 Rusya krizine kadar önemli bir rezerv kaybı yaşamadan dövize spekülâtif saldırıları önlemesini sağlamıştır (TCMB, 2002:33).

Grafik 12: Cari İşlemler Açığı 1990-1999 (Milyon ABD Doları)

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Cari işlemler açığının 1990-1999 dönemine ilişkin seyrini gösteren yukarıdaki Grafi 12’de, 1995-1999 döneminde cari işlemler hesabının yalnızca 1998 yılında fazla verdiği görülmektedir. 1996-1997 döneminde dünya ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler, Türkiye’ye ciddi miktarlarda net sermaye girişi olarak yansımıştır. Bu dönemde sermaye girişlerini dış piyasada faizlerin düşmesi ve Türkiye’nin mali yatırımcılara sunduğu arbitraj fırsatı değişkenlerine bağlı olarak açıklamak mümkündür. Bu yıllarda komşu ülkelerle Türkiye arasında gerçekleşen bavul ticaretinin de cari açığın finansmanında önemli rolü olmuştur. Ayrıca net hizmet ihracatındaki artışlar, ithalat da (kısmen Gümrük Birliği’nin de etkisiyle) görülen patlamaya rağmen cari açığın sınırlı kalmasına, hatta 1998 yılında fazla vermesine neden olmuştur (Celasun, t.y:9).

1990-1999 dönemine genel olarak bakıldığında, 1994 krizinden sonra yapılan yüksek devalüasyonlar sayesinde ihracatı ucuzlatarak dış ticaret dengesinde sağlanmaya çalışılan iyileşmelerin uzun süre devam etmediği görülmektedir. Grafik 12’den de açıkça görüleceği üzere 1995 yılından itibaren tersine dönen dış ticaret dengesi yüksek açıklarla tekrar gündeme gelmiştir.

2.2.4. 2000 Yılı Sonrası Cari İşlemler Dengesi

1990'lı yıllar için yapılan değerlendirmeler, 2000 yılına girerken Türkiye'nin ödemeler dengesinin cari işlemler hesabında bir sorunu olmadığını, ancak kronik enflasyon sürecini kıramamış, kamu iç borç sorunu ağırlaşmış ve bankacılık sektörü kırılganlaşmış bir ülke konumunda olduğunu açıkça göstermiştir. İç borç dinamiğinin önemli bir bozulma eğilimine girmiş olması ve bunu düzeltmek için sıkı bir maliye politikası izlemenin yeterli olmayacağı kaygısından hareketle, güçlü dış mali destek sağlayarak kapsamlı bir istikrar programı uygulama düşüncesinin ekonomi yönetimince benimsenmiş olması kuvvetle muhtemel olmuştur (Hatiboğlu, 2001: 17). Nitekim Hükümet 1999 yılı sonunda Uluslararası Para Fonu rehberliğinde uygulanacak yeni ve kapsamlı bir program ilan etmiştir. 1999 yılı programı 2002 yılı sonuna kadar enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi, reel faiz oranlarını indirmeyi ve böylece ülkenin uzun vadeli büyüme potansiyelini geliştirecek şekilde istikrarlı bir makroekonomik ortam yaratmayı hedefliyordu. Bu program, bir buçuk yıl boyunca döviz kuru sepetinin değerinin ilan edildiği döviz kuruna dayalı bir istikrar programıydı. Daha sonra döviz kurları aşamalı olarak genişleyen bir bant içinde dalgalanmaya bırakılacaktı. Program aynı zamanda bazı bütçe kalemleri ve parasal büyüklüklere de sınırlamalar getirmekte, kamu maliyesi hedeflerine ulaşılması amacıyla da tarım sektörü, sosyal güvenlik sistemi, kamu maliyesi yönetimi ve özelleştirmeye ilişkin önemli yapısal reformlar getirmekteydi. Tüm bunlar uygun bir gelirler politikası ile birlikte yürütülmüştür (TCMB, 2002:50).

Programın uygulanmaya başlamasıyla, döviz kurundaki belirsizliğin ortadan kalkması ve risk primindeki düşüşe paralel olarak faiz oranlarında da ani bir düşüş yaşanmıştır. Böylece enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiş olmuştur. Bu da faiz giderlerinin azalmasını ve dolayısıyla bütçenin rahatlamasını sağlamıştır (her ne kadar gerçekleşen enflasyon oranları program hedeflerinin üzerinde kaldıysa da, oranlar son on dört yılın yıllık ortalamalarının altında gerçekleşmiştir.).

Ne var ki, enflasyondaki atalet Türk lirasının reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. Bu reel değerlenme, yurtiçi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro'nun değer kaybı ile birlikte cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Cari işlemler açığı, programın başlarında öngörülenin çok üstünde gerçekleşmiştir. Bu durum da devalüasyon beklentisi ile döviz atağına yol açarak, programın başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet vermiştir (TCMB, 2002:51).

Gelinen noktada, 2000 yılında cari açık 9,8 milyar dolara çıkmıştı. Cari işlemler açığının beklenmedik ölçülerde büyümesi, Kasım 2000 krizi ile birlikte 2000 programın kredibilitatesini büyük ölçüde sarsmıştır. Uzun dönemli denge analizlerine göre, cari açık/milli gelir oranının yüzde 4 dolaylarına ulaşması ile ekonominin tehlike bölgesine girdiği yolunda değerlendirmeler anlam kazanmıştır (Uygur, 2001a: 357).

Türkiye 2000 Kasım ayında dövizle yönelen yoğun spekülasyon saldırısı (a) çok yüksek faiz ile, (b) önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve önemlisi, (c) 7.5 milyar dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile geri püskürtebilmiş ve döviz kuru çizelgesini yüksek bir maliyetle savunabilmişti. Ancak daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya karşı savunma gücü büyük ölçüde azalmıştı. Kasım krizi aşıldı derken, tam üç ay sonra 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma ikinci bir spekülasyon saldırısı başlattı ve bu kez döviz krizi başladı. 21 Şubat'ta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz %6200'e kadar çıktı ve ortalama %4018.6 oldu. 16 Şubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.58 milyar dolara indi ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar oldu. Kasım krizinde dövizle saldırı yabancılarla sınırlı kalmıştı, Şubat krizinde yerlilerin de, özellikle bankaların dövizle saldırdığı görüldü. Dövizle yapılan saldırıya dayanma gücü kalmayınca, TCMB 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıkladı. 19 Şubatta 1 doların piyasa satış kuru 686 500 iken, 23 Şubatta 920.000, 28 Şubatta 960.000 oldu, yani kur artışı on gün içinde %40'a ulaştı. Kasım krizinde çok yükselen Finansal Baskı Endeksi daha da büyük bir sıçrama yaptı. Kasım ayında yara alan enflasyonu düşürme programının da sonu gelmiş oldu. Şubattaki artık bir döviz kriziydi ve ateşlenmesi farklı bir

olayla da olabilirdi. Faizin neredeyse göklere çıkması döviz talebi engelleyemedi (Uygur, 2001b:23)

Uygulanan programın Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri nedeniyle başarısızlığa uğraması sonucu, Mayıs 2001’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında IMF destekli yeni bir ekonomik program yürürlüğe konulmuştur. GEGP ile enflasyonu durdurma ve istikrar sağlama temel amaç olarak belirlenmiş, cari işlemler açığı/GSMH oranının ise 2002’de %1,4 ve 2003’de %1,2 olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

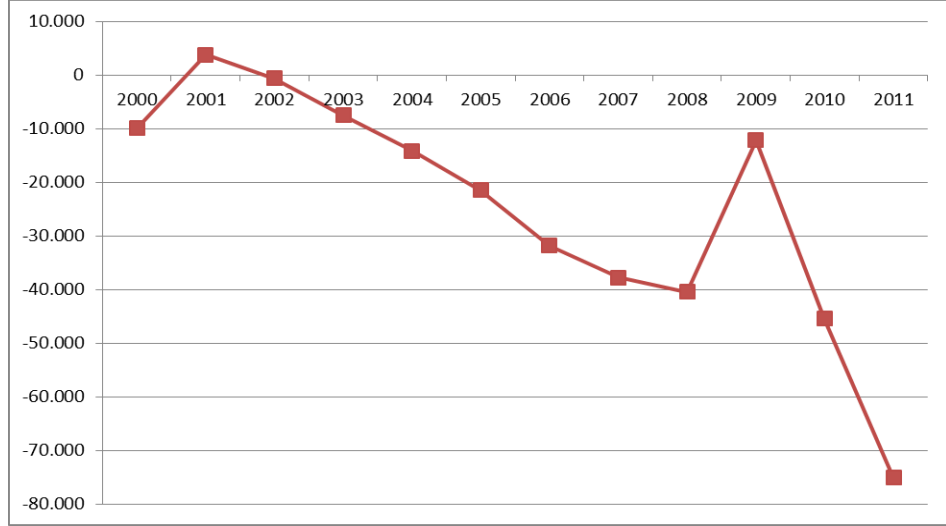
Ancak 2001 sonrası dönemde ihracat ve ithalattaki artışa karşın ithalat artışının ihracatta gerçekleşen artıştan daha yüksek seyretmesi, dış ticaret açığını da beraberinde getirmiştir.

2001-2006 dönemi açısından dış ticaret açığı yüzde 324 oranında artış göstermiş, ihracatın ithalatı karşımıla oranı 2001’de yüzde 75,7 iken dönem sonunda bu oran yüzde 61,8’e gerilemiştir. Dolayısıyla dış ticaret açığının ihracattaki yüksek performansına rağmen ithalattaki artışlardan kaynaklanmış olması muhtemeldir –ki bunun sebebi daha çok iç ekonomik faktörlerden ve özellikle ham petrol –doğalgaz gibi madencilik sektörüne ilişkin ithalat gelişmelerinden kaynaklanmıştır (Ay, 2007: 182).

2001 sonrası dönemde dış ticaret ve cari işlemler dengesinde var olan dış ticaret açığının; ABD faiz oranlarının düşük seyretmesi, AB beklentisi, uluslararası likidite fazlası gibi nedenlerle finansmanı sorun oluşturmamıştır. Ancak aynı süreçte gelişmekte olan diğer ülkelerin ödemeler dengesinin fazla verdiği dikkate alınmalıdır (Yiğitoğlu, 2005: 122).

Türkiye bütün bu süreçlerin sonunda artık kronik bir cari açık problemi ile karşı karşıya bulunmaktaydı. 2002 yılında 626 milyon dolar düzeyinde olan cari işlemler açığı, 2003’te 7.554, 2004’te 14.198, 2005’te 21.449, 2006’da 31.836, 2007’de 37.781 ve 2008’de ise 40.438 milyon dolara yükselmiştir.

Grafik 13: Cari İşlemler Açığı 2000-2011 (Milyon ABD Doları)

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

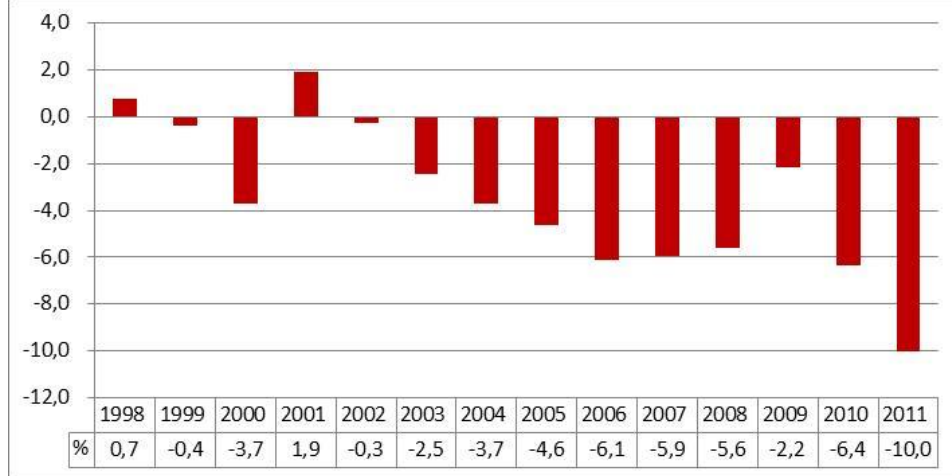
2001-2003 döneminde cari işlemler açığının büyümesine en önemli etki, cari işlemler hesabının alt kalemi olan mal dengesindeki açığın büyümesinden ileri gelmektedir. Anılan döneme bakıldığında mal ticareti açığı %65 oranında artarak 13,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisi, 2002 yılı sonrasında güçlü ekonomik büyümeye eşlik eden yoğun yabancı kaynak kullanımı sürecine ve disiplinli bir kamu maliyesi uygulamasına sahne olmuştur. Kur ve para politikası açısından bakıldığında, enflasyon hedeflemesi uygulamasının temel para politikası olarak seçilmesi ve kur politikası olarak da, enflasyon hedeflemesi uygulamasını destekleyebilecek olan dalgalı kurun seçilmesi dönemin diğer karakteristik özelliği olmuştur. Para ve kur politikası enflasyonla mücadelede başarılı olmuş ve enflasyon oranının önemli düşüşler sağlamıştır. Bununla beraber, genel olarak çok olumlu seyreden bu tablo, cari işlemler dengesinde giderek büyüyen açıklar verilmesiyle gölgelenmiştir (İnan, 2006:12).

2005 yılında TL'nin başlıca yabancı para birimleri karşısında değer kazanması, cari işlemler açığının büyümesine katkıda bulunmuştur. Toplam dış (döviz cinsi) borçlanma ihtiyacı olarak ifade edilebilecek olan cari işlemler dengesi, 2005 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren açık vermeye başlamış ve bu

açık GSYH artışının çok üzerinde bir hızla büyümüştür. 2004 yıl sonunda yaklaşık 15 milyon dolar düzeyinde olan cari işlemler açığı 2005 yıl sonunda 22 milyon dolar düzeyine yükselmiş ve GSYH'nin %6,42'sine erişmiştir (İnan, 2006:30).

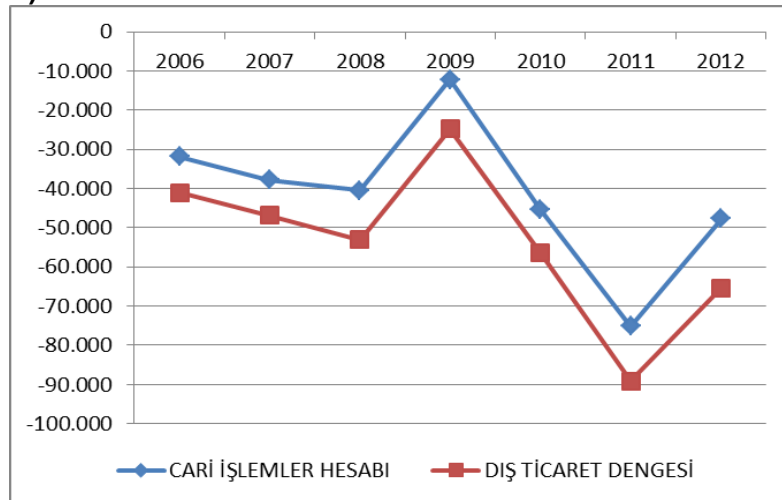
Grafik 15: Türkiye'nin 2000- 2011 Yılları Arası Cari Açık / GSYİH Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Türkiye'de cari açık özellikle 2004 yılından itibaren rekordan rekora koşmuştur. 2004–2007 yılları arasındaki ortalama cari açık 1984–2003 yılları arasındaki ortalama cari açığın 16 katından fazla geçekleşmiştir.

Grafik 16: 2006-2012 Dönemi Cari Açık ve Dış Ticaret Açığı (Milyon ABD Doları)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllardan 2008 yılında yaşanan küresel krize kadar yaşamış olduğu ekonomik krizlerin ortak özelliği ekonomiyi normalleştirmek için IMF ile stand-by anlaşmaları çerçevesinde istikrar programları uygulanmış olmasıdır. Ne var ki, istikrar programlarının kalıcı ve bir bütün olarak uygulanmaması ve programların gerekli kredibilitreyi yaratamaması sebepleriyle, uygulanan istikrar programları tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2001: 89).

2007 yılının sonundan itibaren ayak seslerini duyuran kriz 2008 yılının eylül ve ekim aylarında ABD'de tamamen hissedilir bir düzeye yükselmiş, bulaşma etkisi göstererek tüm dünyaya yayılmış, birçok ülkenin makro ekonomik değişkenlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Küresel finans krizinin neden olduğu geniş çaplı daralma, ülkeleri genişletici maliye politikası izlemeye sevk etmiştir. Birçok ülkede krizin yıkıcı etkilerinden korunmak için toplam talebi artırma, ekonomik aktiviteleri canlandırma amacıyla mali önlem paketleri uygulamaya konmuştur (Bayrak, Kanca ve Cenk 2013:85).

Küresel kriz, iç ve dış talepteki gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz nedeniyle yaşanan belirsizlik ortamı ekonomik faaliyetlerde duraksamayı da beraberinde getirmiş, Türkiye'de de bir talep daralması yaşanmış buna paralel gerek ithalatta gerekse üretim sektöründe keskin düşüşler yaşanmış, işsizlik artmıştır.

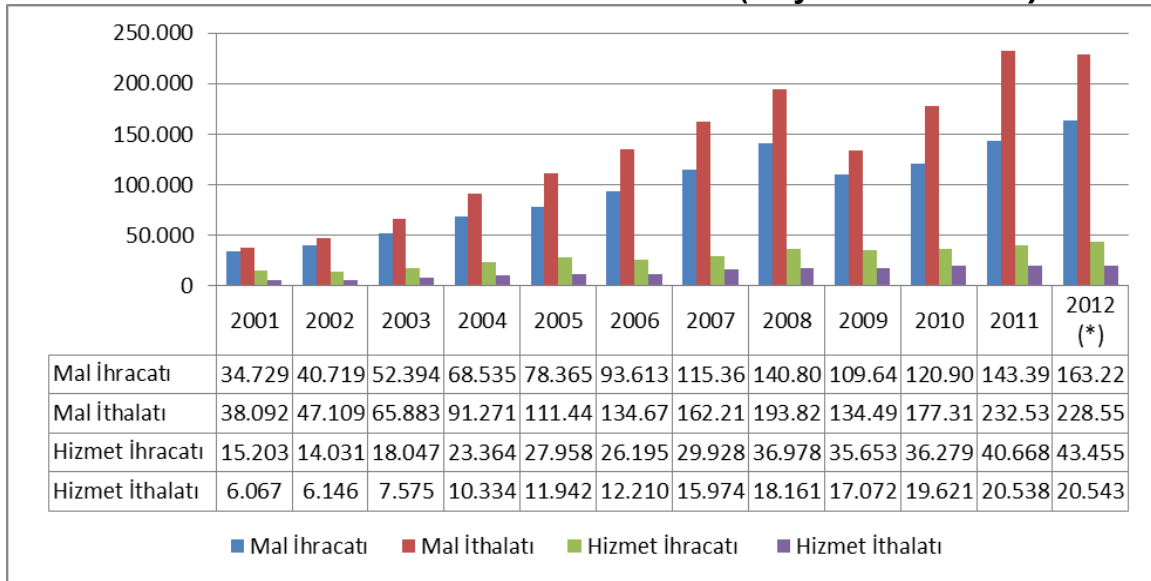
İşsizlik oranındaki tırmanış ve kapasite kullanım oranındaki dikkate değer azalmalar sonucu ekonomi yönetimi, likidite desteği kredileri, likidite maliyetini düşüren faiz indirimi, istihdamın artırılmasına yönelik olarak Türkiye'yi dört bölgeye ayıran, bölgeler ve sektörler bazında uygulanacak olan teşvik paketi ve bazı sektörleri kapsayan KDV ve ÖTV indirimleri uygulanacağını ilan etmiştir (Karakurt, 2010: 186).

Buradaki temel amaç, üretim kapasitesinin artırılması ve reel sektörün canlı tutulması için talep artırıcı önlemler (vergi indirim...), vergi teşvikleri, KOBİ'lere faizsiz kredi sağlanması, teşvik edici harcamaların arttırılması suretiyle, daralan sektörlerde giderek artan işsizliğin azaltılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel kriz ve krizden çıkış sürecinde, ithalatta gözlenen eğilimin aynısı ihracatta da yaşanmıştır. 2009 yılında ihracat %22,6 oranında azalmış ve 102.143 milyon Dolar olarak gerçekleştirmiş, 2010 yılında ise %11,6 oranında artarak 113.979 milyon Dolara çıkmıştır. İhracat ve ithalatın benzer eğilim göstermesi, Türkiye'nin geçmiş kriz deneyimlerinden oldukça farklı bir duruma işaret etmektedir (Yükseler, 2011).

Özetle, 2008 yılı Ekim ayından itibaren Türkiye'nin ihracat ve ithalat hacmi ciddi bir gerileme sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu süreç, 2009 yılında hızlandıktan sonra 2010 yılında yerini artış yönünde eğilime bırakmıştır (Bayrak, Kanca ve Cenk, 2013:93).

Grafik 17: Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı (Milyon ABD Doları)

Kaynak : TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2006-2010 dönemine genel olarak bakıldığında, Türkiye'deki cari açığın asıl belirleyicisinin dış ticaret dengesindeki bozulma olduğu görülmektedir. 2001 yılından itibaren hem ihracatta hem de ithalatta çok belirgin bir artış trendi gözlenmekle birlikte ithalattaki artış ihracattaki artışı büyük bir oranda aştığı için hem dış ticaret dengesinde hem de cari açıda ciddi bir kötüleşme gözlenmiştir.

Türkiye 2001 sonrası konjonktürde yeniden sıcak para girişlerine dayalı, spekülasyon nitelikli bir büyüme sürecine girmiştir. Bu dönemde cari açığın en

önemli finansman kaynağını oluşturan kısa vadeli sermaye hareketleri altında Türkiye, bir yandan IMF, diğer yandan da “AB Müzakere süreci” altında uluslararası iş bölümü içerisinde kendisine biçilen rolü üstlenmeye koşullandırılmış ve şişkinleşen küresel sıcak para akımlarından pay kapma mücadelesi vermiştir (Yeldan,2005:59).

2006-2010 dönemde dış ticaret açığının başlıca nedenleri; tüketim eğiliminin tasarruf eğilimine göre çok yüksek seyretmesi, enerjide dışa bağımlılık, uluslararası piyasalardaki para bolluğunun da bir sonucu olarak Türk Lirasının aşırı değer kazanması, tarımsal üretim ve imalat sanayinin rekabet gücündeki zayıflık gösterilebilir.

Anılan dönemde özel tüketim harcamalarının finansmanında bankacılık sektörü kredi kanalı önemli rol oynamıştır. Kredi hacminin ve kredi hacmi içindeki tüketici kredilerinin payının yükselmesi önce tüketimi arttırmakta ardından da ithalata dayalı sektörlerde oluşan talep ise ithalatı arttırmaktadır.

Kredilerin bir diğer etkisi ise artan iç talebin başta konut olmak üzere diğer sabit gayrimenkul harcamalarına yönelmesi olmuştur ki, bu durum ise Hükümet eliyle de özendirilmiştir. Dış ticarete konu olmayan bu tür harcamalar, ancak cari açık yoluyla finanse edilmektedir (Çolak, 2006).

Türkiye’de 2004 yılında mevduat bankalarının kredi toplamı 80.685 milyon lira, tüketici kredilerinin payı ise % 15,55 iken, 2010 yılına gelindiğinde 5 kattan fazla bir artışla kredi hacminin 433.249 milyon liraya, tüketici kredilerinin payının ise % 28,87’ye yükseldiği görülmektedir (BDDK: 2005, 2011).

Türk Lirasının değer kazanması cari açığı artıran faktörlerden bir diğeridir. Gelişmekte olan ekonomilere yönelik olarak gözlenen sermaye akımları, yüksek faiz cazibesi altında, yerli parayı değerlendirmekte, değerlendirilen yerli para ise ithalatı -ucuzlatmak suretiyle- cazip hale getirmektedir. İthalatta yaşanan artışın, ihracattan daha fazla gerçekleşmesi dış ticaret açığı ve cari işlemler açıklarına neden olmakta, bu durum dolaylı

olarak kamu açıklarına ve enflasyon oranında artışlara yol açmakta ve en nihayetinde de büyümeyi de etkilemektedir.

Anılan dönemde cari açık nedeniyle oluşan döviz ihtiyacı ise finans hesaplarından; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar kalemleri aracılığıyla denkleştirilmiştir. Ayrıca, 2011 yılı özelinde bakılacak olursa, cari açığın spekülasyon ve kayıt dışı sermaye girişleri ile finanse edildiği görülmektedir. Cari açığın bu şekilde finansmanının “sağlıksız” olduğu değerlendirilmektedir (Yeldan, 2012).

2006 yılında 31 milyar 836 milyon dolar açık veren cari işlemler hesabı, 2009 yılı hariç açık vermeye artarak devam etmiş ve cari açık 2010 yılında 45 milyar 447 milyon dolara ulaşmıştır. 2010 yılında cari açığın GSYH'ye oranı % 6,5'e, 2011'de %8'e (IMF verilerine göre %9,7'e) yükselmiştir.

Özellikle 2008 yılı küresel krizinde ABD ve AB ülkelerinin para arzına yönelmesi, tüm dünyada faiz oranlarını düşürmüştü ve global piyasalardaki sıcak para hacmini genişletmiştir. Türkiye yüksek reel faiz nedeniyle portföy yatırımlarının önemli adreslerinden birisi olmuştur.

Tablo 7: 2011 ve 2012 Yılları İtibariyle Cari Açık Veren Bazı Gelişmiş Ekonomilerin ve Türkiye'nin Cari Açık/GSYH Oranları

Ülke	2011 (%)	2012 (%)
Türkiye	-9,698	-5,908
Kanada	-2,967	-3,683
Avustralya	-2,269	-3,657
İngiltere	-1,348	-3,505
ABD	-3,091	-3,028
Yunanistan	-9,895	-2,882
Fransa	-1,95	-2,411
İspanya	-3,741	-1,072
İtalya	-3,069	-0,529
Belçika	-1,417	-0,489

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, 2013.

2.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ AÇIK SORUNU: NEDENLER VE ÖNLEMLER

Çalışmamızın önceki bölümlerinde Türkiye’de cari açığın, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana nasıl bir seyir izlediği ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Bu bölümde, günümüzde yapısal bir problem olarak ortaya çıkan cari açık sorununa götüren nedenler, tarihsel bakış açısı dahilinde incelenecek ve ortaya konulacaktır.

Türkiye, cumhuriyetin ilanından sonra tarım ekonomisine dayalı olarak varlığını sürdüren, sanayileşme atılımını gerek kaynak gerekse altyapı ve teknik olarak donanım sağlamış işgücü gibi yapısal eksiklikler nedeniyle gerçekleştirememiş bir görünüme sahipti. Esasen Devletin sanayiye yatırım yapma eğilimi vardı, ancak milli iktisat anlayışı gereğince sermayenin yerli ellerde toplanması istendiğinden, yetersiz kamu sermayesinin önemli bir bölümü demiryolu yapımı ve yabancıların elindeki demiryollarının satın alınmasında kullanılmıştı (Eroğlu, 2003). Bu dönemde sermaye yetersizliği kısıtı altında, dış yardımlar ve borçlanmalarla kaynak ihtiyacını karşılayan Türkiye, Devletçilik ilkesini hayata geçirmeye çalışmış, devlet tekelleri kurarak bunları imtiyazlı yerli ve yabancı şirketlere devretmek suretiyle bazı sektörleri koruma altına almıştır.

Ardından 1929 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan buhranın etkilerini azaltmak için ithalatı kontrol etmeye ve ithal ikameci sanayileşmeye yönelen Türkiye, sanayileşme adına önemli adımlar atmıştır.

1930’lardan beri uygulanan devletçi planlı sanayileşme siyasetinden 1946 sonrası uzaklaşılması ile beraber dış ticarete serbestleşme yaşandı. Ancak, 1950’li yılların ikinci yarısından sonra dış ticarete tekrar kontrollü bir rejim uygulanmaya başlandı, ithal ikameci politikalar tekrar gündeme geldi (Taşkın,2003:7). İthal ikameci sanayileşme politikası, yerli sanayiye geliştirmeye yönelik bazı ilerlemeler kaydetse de, ithal edilen parçaların montajı ile başlanan yeni sanayilerde, en kritik parçalarda ve üretim teknolojisinde dışa bağımlılık devam etti (Özer, 2004: 11).

Bugün gelinen noktada, yerli sanayiye teşvik edici birçok teşvik, indirim, muafiyet ve tahsis uygulamalarına rağmen, Türkiye yatırım mallarının ikamesinde istenilen düzeye gelememiş ve yerli sanayi teknolojik içerikli girdilerde ithalata bağımlılığı azaltacak/ortadan kaldıracak noktaya gelememiştir.

Türkiye'nin son on yılda gösterdiği büyüme hızının cari işlemler dengesini etkilemesi de büyük ölçüde ara malı ithalatından kaynaklanmaktadır. Sabit yatırımların hızlı arttığı yıllarda yatırım malı ithalatı yolu ile dış ticaret açıkları cari işlemler açığını olumsuz etkilemektedir. Başka bir deyişle, ekonominin hızlı büyüdüğü yıllarda ithalat da hızla artmakta, bu da cari işlemler açığının yükselmesi ile sonuçlanmaktadır. Türkiye ekonomisinde geleneksel olarak gözlenen bu ilişkinin, sanayi üretiminin ithalata bağımlılığının artması nedeniyle, 2000'li yıllardan itibaren önemli ölçüde farklılaştığı, 1990'lı yıllardaki aynı büyüme hızlarına ulaşmak için 2000'li yıllarda giderek daha fazla ithalata gereksinim duyulduğu, bunun da daha fazla cari açıkla sonuçlandığı görülmektedir (Eşiyok, 2012:70).

Öte yandan, Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlılığına çözüm getirilememiş, cari işlemler açığında en önemli unsurlardan olan enerji kaynaklarının temininde dışa bağımlılığımız Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 2010 Enerji Raporu'nda % 73 olarak tespit edilmiştir. Ekonomik kalkınmada temel girdiler arasında yer alan petrol, doğal gaz ve kömürün ara malı ithalatındaki ağırlığı % 30'un üzerine çıkmaktadır.

Türkiye açısından cari açık sorununu ortaya çıkaran bir diğer önemli neden; iç tasarrufların yeni yatırımlar yapılmasındaki yetersizliğidir. Ekonomik büyüme için gerekli tasarruf yapılamadığı takdirde cari işlemler açığı da artmaktadır. Bu açığın artışında etkili bir başka neden ise; TL' nin aşırı değerli hale gelmesidir. Aşırı değerlenen ulusal para, ithalatın ihracattan daha fazla artmasına ve dış ticaret açığının büyümesine sebep olmaktadır (Yeldan,2005:57)..

Cari işlemler açığının 2003 yılına kadar ana kaynağını kamu sektörü oluştururken, 2004 yılından itibaren ise giderek özel kesim kaynaklı olmaya başlamıştır. 1998-2003 döneminde özel kesimin ortalama tasarruf oranı %24,6 oranında gerçekleşirken, 2004-2010 döneminde önemli ölçüde aşınarak %16,6'ya gerilemiştir. Bu bağlamda cari açığı sürdürülebilir sınırlar içerisine çekmeyi hedefleyen iktisat politikalarının temel önceliklerinden birisinin de tasarruf oranlarını yükseltmek olması gerektiği açıktır. Özel tasarruf oranlarının giderek azalmasının en temel nedenlerinden birisi, özel kesimin borçlanması ve aşırı tüketimine dayalı politikalar. Özel kesimin borçlanması ve önemli düzeylere ulaşan sermaye girişleri sonucunda TL değerlenmekte, bunun sonucunda ithalat artarken, tüketici kredileri başta olmak üzere tüketim pompalanarak tasarruf oranları düşmektedir. Değerli TL, düşük enflasyon oranlarını mümkün kılarken, ithalatın ve tüketimin artmasını ve tasarruf oranlarının düşmesini teşvik etmektedir (Eşiyok, 2012:85).

Türkiye'de cari açığın nedenleri yanında, finansmanı üzerinde de durmak gerekir. Zira cari açığın sürdürülebilir olup olmaması, temelinde kriz riski taşıyan bir olgudur ve cari açığın finansmanı bu anlamda önemli bir göstergedir.

Ödemeler bilançosu hesaplarından da hatırlanacağı üzere, yabancıların yeni işletme kurmak veya şirket satın almak gibi ilgili ülkeye kaynak aktarımı sağlaması anlamına gelen doğrudan sermaye yatırımları ile hisse senedi, tahvil, bono gibi yatırım araçları ile ülkenin sermaye piyasalarında gerçekleştirdikleri portföy yatırımları ve diğer döviz girişleri sermaye hesapları dengesini oluşturmaktadır. Sermaye hesabında ülkeye giren ve ülkeden çıkan sermayenin anaparası, cari dengenin alt dengelerinden birisi olan yatırım gelirleri dengesinde ise bu sermayeden elde edilen faiz, kâr gibi getiriler yer alır. Sermaye hesabı, cari dengenin finansmanını sağlayan bölümdür. Eğer cari denge açık veriyorsa sermaye hesabı bunu dengelemek üzere fazla verir, eğer cari denge fazla veriyorsa sermaye hesabı eksi sonuç verir. Bir başka ifadeyle eğer ekonomi cari açık veriyorsa bunu kapatmasının yolu dışarıdan sermaye girişi sağlamaktır (Eğilmez, 2006a).

Cari açığın kısa vadeli sermaye akımları ile finanse edilmesi ekonomi için risklerin (ülkeye dışarıdan sağlanan yabancı sermaye kaynak girişi TL'nin değerlendirilmesi gibi ...) birikmesine sebep olurken, doğrudan yabancı yatırımlar cari açığın en risksiz finansman şekli olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de cari açığın finansman kalitesindeki bozulma göze çarpmaktadır. Aşağıdaki tablo 8'de, cari açık rakamları ve doğrudan yabancı sermaye girişleri görülmektedir. 2004 yılına kadar (2000 ve 2001 yılları hariç) bir milyar doların altında seyreden doğrudan yabancı yatırımlar, bu tarihten sonra hızla artmış ve 2007 yılında 19 milyar dolara ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, 2009 yılına kadar cari açığın finansmanında önemli rol oynamıştır. Ancak 2007 yılından başlayarak söz konusu finansman yapısı değişmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların cari açığın en risksiz finansman şekli olduğu göz önünde bulundurulursa, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının payının önemli oranda düşmesi olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan, cari açığın finansmanında bir diğer aktör de sıcak paradır. Doğrudan yabancı sermaye girişi ve sıcak para ekonomiyi uzun süredir bağımlı, riskli ve kırılgan bir yapıya dönüştürmüştür. Ekonomide 2001 krizi sonrası sağlanan büyümenin ağırlıklı olarak sıcak para, son yıllardaysa buna ek olarak artan yabancı sermayeye dayanmış olması riskli unsurlardan kurtulamamış olduğunun bir göstergesidir. Yüksek faiz politikası ve yabancılara gayrimenkul satışına dayanan gelir elde etme yöntemi ön plana çıkarılmaktadır (Özbek,2008:10).

Ancak, kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilen cari açık, tanım gereği, ani sermaye çıkışı veya sermaye girişindeki ani duruş karşısında, boyutu ne olursa olsun, sürdürülemez hale gelir (Özmen, 2004).

Tablo 8: Cari Açığın Finansmanı 2000-2011

(Milyon ABD Dolar)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
CARİ İŞLEMLER HESABI	-9.920	3.760	-626	-7.554	-14.198	-21.449	-31.836	-37.781	-40.438	-12.168	-45.447	-75.092
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-14.684	773	-3.059	-8.574	-15.315	-22.903	-33.729	-40.006	-42.570	-14.577	-46.970	-76.850
Mal ve Hizmet Dengesi	-10.682	5.773	1.495	-3.017	-9.706	-17.064	-27.073	-32.898	-34.204	-6.269	-39.755	-69.009
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	12.581	-1.633	1.384	3.065	13.360	19.485	32.064	37.264	37.427	9.289	44.042	65.659
FİNANS HESAPLARI	12.581	-1.633	1.384	3.065	13.360	19.485	32.064	37.272	37.488	9.332	44.093	65.684
Doğrudan Yatırımlar	112	2.855	939	1.222	2.005	8.967	19.261	19.941	17.211	7.110	7.572	13.698
Yurtdışında	-870	-497	-143	-480	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.549	-1.553	-1.464	-2.349
Yurtiçinde	982	3.352	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.760	8.663	9.036	16.047
Portföy Yatırımları	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437	7.415	833	-5.014	227	16.093	21.986
Varlıklar	-593	-788	-2.096	-1.386	-1.388	-1.233	-3.987	-1.947	-1.244	-2.711	-3.524	2.688
Yükümlülükler	1.615	-3.727	1.503	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-3.770	2.938	19.617	19.298
Diğer Yatırımlar	11.801	-2.667	7.191	3.425	4.156	14.928	11.502	24.530	24.234	2.106	33.237	28.187
Varlıklar	-1.939	-601	-777	-986	-6.983	-553	-13.479	-4.969	-12.058	10.987	7.012	11.136
Yükümlülükler	13.740	-2.066	7.968	4.411	11.139	15.481	24.981	29.499	36.292	-8.881	26.225	17.051
Rezerv Varlıklar	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057	-111	-12.809	1.813
NET HATA NOKSAN	-2.661	-2.127	-758	4.489	838	1.964	-228	517	3.011	2.879	1.405	9.433

Kaynak: TCMB

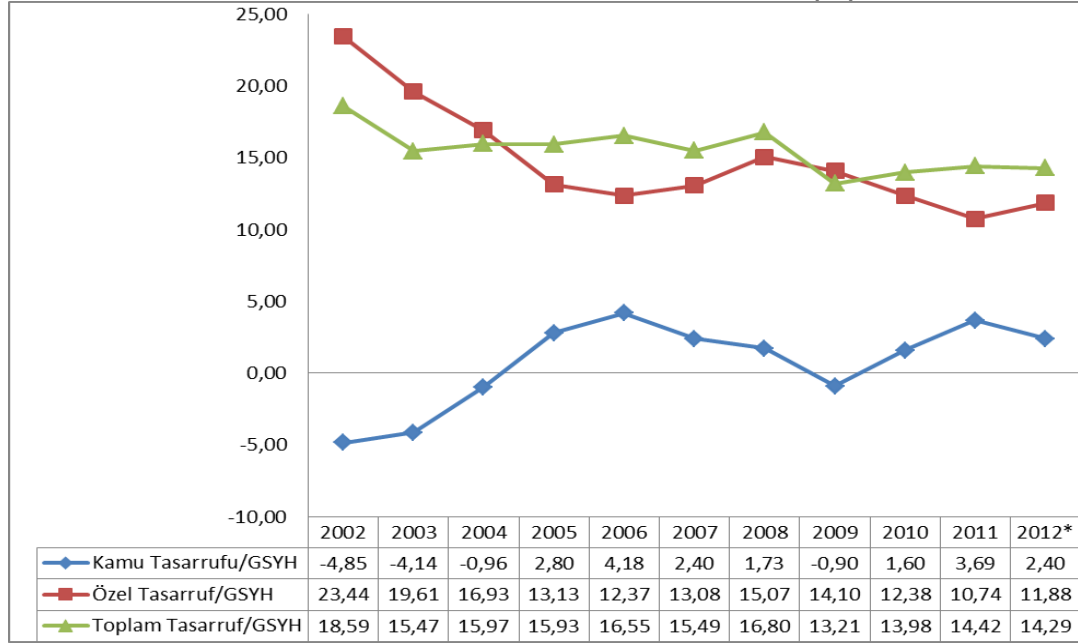
Türkiye’de cari açığı ortaya çıkaran temel etmenleri inceledikten sonra, cari açıkla mücadelede çözüm önerilerine değinmek uygun olacaktır.

Esasen cari açıkla mücadelede çözüm önerilerini ortaya koyarken, cari açığa neden olan faktörlerin/problemlerin ortadan kaldırılması önem arz etmektedir.

Türkiye’de cari açığa neden olan en önemli faktör olarak ortaya konulan; ekonomik kalkınmanın temel girdisi olan enerjide dışa bağımlılık, sanayide kullanılan temel hammaddelerde ve bilgisayar, ilaç ve tıbbi cihazlar, telekomünikasyon gibi stratejik bazı sektörlerde yerli sanayinin gelişmemiş olması, bu konuda alınacak politika önlemlerinin ilk hedefi olmalıdır. Bu kapsamda, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı öne çıkmaktadır. Bunun yanında, enerji tasarrufunun ve enerji verimliliği sağlanması sağlayıcı araç ve eşya kullanımının teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, küresel ölçekte ivme kazanmaya başlayan nükleer enerji yatırımlarına yönelik projeler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Ayrıca sanayide dışa bağımlılığı azaltmak üzere yatırım, üretim ve ihracatın teşviki suretiyle yurt içi üretim kapasitesinin ve rekabet gücünün artırılması, üretim ve ihracatın ithalata olan bağımlılığını azaltmak amacıyla ara malı ve yatırım mallarında yurt içi üretim kapasitesinin artırılması temel politikalardan olmalıdır.

Öte yandan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın istikrarlı ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesinin yolu iç tasarrufları artırmaktan geçmektedir. Ancak Türkiye’de özel ve kamu tasarrufunun GSYH’ye oranları incelendiğinde, Grafik 18’den de görüleceği üzere, tasarruf eğiliminde genel bir düşüş trendinin hakim olduğu gözlenmektedir.

Grafik 18: Özel ve Kamu Tasarruflarının GSYH Oranı (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

*Tahmin

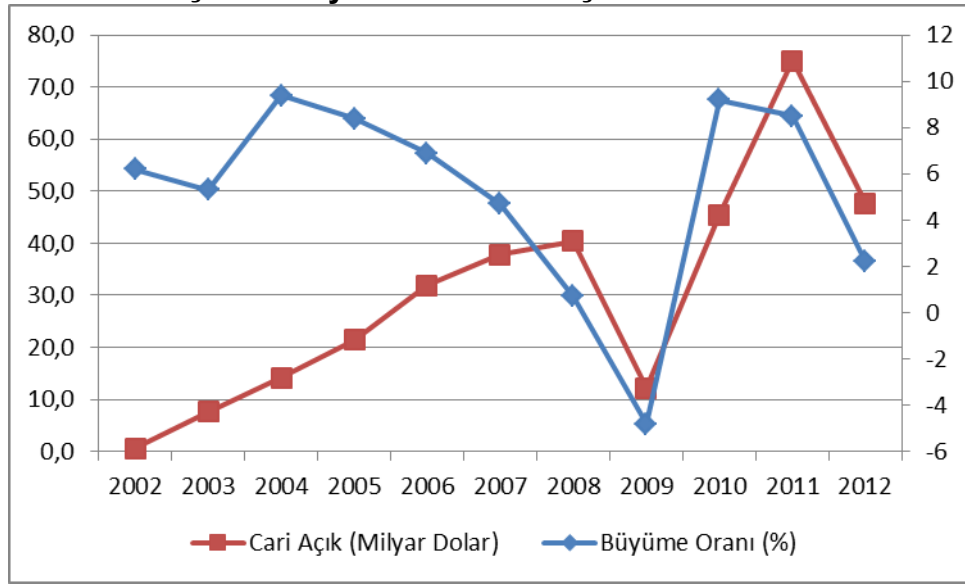
O halde, cari açığa yönelik yapısal önlemlerin temelini "tasarruf eğilimini özendirmek" oluşturmalıdır. Bu açıdan gerek iç talebi gerekse dış talebi baskı altına alarak tüketim eğilimi düşürülmeli ve bireysel emeklilik ve bankalarca mudilere tanınacak avantajlar gibi tasarruf artırıcı tedbirlerle uzun vadeli tasarruflar özendirilmelidir.

Bilindiği üzere Türkiye ekonomisi, 2002-2011 aralığında sürekli olarak (2009 yılı hariç) büyüme eğilimi göstermektedir. Ekonomi büyürken, büyümenin sağlıklı finansman kaynağı olan tasarrufların artırılmaması cari açığı tetikleyecektir. Yurtiçi tasarrufların mevcut düzeyi Türkiye'deki yatırımların finansmanına yetmemektedir. İç tasarrufların istenilen düzeyde gerçekleşmemesi ise dış kaynak ihtiyacını doğurmaktadır.

Gelişmekte olan ekonomilerle ilgili çok sayıda çalışma göstermektedir ki, bu ülkelerde yoğun dış kaynak kullanımı sonucu dış tasarruflar iç tasarrufları ikame edebilmektedir. Dolayısıyla, ülkeye yoğun yabancı kaynak girişi doğrudan doğruya cari işlemler açığının sebebidir. Dış tasarrufların iç tasarrufları ikame ettiği ekonomilerde, cari işlemler açığı yabancı kaynak

kullanımının bir fonksiyonudur. Bu cümleyi şu şekilde de ifade edebiliriz: Yoğun dış kaynak kullanımı olan ve dış tasarrufların iç tasarrufları ikame ettiği bir ekonomide, kullanılan yabancı kaynak arttıkça, net özel tasarruflar azalmakta ve cari işlemler açığı büyümektedir (İnan, 2006:35). Bu gerçekten hareketle şunu ortaya koyabiliriz ki, Türkiye ekonomisinde büyüme oranları ile cari açık arasında özellikle 2008 yılından sonra doğrudan ve güçlü bir ilişki vardır.

Grafik 19: Cari Açık ve Büyüme Oranları İlişkisi

Kaynak: TCMB ve TÜİK verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

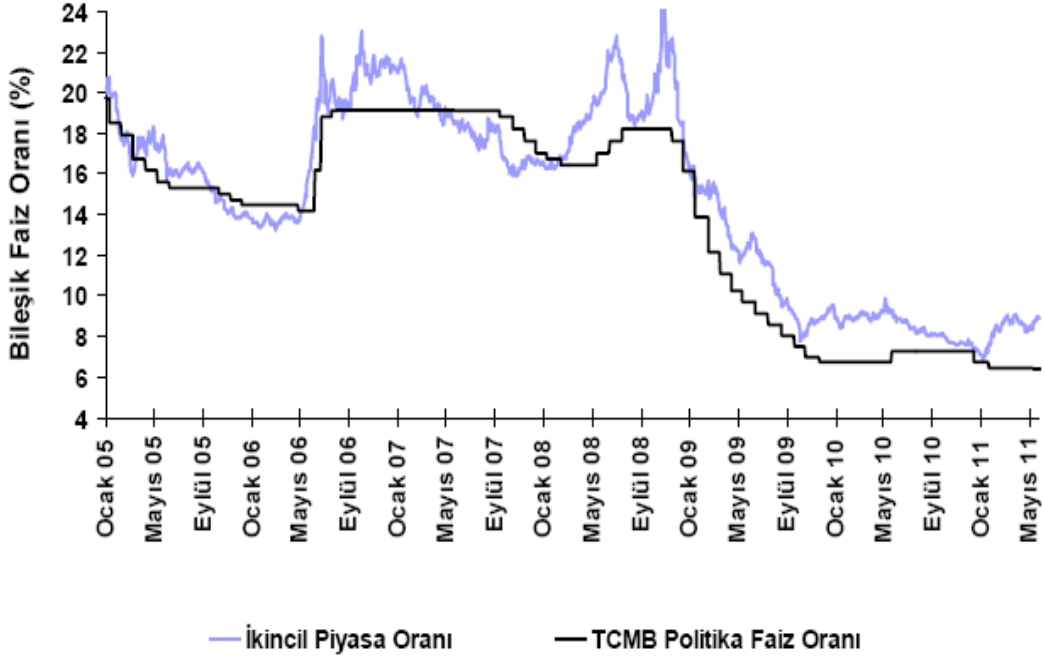
Anılan aralıkta Türkiye hızlı büyüdüğü her dönemde cari işlemler hesabı açık vermiştir. Bunun nedeni yukarıdaki tespitler ile açıklanabilir; yurt içi tasarruf oranlarımız düşüktür. Yurt içi tasarrufların yatırımları finanse etmekte yetersiz kalması, yatırımların bir bölümünün yurt dışı tasarruflar ile karşılanmasına, başka bir ifadeyle cari açık verilmesine neden olmaktadır.

Ancak, dış kaynaklarla finansmanın özellikle borçlanma dışı kanallarla ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla finanse edilmesi ülkeyi, yüksek cari işlemler açığının yol açtığı risklere karşı daha güvenli kılacaktır.

Cari açığın artışında etkili bir başka neden olan TL' nin aşırı değerli hale gelmesinin sonucunun, ithalatın ihracattan daha fazla artması ve dış ticaret

açığının büyümesi olduğuna yukarıda değinmiştik. Cari açığın yabancı kaynaklarla finanse edilmesi, TL'yi değerli hale getirmekte, istikrar yolunda uygulanan politikalar ile faizler genel düzeyi düşmekte, bu durum ise kredi talebini artırmakta ve yurtiçi tasarrufların azalmasına neden olmaktadır.

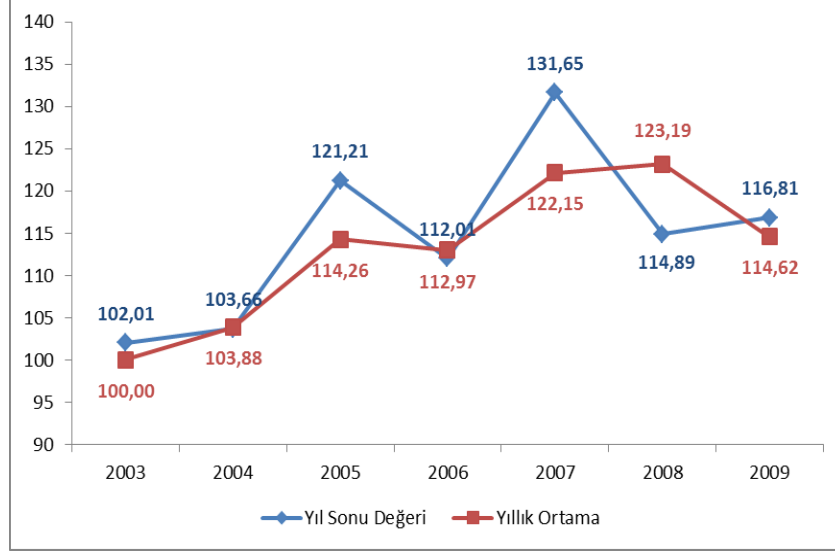
Grafik 20: Bileşik Faiz Oranları (%)

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Türkiye’de son yıllarda yaşanan TL’nin aşırı değerlenmesi sorunun temelinde, Merkez Bankasının enflasyon hedefi için düşük kurdan yararlanması ve uygulamakta olan dalgalı kur sistemi yatmaktadır. Ülkeye giren kontrolsüz kısa vadeli sermaye girişleri, cari açıktan daha fazla olduğu için kur baskısı oluşturmakta, kur baskısı sonucu, Türk Lirası aşırı değer kazanmaktadır. ithalatı ucuzlatan ve ihracatını pahalı hale getirerek ülkenin dış rekabet gücünü düşüren değerli TL, dış ticaret açıklarının artmasına ve dolayısıyla cari açığa, bu açık ise iç tasarrufların yetersiz olması nedeniyle, -ucuz borçlanmayı da teşvik ederek- yabancı sermaye girişleri ile kapatılmasına neden olmaktadır.

Grafik 21: 2003- 2012 Tüfe Bazlı TCMB Reel Döviz Kuru Endeksi (2003=100)

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2012 yılı geneline bakıldığında, sermaye girişlerinde ana başlıklar itibarıyla doğrudan yatırımların ve diğer yatırımların payı azalırken, portföy girişlerinin ön plana çıktığı görülmektedir (TCMB,2012-IV:4). Ülkeye giren, kısa vadeli sermaye çıkışı ihtimali ise belirsiz bir dış borç etkisi oluşturmaktadır. Sıcak para stokunun bu denli yüksek olması, cari açığın bu haliyle finansmanının sürdürülmesi konusunda tereddütler yaratmakta ve psikolojik olarak güvensizlik oluşturmaktadır (Korkmaz,2013).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VERGİ POLİTİKASI UYGULAMALARININ CARİ İŞLEMLER DENGESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Cari açıkla mücadelede kullanılabilecek politikalar tezimizin önceki bölümlerinde incelenmişti. Bu bölümde ise iki temel iktisat politikası bileşeninden biri olan maliye politikasının araçlarından vergi politikasının cari açıkla mücadelede etkinliği tartışılacaktır.

Bu kapsamda öncelikle vergi teorisi kısaca anlatılacak ve vergi politikası araçlarına değinilecektir. Ardından, cari açıkla mücadelede uygulanan politikalara vergi politikasının etkileri araştırılacak ve 2008 yılından tüm dünya ile beraber Türkiye’de de etkisi hissedilen küresel kriz sonrası cari işlemler dengesini sağlamaya dönük vergi politikası uygulamaları sorgulanacaktır.

3.1. VERGİ POLİTİKASI

Vergi politikasının en temel amacı, kamu giderlerinin finansmanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kamu gelirleri kalemlerinden olan vergilerin, yalnızca kamu giderlerinin finansmanı için değil bir maliye politikası aracı olarak, ekonomik ve sosyal amaçlara da hizmet ettiği görülmektedir (Bıyık ve Kıratlı, 2001:3). Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın “Vergi Ödevi” başlıklı 73 üncü maddesi uyarınca herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlü olup, aynı maddede vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımının, maliye politikasının sosyal amacı olduğu belirtilerek vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin kanunla konulacağı, değiştirileceği veya kaldırılacağı hüküm altına alınmıştır. Kamu giderlerinin yegane finansman aracı olan vergi, bu temel fonksiyonunun yanı sıra, Anayasa’nın mezkur 73 üncü maddesinde de belirtildiği üzere bir ekonomi politikası aracı olarak devletin iktisadi ve sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için de kullanılmaktadır.

Vergilerin nitelikleri itibariyle karşılıksız ve cebri oluşu ve mali amaçlar dışında ekonomik, sosyal birtakım amaçların gerçekleştirilmesinde de etkin bir müdahale aracı niteliğini taşıması, bizi bu kamu gelirinden yararlanmaya zorlamaktadır (Türk, 1999:301). Hükümetler politik bir araç olarak vergiyi kullanırken, ülkelerinin kendi mali, ekonomik ve sosyal durumu ve ihtiyaçlarına uygun çözümler belirlerler. Ancak, küreselleşmenin ulaştığı boyut ile birlikte dış dünyadan soyutlanmış politik uygulamaların istenilen sonuca ulaştırmadığı görülmektedir. Bu sebeptir ki, ekonomik sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında, ulusal arz ve talebe dayalı çözümler yerini, küresel arz ve talebi esas alan çözümlere bırakmaktadır (Saraç, 1999:55).

3.1.1. Vergi: Tanım Ve Özellikler

Vergi, kamu hizmetlerinin gerektirdiği giderleri ile kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükümlülükleri karşılamak üzere, egemenlik gücüne dayanarak, karşılıksız olarak gerçek ve tüzel kişilerden alınan cebri niteliğe sahip ödemeler olarak tanımlanabilir (Akdoğan,1999:115).

Verginin tanımı incelendiğinde bazı kavramların öne çıktığı görülmektedir. Öncelikle vergi kamu hizmetlerinin ve borçlarının finansmanı için tahsil edilmektedir. Devletin vergiden başka kaynakları olmakla birlikte, çağdaş devlet anlayışı içerisinde kamusal finansman büyük ölçüde vergi gelirleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca vergi mali amaçlar yanında; ekonomik denge, kalkınma, büyüme istihdam ve gelir dağılımının sağlanması gibi sosyo ekonomik amaçlarla da uygulanabilir.

Egemenlik gücüne dayanır, yani vergilendirme yetkisi egemenlik gücüne sahip otorite olan devlete aittir. Karşılıksızdır, piyasa ekonomisi içindeki gibi ödenen bedel karşılığında mal veya hizmet alınmaz. Mükelleflerce ödenen verginin birebir karşılığı yoktur, ancak tüm topluma sunulan hizmetler bu anlamda genel bir karşılık olarak değerlendirilebilir.

Cebridir, verginin tarhi, tebliği, tahakkuku ve tahsiline ilişkin hususlar kanunların amir hükümleri ile belirlenmiştir. İlgili yasalarda yüklenilen

sorumlulukları yerine getirmeyenlere cezai müeyyideler uygulanır. Vergilerin cebri olarak alınıyor olması dolayısıyla vatandaşlar üzerine bir ödeme zorunluluğu getirmesi, mali amaçlara ulaşmada en etkili araç olmasını sağlamaktadır (Ulusoy, 2007:36). Gerçek ve tüzel kişi toplumun tüm fertleri vergi ödemelerine katılmak zorundadır.

3.1.2. Vergilerin Sınıflandırılması

Vergiler çok değişik kıstaslara göre sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir. Bu sınıflandırmalar verginin konularına göre yapılabildiği gibi ödeme gücünü etkileme şekline, uygulanma süresine, ödeme şekline göre de sınıflanabilmektedir.

Çalışmamızda literatürde sıklıkla başvuru alan iki sınıflamayı ele alacağız;

- Konularına göre: gelir, servet ve harcama (gider) vergileri,
- Ödeme gücünü etkileme şekline veya yansıtılmasına göre: dolaylı ve dolaysız vergiler.

3.1.2.1. Gelir, Servet Ve Harcama (Gider) Vergileri

Bu sınıflandırma ekonomik sınıflandırma olarak da anılır. Mükelleflerin ödemiş oldukları vergilerin hangi kaynak üzerinden hesaplandığını gösteren bir sınıflandırmadır. Vergilerin gelirden mi, servetten mi yoksa giderden mi alındıkları göz önünde bulundurulmak suretiyle gerçekleştirilmektedir.

3.1.2.1.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

İktisadi anlamda gelir kavramı iki ana teoriye dayanır. Bunlar Kaynak Teorisi ve Safi Artış Teorisi'dir. Kaynak teorisini göre eğer gelir, kişilerin sahip

oldukları emek, sermaye, doğal kaynak ve girişim yeteneğinin üretim faaliyetlerinde kullanılması sonucu elde edilen ücret, faiz, rant ve kar'dan oluşur. Bu kurama göre, üretim faktörü kullanılmaksızın elde edilen kaynaklar (piyango ikramiyesi, miras vs.) gelir sayılmaz. Öte yandan, safi artış teorisi geliri daha geniş anlamda tanımlanmış olup, kişilerin belirli bir zaman diliminde kazanmış oldukları iktisadi menfaatlerin tümü gelir olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, belirli bir zaman diliminde tüketim ve servette meydana gelen net artış geliri oluşturur (Şenyüz, 2005:40).

Vergi hukukunda ise tamamen kendisine özgü bir gelir anlayışı vardır. Maliye, herhangi bir gelir veya sermayeyi vergilendirirken bir tanıma bağlı kalmak zorunda değildir. Vergileme açısından amaç, olanak ölçüsünde adil bir şekilde en çok hasılat sağlayacak bir vergi mekanizmasının yaratılmasıdır. Vergi hukuku tamamen kendisine özgü bir gelir anlayışına sahip bulunmakta ve gelir-sermaye unsurlarının belirlenmesinde kendisine özgü yöntemler kullanmaktadır (Akdoğan, 1999:230).

Gelir üzerinden alınan vergiler, artan oranlı bir yapıya sahiptir, yüksek gelir elde edenlerin daha yüksek oranda vergilendirilmesini ve gelirlerinin daha fazla azalmasını sağlar. Bu vergiler fertlerin ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansmanına ödeme güçlerine uygun bir şekilde katılmalarını sağlamaya en elverişli vergi çeşidi olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde uygulama açısından büyük potansiyele sahip değildir (Nemli, 1979:121,152).

Gelir üzerinden alınan vergilerin en yaygın olanları gelir vergisi ve kurumlar vergisidir.

3.1.2.1.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Gelirin tasarruf edilen kısmının bir uzantısı olarak ortaya çıkan ve tanım olarak varlık zenginliği, mülk kavramlarını ifade eden servetin de vergilenmesi yoluna başvurulmaktadır. Servetin vergilemeye esas olarak alınmasının temelinde, servetin ödeme gücünün bir göstergesi olarak kabul edilmesi yatmaktadır. Aynı zamanda servetin ve servetin el değiştirmesinin

vergiye konu edilmesinin sosyal boyutlu bir amacı da vardır ki bu amaç; yatay ve dikey vergi eşitliğini sağlayıcı yönde etkili olmasıdır. Bu türden vergilerin konusuna giren tüm işlemler için mükelleflere eşit işlemler uygulanmaktadır. Servet üzerinden alınan vergiler dolayısıyla durağan iktisadi unsurlar işler hale dönüşmektedir (Akdoğan,1999:240-241).

Ayrıca servet vergileri, verginin gerçek yükünün bir başkasına devredilemediği vergilerdir. Servet üzerinden alınan vergiler olarak;

- Emlak vergileri,
 - Motorlu taşıt vergileri,
 - Veraset ve intikal vergileri
 - Taşıt alım vergileri
- sayılabilir.

3.1.2.1.3. Harcama (Gider) Üzerinden Alınan Vergiler

Harcama veya gider üzerinden alınan vergiler adından da anlaşılacağı üzere, gelir veya servet unsurlarından ziyade bu unsurların sarfiyatı esnasında doğan vergilerdir. Bu açıdan kaynağı değil harcamayı vergilendirirler.

Bu vergiler kural olarak dolaylı vergi niteliğindedirler. Mal ve hizmetlerin fiyatları içerisinde kaynaşmış olduğundan mükellef psikolojisine daha uygundur. Bu tip vergiler kural olarak, kanun koyucunun verginin açıkça fiyatlara dahil edilmesini isteyerek üreticilerden tahsil ettiği vergilerdir (Bulutoğlu, 1997:416).

Bu vergiler, önemli hasılat sağladıklarından ve çok çeşitli sayıda mal ve hizmet üzerine yayıldığından büyük ölçüde başvurulmuş bir vergi grubu niteliğindedirler. Ancak, dolaylı vergiler fiyatlara eklenerek tüketicilerden alındığından, vergi adaletine ters düşer bir şekilde, gelire kıyasla tersine artan oranlı etki yaratmaktadır, zengin ya da fakir ayrımı yapmadan, bireylerin tüketmek zorunda oldukları tüketim mallarından alınarak herkesin üstüne aynı vergi yükünü getirmektedir (Ay ve Talaşlı, 2008:141).

Bu nedenle, bireylerin fiili satın alma güçlerini dikkate almaz. Bireyin geliri ile vergi olarak alınan kısım arasındaki zıtlık, söz konusu vergilerin öneminin gelire kıyasla düşmesine yol açar. Paranın marjinal yararı ne olursa olsun, vergi aynı kaldığından, özellikle talebi esnek olmayan ihtiyaç maddelerinde verginin adaletsizliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Akdoğan,1999:250).

Harcamalar üzerinden alınan vergilere örnek olarak; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, özel iletişim vergisi, damga vergisi, şans oyunları vergisi ve harçlar sayılabilir.

3.1.2.2. Dolaylı Ve Dolaysız Vergiler

Kişilerin ödeme güçleri elde ettikleri gelirlerde, sahip oldukları servette veya bunun unsurlarında ya da tüketim harcamalarında belirir. Servet veya gelir üzerinden alınan vergiler doğrudan doğruya yüke katlanacak olandan alındığı için, bunlara dolaysız vergiler denilmektedir. Öte yandan, tüketim harcamalarından, dayanıklı mallardan alınan vergiler, bunların satıcısı veya üreticisinden alınıp sonra fiyat yoluyla (kısmen ya da tamamen) son kullanana aktarıldığı için bunlara da dolaylı vergiler denilmektedir (Bulutoğlu, 1997:411).

Esasen dolaylı-dolaysız vergi ayrımı sınırları itibariyle net olarak belirlenmemiştir. Ancak, yukarıda da izah edildiği üzere verginin, yüklenicisine ulaşma şekli itibariyle yapılan dolaylı-dolaysız tanımlamasından başka, vergilerin ödeme gücüne uygunluğu açısından da dolaylı dolaysız ayrımı yapılması mümkündür.

3.1.2.2.1. Dolaylı Vergiler

Dolaylı vergilerin en tipik özelliği, vergiye konu edilen mal veya hizmetin fiyatı içerisine dahil olmasıdır. Bu sayede, mükellefler mal veya hizmetin bedelini öderken vergiyi de ödedikleri için vergiyi hissetmezler ki buna mali anestezi de denilmektedir, hem de tahsilatı ve etkisi dolaylı vergilere göre daha hızlıdır.

Dolaylı vergilerin olumlu yönleri aşağıda açıklanmıştır (Akdoğan, 1999;272-273).

- Politik uygulamaların, ekonomik müdahalelerin hayata geçirilmesi için kullanılabilir. Kişilerin tüketim kalıpları ve tercihleri üzerinde etkili olmak olanağı vardır. Buna bağlı olarak; toplum tarafından tüketilmesi ya da aşın ölçüde tüketilmesi arzulanmayan iktisadi unsurlar vergi kapsamına alınabilir. Fiyatlarının yükselmesi, tüketici tercihlerini değiştirebilir,
- Tüm iktisadi unsurların, istenildiği takdirde ve gerekli görüldüğü boyutta vergi kapsamına alınması yoluna gidilebileceğinden, vergi konusunun belirlenmesi bakımından dolaylı vergilerde önemli ölçüde serbesti vardır,
- Dolaylı vergilerin tabanı daha geniştir, tüketim düzeyine bağlı olarak hasılatında değişimler olmakla birlikte daha verimlidir. Ayrıca, bu vergilerde vergi erozyonu da, dolaysız vergilerinkine kıyasla daha düşük gerçekleşebilir,

Öte yandan, dolaylı vergilerinin en önemli avantajının, bu vergilerin sadece tüketimi vergilendirerek tasarrufu vergi dışı bırakması olduğu ileri sürülmektedir. Dolaylı vergilerde matrah, yükümlünün yaptığı harcamalardır. Yani tasarruflar vergilendirilmemekte olduğundan, bu vergiler gayri safi yurt içi tasarrufların artması eğilimini güçlendirmektedir. Bu durum, özellikle tasarruf hacminin kısıtlı olduğu gelişmekte olan ülkeler açısından son derece önemlidir. Kısaca, dolaylı vergiler tasarruf kararları üzerinde daha az

sapmaya yol açarak, gelir vergilerine göre daha tarafsız bir nitelik taşımaktadır (Aktan, Dileyici ve Vural, 2004:66).

Ayrıca, bu vergilerin mal ve hizmetlerin fiyatı içerisine kaynaştığı için, bu vergilerin miktar ve/veya oranlarında yapılacak değişiklik –bu mal veya hizmeti sunanların kar marjlarını aynı tutacakları varsayımı altında- hemen fiyatlara yansiyacak ve tüketicilerin talepleri, fiyat artışından kaynaklı olarak kısıllacaktır. Bu durum ise toplam talebi azaltacak ve ödemeler dengesi hesaplarından hatırlanacağı üzere toplam talepte yaşanan azalış ise cari açığı olumlu katkı sağlayacaktır.

Bu vergilerin olumsuz yanı ise mükelleflerin ödeme gücüne göre bir ayırım gözetilmeksizin vergi adaletine ters düşer nitelikte tahsil edildiğinden, herkesin üstüne aynı vergi yükünü getirmektedir. Bu nedenle, dolaylı vergilerin adil bir gelir dağılımı sağlama amacı için kullanılması mümkün değildir (Ay ve Talaşlı, 2008:142).

Dolaylı vergiler olarak; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi, anti-damping vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, özel iletişim vergisi, damga vergisi ve şans oyunları vergisi sayılabilir.

3.1.2.2.2. Dolaysız Vergiler

Dolaysız vergiler, dolaylı vergilerin aksine vergi adaletine uygun bir şekilde, mükelleflerin vergi ödeme gücüne uygun olarak vergi ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansmanına katılımını sağlar.

Dolaylı vergide vergi yükünün, üzerine vergi salınanın üstünde kalmadığını, fiyatlara eklenmek suretiyle yansıtıldığını söylemiştik. Halbuki dolaysız vergide üzerine vergi salınan mükellefler nihai yükleniciler olup, vergi yansıtılmamaktadır. Ayrıca mükellefin ödeyeceği vergi, yapacağı işlemler sonucu ortaya çıkacağından, faaliyetleri sonunda ödeyeceği vergi

tutarını önceden bilen mükellef, kaynak kullanımında da rasyonel davranacaktır (Akdoğan,1999:270).

Dolaysız vergiler, mükelleflerin ödeme güçlerine uygun bir şekilde katılımını sağlamakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde uygulama açısından büyük potansiyele sahip değildir (Nemli,1979;121). Zira, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı ile vergi sistemi arasında korelasyon olduğu bilinmektedir ve bu korelasyona göre dolaysız vergiler, iktisaden kalkınmış ekonomilerde devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.(Türk,1999:99)

Tablo 9: Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerin (*Dolaysız Vergiler*) Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012 (Geçici)
Avusturalya	73,2	72,4	70,7	71,3	72,9	
Avusturya	72,4	72,9	71,9	72,0	72,2	72,5
Belçika	75,1	75,6	75,1	74,7	75,3	75,1
Kanada	76,0	76,6	76,2	75,6	75,5	75,6
Şili	56,2	49,4	44,1	48,7	50,7	49,3
Çek Cumhuriyeti	70,1	68,5	66,7	66,8	66,6	66,5
Danimarka	66,7	67,5	67,9	68,2	68,0	68,4
Estonya	58,4	62,8	59,4	59,8	58,5	57,8
Finlandiya	69,9	70,0	68,6	68,5	67,4	67,2
Fransa	75,2	75,4	74,9	75,0	75,2	75,6
Almanya	70,8	71,0	70,2	70,6	70,9	71,6
Yunanistan	63,5	63,9	64,1	61,0	60,6	62,7
Macaristan	62,3	62,8	60,2	57,4	57,1	55,0
İzlanda	59,6	63,0	64,5	64,8	65,3	65,2
İrlanda	63,9	62,9	63,7	63,9	65,7	65,1
İsrail	64,7	62,6	60,6	59,8	60,4	60,7
İtalya	74,7	75,4	75,5	74,1	73,9	74,5
Japonya	82,0	82,1	80,9	81,3	81,6	
Kore	68,7	68,4	68,0	66,1	68,6	68,8
Lüksemburg	72,5	72,3	72,4	73,3	73,0	72,0
Meksika	46,9	40,8	49,8	47,4	45,9	
Hollanda	69,0	69,7	69,4	69,3	70,0	
Yeni Zelanda	68,3	66,2	63,4	60,5	60,2	61,0
Norveç	71,5	74,2	72,1	72,4	73,5	73,6
Polonya	62,5	61,9	63,0	60,6	60,8	
Portekiz	59,2	60,2	62,2	60,3	60,8	59,5
Slovak Cumhuriyeti	61,6	63,8	63,5	63,5	62,8	65,5
Slovenya	65,0	64,4	63,2	61,9	62,6	62,1
İspanya	74,8	75,2	76,7	73,2	73,8	73,4
İsveç	73,4	72,3	71,1	70,6	70,7	71,2
İsviçre	77,7	77,8	78,2	77,3	77,7	78,3
Türkiye	52,3	54,5	54,3	52,3	54,8	55,0
İngiltere	70,9	71,1	71,0	69,2	67,7	67,2
ABD	83,3	82,6	81,7	81,8	81,7	82,1
OECD Toplam	68,0	67,9	67,5	66,9	67,1	

Kaynak: <http://stats.oecd.org/> Veriler OECD gelir istatistiklerinden (OECD revenue statistics) alınmış olup, OECD sınıflamasında vergi olarak yer alan “sosyal güvenlik kesintileri” dolaysız vergi olarak yer almaktadır. * Yerel idarelerin vergi gelirleri de dahildir

Dolaysız vergiler kapsamında en önemli vergiyi şahsi gelir vergisi oluşturmaktadır. Ayrıca bundan başka kurumlar vergisi, veraset ve intikal

vergisi, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi de dolaysız vergiler arasında sayılabilir.

Artan oranlı tarifelerin uygulandığı gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaylı vergiler, ekonomide çok önemli bir fonksiyonu icra ederler. Ekonomik genişleme devrelerinde, vergi hasılatı, artan orana bağlı olarak vergi matrahından daha süratli artar ve vergi mükelleflerinin harcamalarını azaltıcı etki yapar (Türk, 1999:99).

Bu yönüyle otomatik bir stabilizatör işlevi görev bu vergiler, enflasyonist baskının da önüne geçilmesine yardımcı olur.

3.1.3. Vergi Politikası Araçları

Vergi, mükelleflerin yatırım ve tüketim harcamalarını doğrudan etkileyen yegane araçtır. Bireyler üzerinde yaşanan bu etki topluca milli gelir hesaplarına yansır. Bu açıdan bir maliye politikası aracı olarak kamusal finansman sağlayan vergi ile önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere sosyo ekonomik amaçların da sağlanması mümkündür.

Bu kapsamda, uygulanmakta olan bir vergi sisteminin, toplumsal davranışlar üzerinde etkili olarak, toplumu sektörler arası kaynak dağılımında hareketlendirmesi ve bu yolla refah düzeyini etkilemesi mümkündür. Özellikle zorunlu tasarruf ve teşvik edici vergi politikası içinde devlet ekonomik büyümeye etki edebilir (Akdoğan, 1999:448).

Vergi politikası uygulamalarını hayata geçirirken kullanılan başlıca araçlara aşağıda yer verilmiştir.

- Vergi oran ve miktarları (artırılması, indirilmesi, asgari maktu vergi uygulaması...)
- Vergi tarifeleri (vergi dilimi genişletilmesi...)
- Vergi teşvikleri (sektörler, bölgeler ... itibariyle)

- Vergi harcamalarının genişletilmesi/daraltılması (muafiyet, istisna, indirim ...)
- Yeni vergi ve harç ihdası/yürürlükteki verginin/harcın kaldırılması
- Yürürlükteki bir verginin kapsamının genişletilmesi/daraltılması (vergi dışı bırakılan konuların kapsamına alınması/vergi kapsamındaki bazı konuların kapsam dışı bırakılması ...)

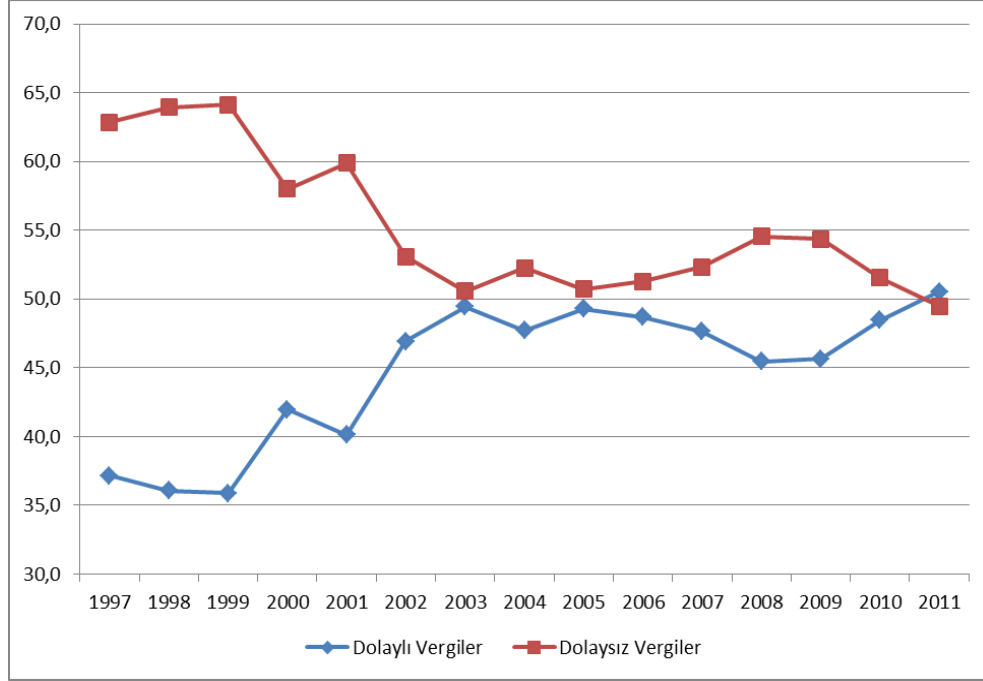
Vergi politikasının etkinliği temelde, vergi yükünün mükellefler arasında adil dağılımına bağlıdır. Bu taktirde yapılacak müdahaleler hızlı ve etkin sonuç verecektir.

Ayrıca ulaşılmak istenilen ekonomik ve sosyal amaçlar için seçilecek araçların, gelir dağılımını bozmadan, hedef kitleye veya sektör ya da mal grubuna en hızlı bir biçimde ulaşacak ve sonuç verecek nitelikte olmaları gerekmektedir.

Örneğin, vergi politikasının en önemli amacı olan kamu giderlerinin finansmanında ortaya çıkacak bir kaynak ihtiyacı için en kolay ve hızlı sonuç alma yolu vergi oran/miktarlarını arttırmaktır. Bu tip durumlarda ise özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde hükümetler, mali anestezi etkisi ve bütçeye en hızlı kaynak aktarımı sağlayacak olmaları nedeniyle dolaylı vergileri tercih etmektedirler. Dolaylı vergilerin tercih edilmesinin bir başka boyutu da talep yapısı itibarıyla nispeten daha az esnek ürünler (ülkemiz özelinde; KDV için düşünürsek temel gıda , giyim, eğitim..., ÖTV için düşünecek olursak akaryakıt, sigara, alkol...) üzerinden alınıyor olmasıdır.

Ancak buradaki temel sorun, dolaylı vergilerin, yukarıda da zikredildiği üzere, veri adaletini bozucu yapısıdır ki, bu yol hızlı bir finansman sağlasa da sosyal maliyeti oldukça yüksektir. Dolaylı vergilerin kaynak ihtiyacı sağlama konusunda bu cazibesi, bu yöntemin sıklıkla kullanılmasına neden olmakta, bu durum ise bir gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin oranını, dolaylı vergiler lehine değiştirmektedir.

Grafik 22: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (%)*

Kaynak: <http://stats.oecd.org/> OECD gelir istatistikleri temel alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur. Verilerde OECD sınıflamasında vergi olarak yer alan “sosyal güvenlik kesintileri” dolaysız vergi olarak yer almaktadır.

* Yerel idarelerin vergi gelirleri de dahildir

Grafik 22’de görüleceği üzere, Türkiye’de de dolaylı vergilerin kamusal finansman kaynağı olarak tercih edilme oranı son on yılda gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla vergi politikasını “maliye politikası içerisinde kamusal finansman aracıdır” şeklinde sınıflamak doğru olmakla birlikte bu şekilde sınırlanamayacak ölçüde, ekonomiyi düzenlemeye, kaynakların etkin dağılımını sağlamaya, cari dengeyi düzeltmeye, gelirin adil dağılımını ve ekonomik istikrarı sağlamaya hizmet eden birçok araç ile geniş bir alana sirayet etmekte olup, vergi politikasının cari dengeye etkisi ilerleyen bölümlerde geniş bir şekilde analiz edilecektir.

3.2. CARİ AÇIKLA MÜCADELEDE VERGİ POLİTİKASI UYGULAMALARI: VERGİ TEŞVİKLERİ VE DIŞ TİCARETİN VERGİLENMESİ

Maliye politikasının amaçlarına ulaşabilmesi açısından vergiler önemli ve vazgeçilmesi güç araçlardandır. Vergiler aracılığıyla ülkenin; sosyal, ekonomik ve mali yapısı üzerinde etkili olmak suretiyle amaçlanan etkiler elde edilebilir. Özel üretim ve tüketim kararlarının etkilenmediği bir vergi sisteminin iyi sayıldığı şeklindeki yaklaşım biçimi, yerine devletin gerektiğinde düzenleyici ve düzeltici kararlar alması yaklaşımına bırakmıştır. Mali idarenin fonksiyonel bir nitelik kazanması ise çeşitli sosyo-ekonomik politikaların belirlenmesinde vergi politikasının önemini artırmıştır (Akdoğan, 1999:419).

Bu anlamda, vergi politikasının cari açığının finansmanı amacıyla aktif bir şekilde kullanıldığına şahit olmaktayız. Esasen vergi politikası ile cari açığın ilişkisini, cari açığı finanse etmek için kullanılan politikalar üzerinden kurmak ve incelemek yerinde olacaktır.

Cari açığa götüren nedenlerin ve çözüme ilişkin politikaların ortak birtakım ana çerçeveler etrafında yoğunlaştığını görmekteyiz. Ancak bir hususun da dile getirilmesinde fayda görmekteyiz; cari açıkla mücadelede uygulanacak politikalar bilimsel olarak ortaya konulsa da, cari açık sorununun ülkenin yapısal özelliklerinden bağımsız düşünülmesine imkan bulunmamaktadır.

Türkiye özelinde ele alırsak, cari açığın temel nedenleri olan tasarruf eksikliği-sermaye birikiminin yeterli olmaması, yeterli ve ölçek ekonomilerinin olmaması, ihracata yönelik üretim yapan sektörlerin temel girdilerde ithalata olan bağımlılığı gibi yapısal nedenlerle mücadelede izlenecek politikaların başka bir ülkeye reçete şeklinde uygulanması sonuç vermeyecektir.

Tezimizin bu bölümünde, daha önce ilgili bölümlerde incelenen cari açıkla mücadelede kullanılacak politik önlemler, vergi politikası etmenleri ile ilişkileri kurularak incelenecektir. Bu temel politikalar; iç talebi daraltıcı ve tasarrufu özendirici politikalar ile ihracatı özendirici politikalar olarak sınıflanabilir.

3.2.1. Yatırımları Teşvik Edici, İç Talebi Daraltıcı, Tasarrufu Özendirici Politikalarda Vergi Politikası

Geniş anlamda düşünüldüğünde cari açık, bir ülkenin harcamalarının tasarruflarından fazla olmasından kaynaklanmakta ve dış finansmanla kapatılmaya çalışılmaktadır. Yani, cari denge hesabındaki negatif büyüklük dış alem giderlerinin dış alem gelirlerinden fazla olmasının sonucudur. Toplam yurtiçi harcamaların, toplam yurt içi tasarruflardan fazla olması, dış tasarrufa ihtiyaç gösterecek ve başkalarının tasarrufunu kullanılmak durumunda kalınacaktır ki, bu da cari açık olarak karşımıza çıkacaktır (Akdiş, 2005). Tasarruf eksikliği/harcama genişliği kaynaklı cari açığın finansmanında toplam tasarruf düzeyini artırmak ve harcamaları azaltmak için vergi politikası devreye girmektedir. Bu aşamada vergi politikası aracılığıyla cari açığı dengeye getirmek üzere, talep baskı altına alınmaya çalışılacak ve vergiler artırılıp toplam harcama daraltılacaktır (Seyidoğlu:1998:412).

Ekonomide üretilen kaynakları tüketim ve tasarrufa denk gelmediği bu tip durumlarda cari açığı ortadan kaldırılmak için tercih edilecek yol, iç talebe müdahale ederek harcamalar azaltmak ve dolayısıyla tasarrufları arttırma yöntemi devletin vergi gelirleri politikası yoluyla zorunlu tasarrufu özendirmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda ise vergi politikası uygulamalarının başarıya ulaşması önünde bir takım yapısal problemler göze çarpmaktadır. Öncelikle genç nüfusun oranına da bağlı olmak üzere, hane halklarının tasarrufunu belirleyen birincil etmenlerden olan işgücüne katılım oranının düşük olması, hane halkları tasarrufunun düşük olmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca, düşük katma değerli sanayi yapısına sahip ülkelerde, bu sektörlerin ağırlığı da tasarrufları sınırlayıcı bir etki göstermektedir.

Bu sorunlarla vergi politikası aracılığıyla mücadele ederek tasarrufu artırmak için alınabilecek önlemlerin başında ise bireysel emeklilik sisteminin teşvik edilmesi gelmektedir. Sistem üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi ve

sistemin devlet desteği gibi argümanlarla teşvik edilmesi, sistemden çıkış durumunda yatırımcıların karşılaştacağı vergisel maliyetin minimize edilmesi önem kazanmaktadır.

Bundan başka, bireysel tasarrufların değerlendirildiği en önemli kalemlerden olan mevduatların uzun vadelere bağlanması için de mevduat üzerindeki vergi, fon gibi gider kalemlerinde indirimle gidilmesi tasarruf eğilimini artıracaktır.

Tasarrufu artırıcı vergisel önlemlerin bir başka aracı ise bireysel katılım sermayesi ve girişim sermayesi fonu gibi sermayeyi değerlendirmeye yönelik sistemlere sağlanacak desteklerdir. Bu alanda gerek kurumsal girişimlerin gerekse bireysel girişimlerin çeşitli vergi avantajları ile desteklenmesi tasarruflara olumlu yönde etki sağlayacaktır.

Ancak, milli gelir hesaplarından da hatırlanacağı üzere toplam geliri arttırmak için yatırım yapmak gerektiğine göre, tasarruflarını artırmak için çok da ilerleme kaydedemeyen ülkelerin cari açık vermemek için yapması gereken tek şey geliri ile harcamasını dengeye getirmek ve dolayısıyla harcamalarını kısımdır. Esasen üretmeden tüketmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu durumda, tüketim harcamalarını kısmak suretiyle talepte yaşanacak düşüşün firmaların yatırım ve üretim kararlarını olumsuz etkilememesi gerekmektedir.

Toplam tasarruf düzeyini veya yatırılabilir fonları artırmaya çalışmanın bu anlamda bir başka yöntemi de, çeşitli kesimlerden vergileme yoluyla toplanmış olan kaynakların bir kısmının tasarruf eğilimi yüksek kesimlere aktarılması ve/veya bu kesimlerin vergilemeye konu olan kazançlarının daha az oranda vergilenmesi, istisna ve muafiyetlerle vergi kapsamı dışına çıkarılması gibi araçları kullanmak suretiyle yatırımların teşvik edilmesidir (DPT, 1996:93)

Ancak bu aşamada Hükümetlerin kısıtı bu politikaların getireceği siyasi maliyetler olacaktır. Zira hiçbir seçmen oy vermiş olduğu iktidarın gelirini azaltıcı tedbirlerinden hoşnut olmayacaktır. Öte yandan, vergileme açısından

yatırımları etkileyecek kaynak dağılımı politikaları uygulanabilir. Bu yöntem iki yönlü ele alınabilir;

I- Farklı oranlı tüketim vergileri ile mal ve hizmetlerin göreceli fiyatlarına müdahale edilerek tüketici tercihlerinin ve piyasada oluşan talebin yapısının değiştirilmesinin amaçlanması: Talebin fiyat esnekliğinin yüksek ve ekonomide faktör akışkanlığının yeterli olması durumunda uygulanan bu politikalarla talep düzeyi düşen mal ve hizmetin üretimi azalacak ve dolayısıyla kaynak kullanımı başka mal ve hizmetlerin üretimine kayacaktır. Tüketim vergileri, lüks mal ve hizmetler üzerindeki ayırıcı vergiler, gümrük vergileri gibi vergiler bu amaçlı kullanıma yatkın olan vergilerdir.

II- Uygulanan vergileme politikası ile göreceli karlılığın değiştirilmesi: Burada hedeflenen, ya yatırım mallarının fiyatlarının uygun bir şekilde yönelişini sağlamak ya da özellikle gelir üzerinden alınan vergilerde farklı oranlar uygulama, istisna ve muafiyetleri kullanma gibi temel yöntemlerle mali karlılık farklılaştırmasını kullanmadır (DPT, 1996:94).

3.2.2. Dış Ticaretin Vergilenmesi Ve İhracatı Özendirici Politikalarda Vergi Politikasının Etkisi

Uluslararası ticaret, ülkelerin, üretimlerinin kendilerine yetmemesi, özellikle bazı malların yalnızca bazı ülkelerde üretilmesi gibi iktisadi nedenler ile ortaya çıkmakla birlikte, tümüyle serbest koşullarda gerçekleşmez. Devletler ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlarla uluslararası ticarete müdahale etme ihtiyaç duyarlar ki, devletin, ülkenin dış ticaretini sınırlandırmak ya da tam tersine özendirmek için yaptığı düzenlemeler dış ticaret politikasını oluşturur (Dinler, 2000: 472).

Devletin dış ticarete doğrudan ya da dolaylı müdahalelerini ifade eden dış ticaret politikasının amaçlarından birisi de dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesidir. (Seyidoğlu,1998:106). Ödemeler dengesini sağlamak üzere

dış ticarete müdahalede vergi politikası, dış ticaretin vergilenmesi aracı ile hayata geçirilmektedir.

Bu alanda en önemli yeri gümrük vergileri tutar. İthal edilen malların ülkeye girişi sırasında tahsil edilen bu vergi ihracatı sınırlandırmak için kullanılan en etkili araçtır. Ayrıca gümrük vergisi dışında dış ticarete ödenen başlıca vergi ve vergi benzeri kalemler;

- Katma değer vergileri
- Özel tüketim vergileri
- Anti damping ve telafi edici vergiler
- Tek ve maktu vergiler
- Çeşitli adlarla ödenen fonlar

olarak sayılabilir.

Esasen dış ticarete vergi politikasının amaçları beş ana grupta açıklanmaktadır (Bulutoğlu, 1997:459-462);

1- Gelir sağlama,: Yurt içinde hiç üretilmeyen, üretilmesi de düşünülmeyen veya üretilmesi imkansız olan ürünlerin vergilenmesi Devlete gelir sağlama amacına dönüktür. Bu alanda uygulanacak vergilemenin çok katı olarak uygulanması yalnızca yurt içinde bulunmayan hammaddelere yöneliktir.

2- İç vergi maliyetlerini yansıtırma: Yurt içinde üretilen mal ya da hizmetlerden alınan vergilerin belirli bir bölümü ya da tamamı yurt dışından satın alınan mal ya da hizmetlere yüklenmesi ikinci amaçtır. Burada yerli vergileri ithal maddelerine yansıtırma ise ihraç edilen ürünlerde iç vergilerin iadesi (ihracatta vergi iadesi) şeklinde işler.

3- Yerli sanayii koruma ve kurulmasını teşvik etme: İthalat vergilendirilen ürünlerin yurt içinde üretimi söz konusu ya da üretimin yakın zamanda başlaması muhtemel ise ithalde alınan gümrük vergileri yerli sanayii koruma ya da kurulmasını özendirme amacı güder

4- Üst gelir gruplarının döviz tüketici harcamalarını kısma: Yurt içinde gelir dağılımını veri olarak kabul ettiğimizde, üst gelir grupları kıt döviz kaynaklarını gösteriş amacıyla kullanabilir. Gelir dağılımındaki eşitsizliği değiştirmeden, üst gelir gruplarının lüks tüketim malı harcamalarının döviz kaynakları üzerindeki kurutucu etkisini gidermek için, onların bu mal ve hizmet taleplerinin yüksek vergi ile kısılması veya ithal yasağı ile tümüyle engellenmesi amaçlanır. Ülkemizde de “otomobil”, “viski” gibi dışalım mallarına yıllarca yüksek oranda dış ticaret vergisi uygulanmıştır.

5- Para ayarlaması: Dış Ticarete vergi politikası ayrıca iç fiyat artışı ile dış fiyatların artış hızı arasındaki fark dolayısıyla oluşan yerli para-döviz arz talep dengesinin sağlanması için kullanılabilir. Dış alımda alınan dış ticaret vergileri dış satın alma gücünü azaltıcı rol oynamaktadır. Bir ölçüde dış ticaret vergileri yoluyla “devalüasyon” uygulanabilmektedir. Dış satım da ise bunun tamamen tersi yapılmakta, dış satımdan ya hiç dış ticaret vergisi alınmamakta ya da alınan vergi en aza indirilmektedir.

Görüleceği üzere vergi politikası, etkilediği alan itibariyle çok farklı sonuçlar doğurabilmekte ve ekonominin makro dengelerini değiştirebilmektedir. Özellikle dış ticaret dengesini doğrudan etkileyen vergi politikaları, ithalatı ve ihracatı düzenlemek için bir araç olarak da kullanılmaktadır.

İhracatı özendirici ya da geliştirici önlemler esasında uzun ve kısa vadeli olabilir. Uzun dönemde alınacak önlemler genel anlamda üretim kapasitesinin geliştirilmesine dönüktür. Bu ise büyüme hızının yükseltilmesi, ihracat kesiminin güçlendirilmesi, üretimde ileri teknolojiler uygulanması, yatırımların hızlandırılması, ekonomi yönetiminde etkinliğin artırılması gibi genel kalkınma sorunlarını içerir. İhracatın artırılabilmesi için kısa vadede alınabilecek önlemler ise belli özendirme politikalarını içerir. Bu politikaların temelinde vergi politikası önlemleri önemli yer tutar ki bunlar; ihracatçılara dolaysız sübvansiyonlar verilmesi, ihraç mallarının vergi, resim ve harçtan muaf tutulması, ihracat gelirlerine vergi muafiyeti, ihraç mallarının üretiminde

kullanılan girdilere gümrük vergisi ayrıcalıkları gibi vergisel önlemler önemli yer tutar (Seyidoğlu:1998:433).

İhracatın özendirilmesinde vergi politikası araçları, cari açıkla mücadelede doğrudan sonuç doğurur. Bu anlamda bir müdahale aracı olarak etkin bir şekilde kullanılabilir. Örneğin ihraç mallarının vergi, resim ve harçtan muaf tutulması, ihraç malının maliyetini düşürecek bu ise kar marjının aynı kalacağı varsayımı ile fiyatını ucuzlatacaktır. Bu takdirde dış talep esnekliğine bağlı olarak o malın ihracatı artacaktır. İhracatta yaşanacak artış cari dengeyi olumlu olarak etkileyecek, mal dengesi artı yönde değişecek ve cari açıkta bir azalış meydana gelecektir.

Öte yandan, günümüzde küresel ekonomik entegrasyonla birlikte ihracat artışına dayalı büyüme ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur. Vergi politikası bu anlamda sürdürülebilir ihracat artışı sağlayacak rekabetçi yapının geliştirilmesi, girişimciliğin ve yenilikçiliğin desteklenmesi için önem taşımaktadır.

Bu kapsamda ihracata yönelik vergi teşvikleri ile lokomotif sektörlerin desteklenmesi ve maliyetlerinin azaltılması önem taşımaktadır.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin ortak problemi olan ihracata dönük üretim yapısının aramalı ve hammadde ithalatına bağımlı bir hale gelmiş olmasının oluşturduğu paradoksun aşılmasında vergi politikası aktif bir şekilde rol oynar. Bu kapsamda ithalata bağımlı olan sektörlerin ise ara malı ihtiyacının yerli sanayiden temin edilmesinin de önünü açacak bir teşvik sistemi getirilmesi, AR-GE harcamalarına vergisel destek sağlanarak yeni teknoloji arayışlarının önünün açılması cari açığın azalmasına hizmet edecektir.

Dolaysıyla vergi politikası, ihracatın özendirilmesinde günümüz ekonomilerince özellikle kısa vadeli çözüm olarak sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir.

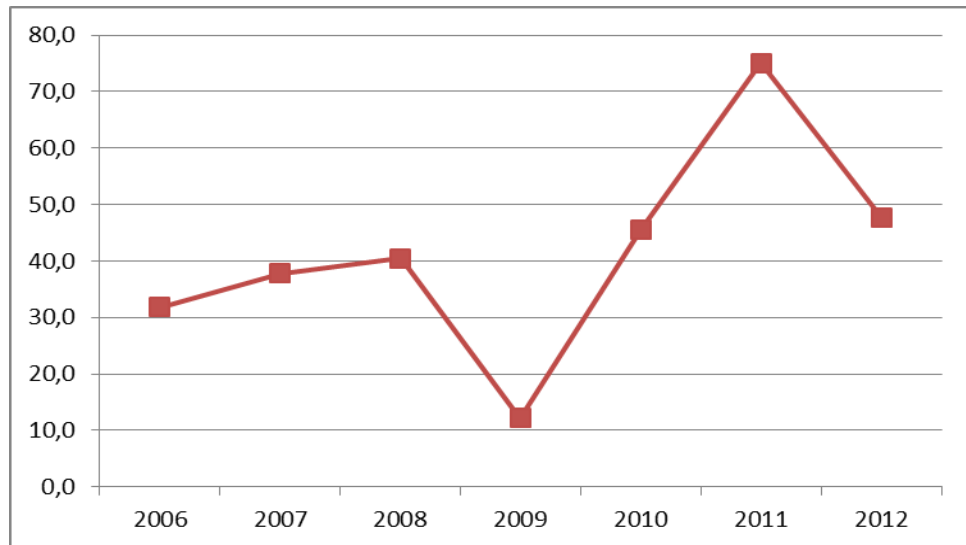
3.3. 2008 KRİZİ SONRASI TÜRKİYEDE CARİ AÇIKLA MÜCADELEDE ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ

Tezimizin bu bölümünde cari açıkla mücadelede vergi politikasının etkisini somut birtakım veriler eşliğinde incelemeye çalışacağız. İncelenen dönem olarak ise tüm dünyada etkisi ağır bir şekilde hissedilen 2008 küresel krizi sonrası seçilmiştir.

Türkiye’de kriz sonrası gerek cari açıkla mücadele konusunda gerekse piyasada yaşanan durgunluğu aşma konusunda uygulanan vergisel önlemler yıllar itibariyle masaya yatırılacak ve bu önlemlerin cari açık ile ilişkisi sorgulanacaktır.

2008 yılı sonrasında uygulanan vergi politikaları da dahil tüm politik önlemler, öncelikle piyasayı canlandırma amacına dönük eylemler içermekte, ancak bu eylemlerin bir kısmı cari açığı artırabilecek sonuçlar içermesi nedeniyle oluşan çelişkide bir tercih yapılmalıydı ki bu cari açık pahasına iç talebi canlandırmak olarak ortaya konuldu.

Grafik 23: 2006-2012 Dönemi Cari Açık (Milyar Dolar)

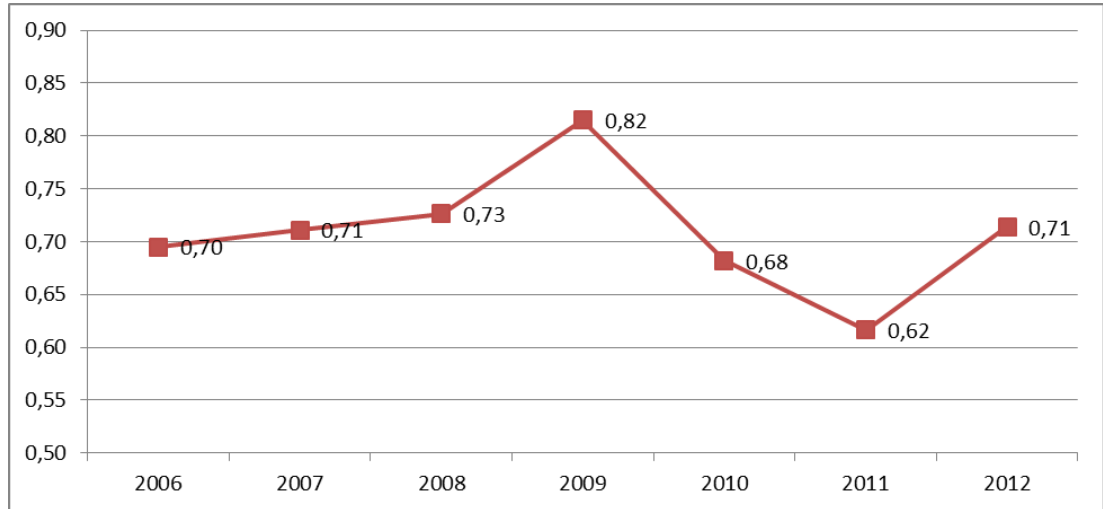

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Ancak 2008 yılından itibaren cari açığın, ilerleyen bölümlerde izah edileceği gibi iç talebi artırmaya dönük önlemlere (tasarruf açığı kısıtı altında bulunan bir ülkenin diğer şartlar aynı kaldığı varsayımıyla tüketimin artırması doğrudan cari açığa neden olduğunu geçmiş bölümlerde incelemiştik) rağmen düşüş eğilimine devam etmesinin temelinde, küresel kriz nedeniyle dünyada oluşan talep daralması yatmaktadır.

2008 yılının son çeyreğinden itibaren dünya ülkelerinde gözlenen talep daralması, tekstil ve giyim ihracatının reel ve nominal bazda gerilemesine, ayrıca kara taşıtları sektörünün olumsuz etkilenmesine ve 2009 yılında üst üste dört çeyrek yüksek oranda gerilemesine neden olmuştur. İç talepte yaşanan durgunluk ithalatı düşürürken, ihracatta krizden etkilenen ülkelerde yaşanan daralma nedeniyle düşmüştür (TCMB,2009-I:1).

Grafik 24: Mal İhracatın İthalatını Karşılama Oranı (%)

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Ancak, anılan dönemde ihracattaki düşüş ithalattaki kadar keskin olmadığından, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2008’de %78 iken, 2009’da % 82’ye yükselmiştir.

2009 sonrasında ise dengeler eski haline dönmeye başlamış ve cari açık 2012 yılı hariç yükselişine devam etmiş, dış ticaret dengesindeki

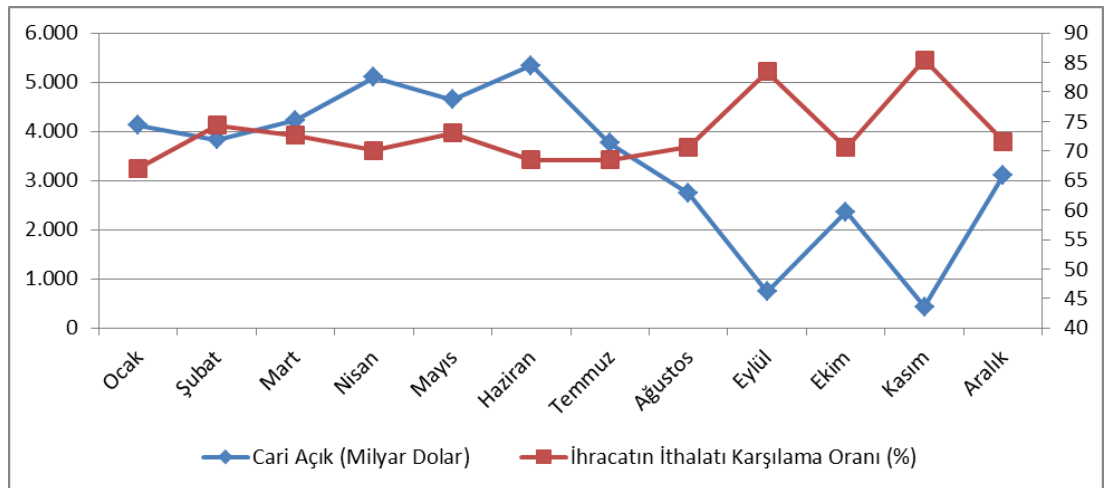
bozulma ise 2011'e kadar devam etmiş, 2012'de ise yine bir miktar düzelme göstermiştir.

Ödemeler bilançosu dengeleri anlamında genel olarak baktığımız bu dönemi, vergi politikaları uygulamaları açısından yıllar itibariyle aşağıda inceleyeceğiz.

3.3.1. 2008 Yılı Değerlendirmesi

2008 yılının geneline bakıldığında, bu yılda cari işlemler açığının küresel ekonomik krizin oluşturduğu durgunluk sebebiyle gerileme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 25: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2008 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2008 Ağustos ayında yıllık bazda 49 milyar ABD dolarına ulaşan cari işlemler açığı yıl sonunda 41,6 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Turizm gelirlerindeki gerilemenin sınırlı düzeyde kalmasının da etkisiyle, 2008 yılının

ikinci çeyreğinden itibaren net ihracatın büyümeye katkısı pozitif olmuştur (TCMB,2009-I: 6).

Anılan yılda vergi politikası alanında göze çarpan bir önlem görülmemektedir. Kanaatimizce, küresel krizin oluşturduğu durgunluğun iç talepte oluşturduğu daralmaya rağmen, dış talebin iç talebe oranla daha az gerilemesinin cari işlemler hesabına olumlu yansımaları nedeniyle vergi politikası alanında bir müdahaleye gerek görülmemiştir.

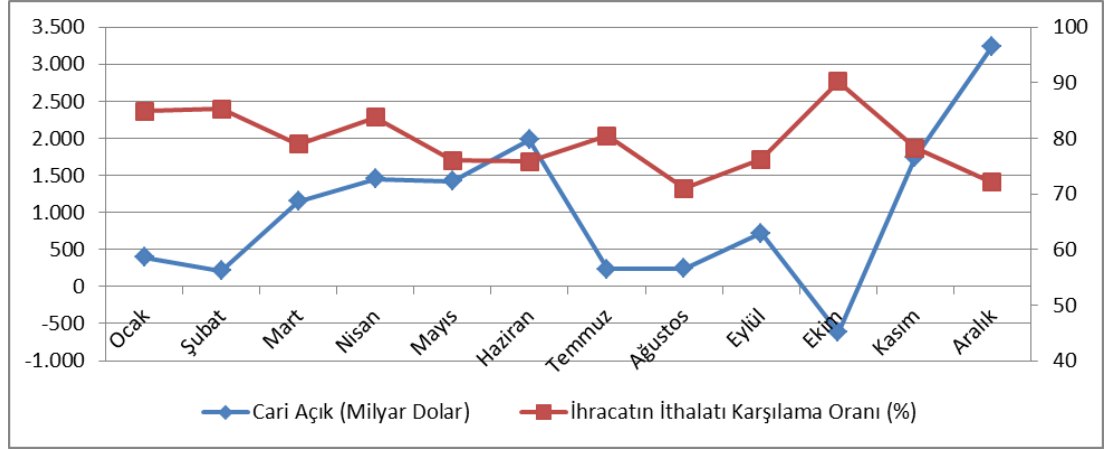
2008 yılında alınan önlemler politik müdahaleden ziyade gelir artırıcı nitelikte önlemlerdir. Bu kapsamda; 2008/13061 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 09.01.2008 tarihinden itibaren bütün ürünlerinden alınan ÖTV paket başına 5 kuruş, akaryakıtta alınan ÖTV tutarları ise 01.07.2008'den itibaren motorinde 10 kuruş, benzinde 15 kuruş arttırılmıştır.

3.3.2. 2009 Yılı Değerlendirmesi

2008 yılından itibaren bozulan küresel ekonomik koşullar Türkiye’de de reel sektörü ve beklentileri olumsuz etkilemiştir. 2009 yılı küresel krize karşı tüm dünyada toparlanma eğilimlerinin gösterildiği bir yıl olarak gerçekleşmiştir.

İktisadi faaliyetteki toparlanma sürecinin devam etmesiyle, cari işlemler açığındaki gerileme eğilimi 2009 yılının Kasım ayında son bulmuş ve Ekim ayında 12,6 milyar ABD dolarına gerileyen yıllıklandırılmış cari açık, 2010 Mart ayında 21,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Grafik 26: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2009 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Küresel krizin etkilerinin zayıflaması ve iktisadi faaliyette gözlenen toparlanmayla birlikte, 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı Ekim ayına kadar iyileşme trendine devam etmiştir. Diğer taraftan, sermaye girişlerinde görülen yavaşlama ile cari açığın genişlemesi sonucu Merkez Bankası rezervleri temel alınarak oluşturulan göstergeler bu dönemde düşüş göstermiştir (TCMB,2010-I:5).

Vergi politikası açısından 2009 yılı yatırım ve istihdamı artırmak için getirilen önlemlere sahne olmuştur. Bu kapsamda, yeni bir teşvik sistemi uygulamaya konulmuş, büyük yatırımlar çerçevesinde dış ticaret açığı yüksek olan 11 tane sektörü teşvik edilmiştir. İkinci olarak, Türkiye’de katma değeri yüksek ürünlere geçişi sağlayacak Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerinin artması için önemli bir Ar-Ge reformu yapılmıştır. Üçüncü olarak, cari açığın içerisinde en önemli ithalat rakamını teşkil eden enerji sektörüne yönelik milli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içindeki payının artırılması için çabalar gösterilmiştir (MB (SGB), 2009:13).

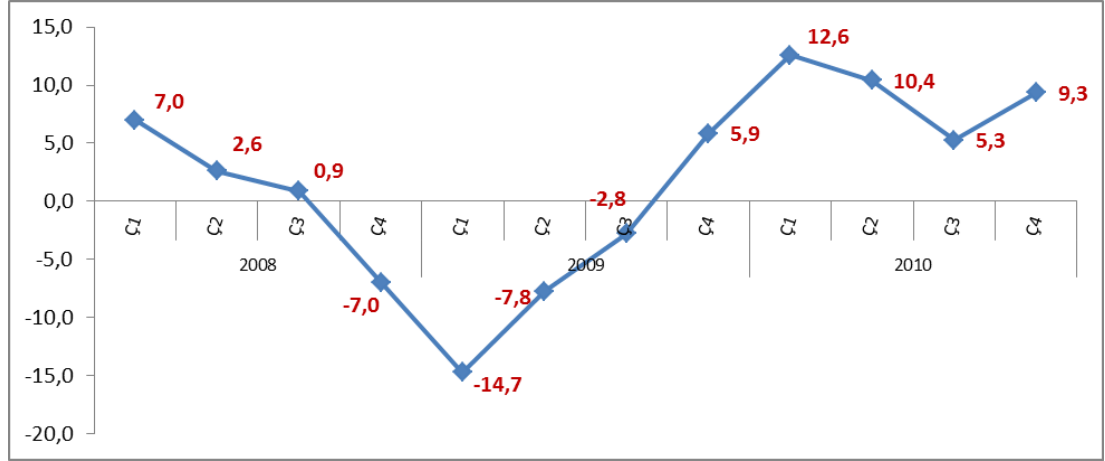
Öte yandan, 2002 yılı sonrasında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle enflasyonda sağlanan düşüş eğilimine paralel olarak faiz oranlarında yaşanan düşüş, Türkiye’de kredi hacminin artmasına neden olmuştur. Adeta bir kredi çılgınlığına dönen bu ortamda krediler ile sağlanan

fonlar ise lüks tüketim mallarına ve konuta olan talepte patlamalar yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle lüks tüketim nedeniyle oluşan talep, kendisi veya aramalı ithal edilen ürünler ağırlıklı olduğundan, bu durum doğrudan cari açığa götüren etmenlerden olmuştur.

2009 yılından sonra vergi idaresince alınan önlemlerde de bu durumu anlamak mümkündür. 2009 yılında bu çerçevede, Temmuz 2009'dan itibaren; cep telefonlarından alınan ÖTV'nin asgari 40 TL olarak uygulanması, lüks ve birinci sınıf lokantalarda KDV'nin %18'e çıkarılması, akaryakıtta alınan ÖTV tutarlarının motorinde 15 kuruş, benzinde 20 kuruş, otogazda 10 kuruş artırılması, Haziran 2009'da sigaraya paket başına ilave 50 kuruş ek ÖTV konulması ve tüm sigara fiyatlarının artırılmasının sağlanması, ardından Aralık 2009'da sigaraya paket başına ilave 60 kuruş ek ÖTV konulması ve nispi ÖTV'ninde %63'e çıkarılması bu kapsamda alınan önlemlerdir.

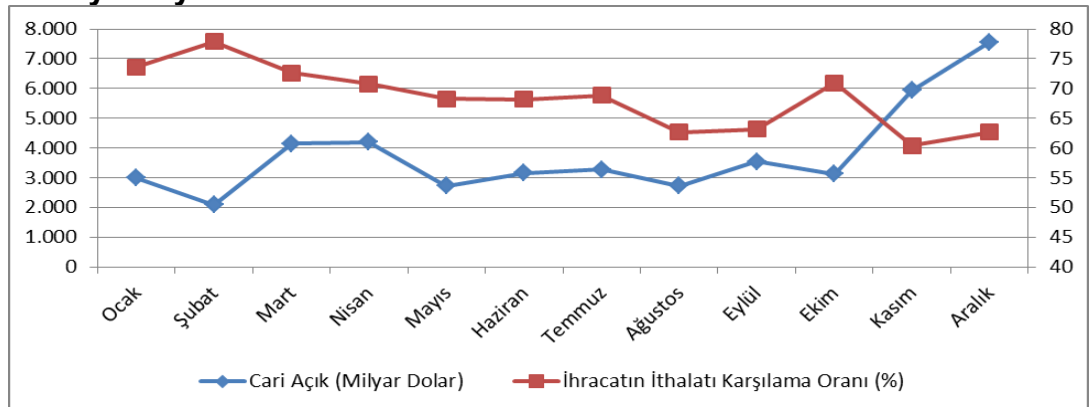
3.3.3. 2010 Yılı Değerlendirmesi

Türkiye ekonomisi, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren kendini hissettirmeye başlayan güçlü bir toparlanma sürecine girmiştir. Küresel ekonomik beklentilere paralel olarak, 2009 yılının son çeyreğinin ardından ekonomik faaliyetlerde gözle görülür bir canlanma yaşayan Türkiye ekonomisi, 2009 yılının son çeyreğini yüzde 6 gibi yüksek bir büyüme oranı ile kapatmıştır. 2010 yılının ilk yarısında ulaşılan yüzde 11'lik büyüme performansı ile Türkiye ekonomisi kriz öncesi büyüklüğüne ulaşmıştır. 2010 yılının tamamında yüzde 9 oranında büyüme kaydeden Türkiye, bu büyüme oranıyla Avrupa'da en hızlı büyüyen ülkesi olmuştur (Maliye, 2010:3).

Grafik 27: Çeyrekler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Gelişme Hızı (%)

Kaynak: TÜİK verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2010 yılında, dış talep zayıf seyrini sürdürürken iç talepteki canlılık devam etmiş ve bu durum dış ticaret açığının genişlemesinde etkili olmuştur. 2008 yılı son çeyreğinden itibaren küresel ekonomik daralmanın ihracat performansı üzerindeki olumsuz etkileri, uygulamaya konulan mali ve parasal teşvikler sayesinde yerini 2009 yılı son çeyreğinden itibaren toparlanma eğilimine bırakmıştır. Öte yandan iç talepte de istikrarlı bir toparlanma yaşanmış, buna bağlı olarak güçlü ithalat artışı yılın son çeyreğinde de devam etmiştir. Bu dönemde küresel kriz dönemi boyunca ithalatta yaşanan daralma büyük ölçüde telafi edilmiştir (TCMB, 2010-IV, 5-6).

Grafik 28: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2010 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Bu dönemde cari açığın artışında belirleyici unsurlar yükselen enerji fiyatları, hızlı ekonomik büyüme ve reel döviz kurunun değerlenmesi olmuştur. Bu unsurların yanı sıra, yeterli sermaye birikiminin ve ölçek ekonomilerinin olmaması, düşük verimlilik gibi unsurlar nedeniyle ithal girdi kullanımı ve dolayısıyla cari açık artmıştır. Diğer taraftan büyümeyi finanse edecek tasarruf yapısına sahip olmayan Türkiye’de, yatırımların bir bölümünün yurt dışı tasarruflar ile karşılanması da bu açıktaki etkili olmaktadır.

Türkiye ekonomisinin dünyada ve bölgesinde öne çıkaran bu güçlü büyüme performansının temel nedenlerinden biri, yukarıda da işaret edildiği üzere özel sektör yatırımları ve tüketim harcamalarıdır. Büyümenin ekonomiye yansıyan tarafı ise istihdam artışı şeklinde gelişmiştir.

Öte yandan, krizden çıkış sürecindeki en önemli gelişmelerden bir tanesi de IMF ile olan ilişkiler olmuştur. IMF ile yapılmış olan 19. Stand By düzenlemesi, 2008 yılı Mayıs ayında tamamlanmıştır. OVP çerçevesinde uygulanmakta olan ekonomik politikalar ile ekonomik görünümünü güçlendiren Türkiye, IMF ile yeni bir stand by anlaşması yapmaya gerek duymamıştır. Bu durum ise risk primini aşağı çekmiş ve yabancı sermaye girişini artırmıştır (Maliye, 2010:6).

Bu dönemde vergi politikası daha çok küresel doğrudan yatırımları çekmek için yatırım ortamını iyileştirmeye dönük olarak kullanılmış, geleneksel sektörlerin değişim ve dönüşümü için Ar-Ge’ye ek olarak markalaşma ve özgün ürün geliştirme teşvik edilmiştir. Ayrıca, 2009 yılında uygulamaya konulan Yeni Teşvik sistemi ile dış ticaret açığının yüksek olduğu alanlara daha yüksek oranda destek getirilmiştir. Bu uygulama ile tasarrufları katma değeri yüksek alanlara yöneltmeyi, üretken kapasiteyi artıracak küresel doğrudan yatırımları çekmeyi amaçlamaktaydı (MB (SGB), 2010:20). Ayrıca bu dönemde vergi politikası çerçevesinde öncelikle gelir kaynaklı olmakla birlikte tüketimi kısıtlamaya da dönük önlemler aşağıda açıklanmıştır;

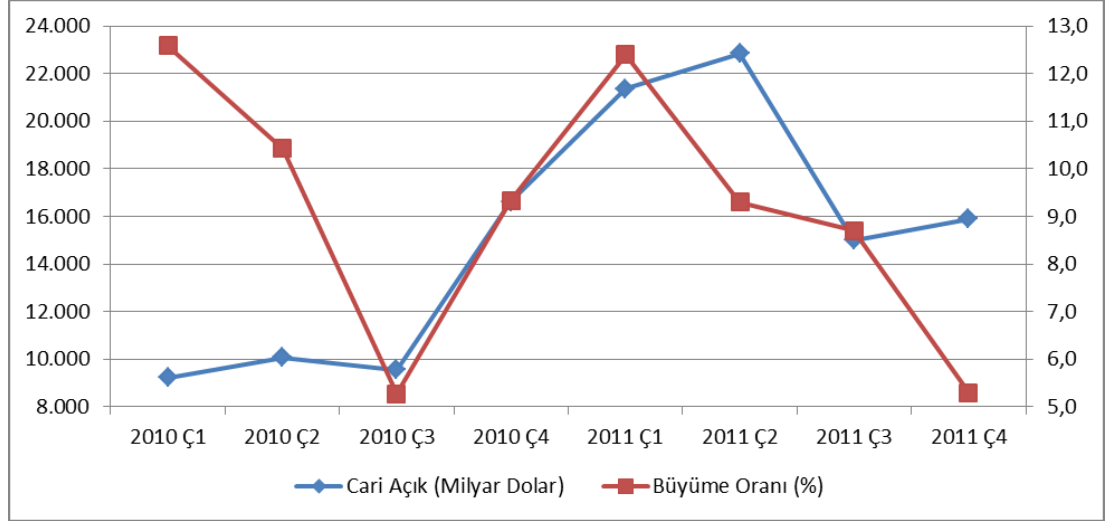
- Akaryakıtta alınan ÖTV tutarlarının Ocak 2010'dan itibaren motorinde 15 kuruş, benzinde 20 kuruş, oto gazda 10 kuruş artırılması,
- Motorlu taşıtlar vergisinde vergilerin yeniden değerlendirme oranından 1 puan daha fazla artması,
- Damga vergisinin ve harçların maktu vergilerde %2,2 yerine yüzde 12.2 artırılması, diğerlerinde de yüzde 10 artırılması,
- İthal edilen cep telefonlarına getirilen maktu verginin 40 TL den 50 TL ye çıkarılması,
- Bira ve diğer alkollü içkilerde ÖTV artışı.

3.3.4. 2011 Yılı Değerlendirmesi

Küresel krizin etkilerinden hızla kurtulan Türkiye ekonomisi kriz döneminde ertelenmiş iç talebin de etkisiyle, 2010-2011 döneminde özel sektör öncülüğünde güçlü ve iç talep kaynaklı bir büyüme süreci yaşamıştır. 2011 yılına gelindiğinde, Türkiye’de yaşanan güçlü büyüme süreci ile birlikte hızlı bir şekilde artan cari açık ve dış finansman bağımlılığı, önemli bir risk unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. İç talep kaynaklı canlanmanın itici gücü olan yurt içi tüketim ve yatırım talebinin güçlü seyri ile üretimin aramalı ithalatına yüksek bağımlılığı nedeniyle ithalatın hızlı artması, ekonomi çevrelerinde çok ciddi bir şekilde kaygı oluşturmuştur.

Bu dönemde ihracat artışı ise Türkiye’nin en önemli ihracat pazarı olan AB’deki durgunluk sonucunda sınırlı kalmıştır. Sonuç olarak 2011 yılının ilkyarısında hızlı büyüme ile birlikte cari açık artış eğilimini sürdürmüştür.

Grafik 29: 2010-2011 Dönemi Çeyrekler İtibariyle Cari İşlemler Açığı ve Büyüme Oranları

Kaynak: TCMB ve TÜİK verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Ancak uygulanan makro ekonomik tedbirler paralelinde iç talebin yavaşlamasına bağlı olarak yılın ikinci çeyreğinden itibaren büyüme hızı yavaşlamaya başlamış iç talep ve dış talep arasındaki ayrışma hız kesmiştir. Dengeli bir biçimde yavaşlamaya başlayan Türkiye ekonomisi, 2011'in ikinci yarısından itibaren yumuşak iniş patikasına doğru yönelmiştir. 2011 yılının ilk yarısında yüzde 10,5 olan büyüme yavaşlayarak yılın ikinci yarısında yüzde 6,8 olmuştur. Bu süreçte iç talebin büyümeye katkısı azalmış, iç talepteki yavaşlamanın da etkisiyle yılın ikinci yarısında ithalat önemli ölçüde yavaşlamıştır (Maliye, 2011:2). Yılın son çeyreğinde de ihracatın ılımlı seyrini koruması ve ithalatın yavaşlaması ile birlikte cari işlemler dengesindeki iyileşme devam etmiştir.

2008 ve 2009 küresel finans krizi sonrası toparlanma sürecinde cari açığın artış göstermesi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın para politikası uygulamalarını finansal istikrar hedefini dikkate alan bir çerçevede gözden geçirmesini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda, 2010 yılı Kasım ayından başlayarak alınan önlemlerden biri de kredi büyümesinin sınırlandırılması olmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından

2010 yılı Kasım ayından başlayan ve kredi büyümesinin sınırlandırılmasını hedefleyen önlemler cari açığın dengelenmesine katkı sağlamıştır. Kredi türlerine göre bakıldığında tüketici kredileri ile cari işlemler dengesi arasındaki en güçlü ilişki taşıt kredilerindedir. Öte yandan, işletme kredilerine uygulanan standartların gevşetilmesinin de cari açıkta genişlemeye yol açtığı görülmektedir (TCMB, 2011-IV, 5).

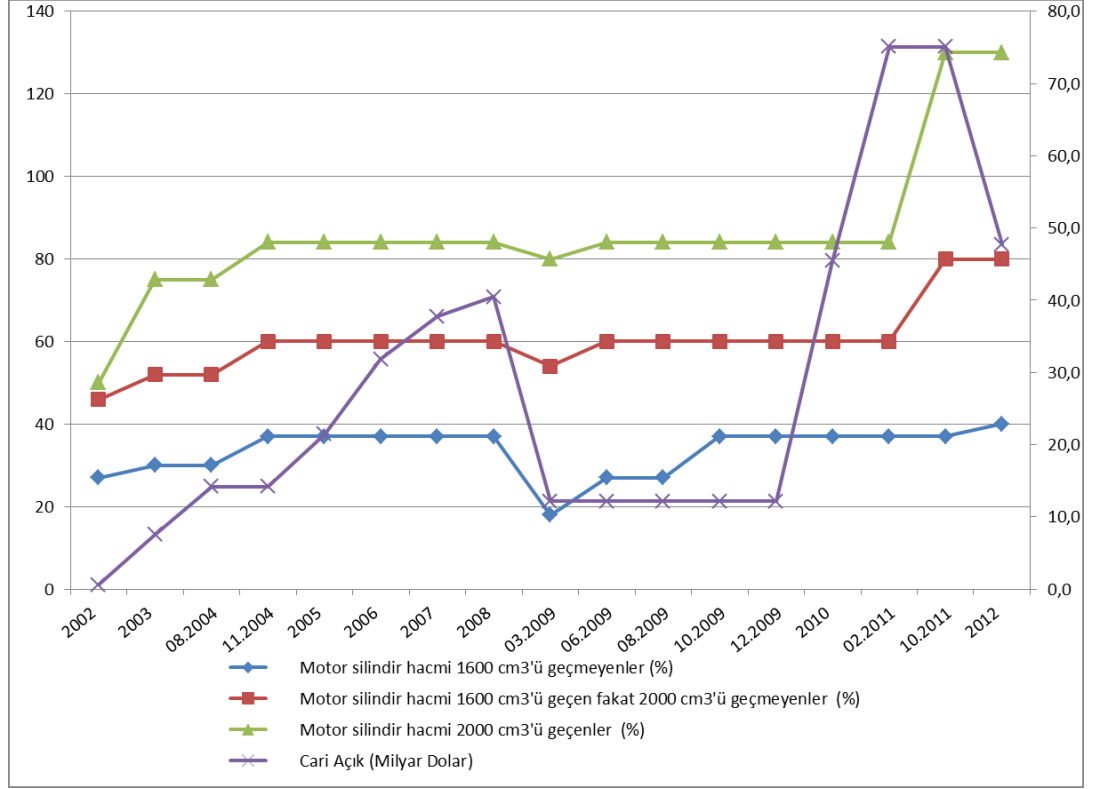
Vergi otoritesi 2011 yılında cari açıkla mücadele kapsamında bir dizi önemli tedbir almıştır. Bu tedbirlerin geneline bakıldığında, amacın cari açığın ana nedeni olan dış ticaret açığının dengelenmesine yönelik önlemler dikkati çekmektedir. Yapılan düzenlemeler, ithalatı azaltmaya ve ihracatı özendirmeye dönük önlemler içermektedir. İthalatın azaltılması için ise araç olarak tüketim vergilerinin ve vadeli ithalattan alınan Kaynak Kullanım Fonu (KKDF) artırılması kullanılmıştır.

Bu kapsamda 2011/2304 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile:

- Vadeli ithalatta KKDF oranı % 6'ya çıkarılmıştır.
- Özel Tüketim Vergisi Kanununun geçici 6'ncı maddesinde 40 Türk Lirası olarak belirlenen tutar 100 Türk Lirası olarak tespit edilmiştir. Böylece cep telefonu ithalatında Özel Tüketim Vergisi artışı sağlanmıştır.
- Enerji tasarrufu sağlayan elektrikli araçlarda Özel Tüketim Vergisi İndirimine gidilmiştir.
- Binek araçlara ilişkin ÖTV oranları yeniden belirlenmiştir.

Yeni düzenlemeyle binek araçlar için ÖTV oranı (%) motor silindir hacmi; 1600 cm³'ü geçmeyenler için 37, 1600 cm³'ü geçen fakat 2000 cm³'ü geçmeyenler için 80, 2000 cm³'ü geçenler için 130 olarak belirlenmiştir.

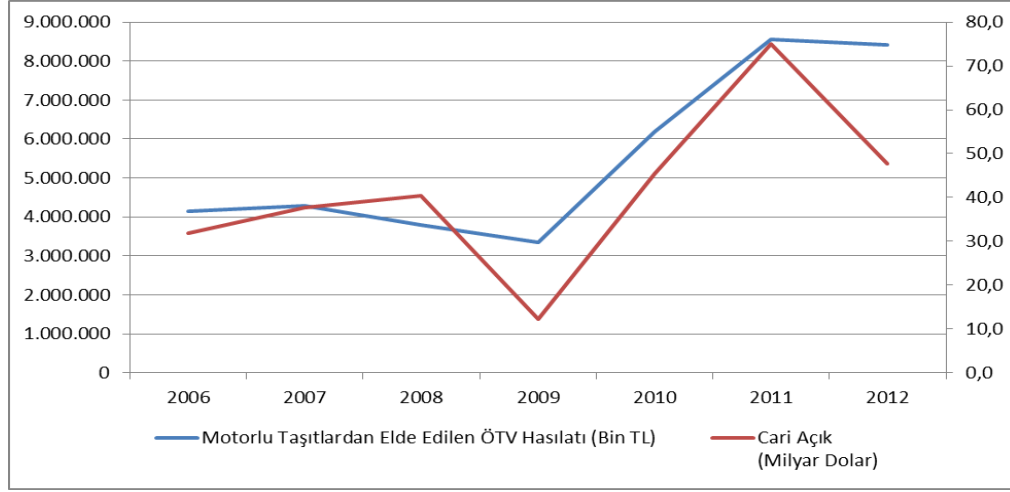
Grafik 30: Özel Tüketim Vergisi Oranlarının 2002-2012 Yıllarında Seyri ve Cari Açık*

Kaynak: TCMB ve Maliye Bakanlığı verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

*Motorlu araçlarda ÖTV oranlarını belirleyen Bakanlar Kurulu Kararnamelerin aynı yıl içinde birden fazla yayınlandığı 2004,2009,2011 yılları için her bir ÖTV oranı değişikliği ayrı ayrı grafiğe aktarılmış olup, bu yıllarda cari açık rakamı ise yıllık rakamlar baz alındığından tekrarlanmış ve bundan dolayı cari açık serisi bu yıllar için sabit bir seyir göstermiştir.

Grafik 30 incelendiğinde, 2009 sonundan itibaren hızlı bir artış trendine giren cari açığa önlem olarak 2011 Ekim'den itibaren tüm motorlu araç gruplarında ÖTV artışı yapıldığı, ancak lüks olarak değerlendirilen motor silindir hacmi 2000 cm³'ü geçen araçların vergi oranında ise çok daha bariz (yaklaşık %60) bir artışa gidildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönem dışında, cari açıkla ÖTV oranları arasında bir korelasyonun bulunmadığını da söylemek mümkündür.

Grafik 31: Motorlu Araçlardan Elde Edilen ÖTV Cari Açık

Kaynak: TCMB ve Maliye Bakanlığı verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Öte yandan, motorlu araçlardan elde edilen ÖTV hasılatı cari açığa paralel bir seyir izlemektedir. Cari açık artarken ÖTV hasılatının da arttığı görülmektedir. Esasında bunu da temel olarak lüks tüketim ve petrol ürünlerinden alınan ÖTV'nin etkisiyle açıklamak mümkündür.

Söz konusu tedbirlerden beklenen etkinin tam olarak alınamaması ekonomi yönetimini ikinci bir adım atmaya zorlamıştır. 2011/2304 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının ardından ikinci aşama olarak 6322 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla ilave tedbirler almıştır. Bu Kanunla alınan tedbirler özetlenecek olursa kısaca şunlardır:

- Yabancıların Türkiye'deki Portföy yönetimi kolaylaştırılmıştır.
- Hizmet ihracatı teşvik edilmiş, mimarlık, mühendislik, tasarım, yazılım, tıbbi raporlama, muhasebe kaydı tutma, çağrı merkezi, veri saklama hizmeti, eğitim ve sağlık alanlarında yabancılara verilen doğrudan hizmetlerden elde edilen gelirlerin yarısı vergi dışı tutulmuştur.
- Girişimcilik teşvik edilmiş, girişim fonu kurulmuştur.
- Hazinesinin yurtdışına kira sertifikası ihracı kolaylaştırılmıştır.

- Bireysel emeklilik sistemi teşvik yenilenmiş, devlet katkısı uygulamasına geçilmiştir.
- Yolcu beraberinde getirilen cep telefonlarına 100 TL harç getirilmiştir.

Bu tedbirler de genel olarak ithalatı azaltmaya dönük, ihracatı özendirici ve tasarrufu teşvik edici önlemlerden oluşmaktadır.

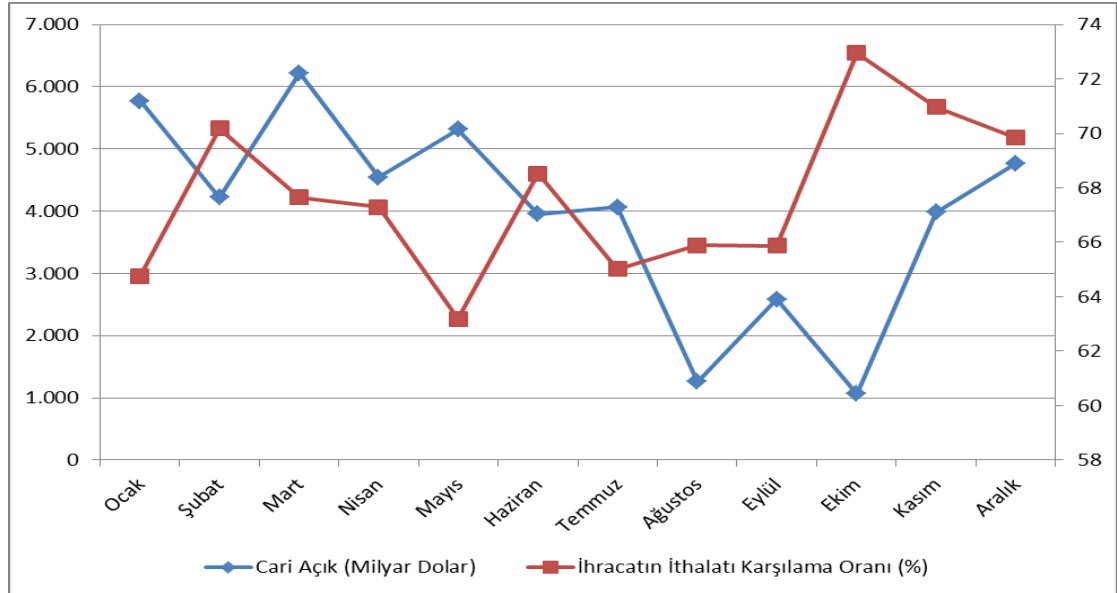
3.3.5. 2012 Yılı Değerlendirmesi

Türkiye izlenen ekonomi politikaları sebebiyle yumuşak iniş olarak adlandırılan dengeli ve sürdürülebilir büyüme sürecine girmiş, 2011 yılının ilk yarısında yüzde 10,5 oranında büyürken, yılın ikinci yarısında büyüme hızı yüzde 6,8 olmuştur. 2012 yılının ilk yarısında ise bu rakam yüzde 3,1'e kadar gerilemiştir. 2012 yılında ortalama büyüme oranı ise % 2,2 olarak gerçekleşmiştir.

2011 yılının ikinci yarısından itibaren Avro Bölgesi'ndeki mali sorunların derinleşmesi yurtiçi mali piyasalarda dalgalanmalar yaşanmasına neden olmuştur. Ancak başta cari açığındaki daralma olmak üzere olumlu makro göstergeler ve güven ortamı sayesinde mali piyasalar yurt dışı piyasalardan pozitif yönde ayrılmıştır. Nitekim yavaşlayan ekonomiye rağmen Borsa İstanbul (İMKB)'da 2011 yılında yaşanan kayıpların büyük ölçüde telafi edildiği görülmektedir. Ancak 2012 yılında, yüksek petrol fiyatları ile en büyük ticaret ortağımız olan AB'deki borç krizi nedeniyle dış ticaret dengeleri olumsuz etkilenmiştir.

Ne var ki, AB'deki borç krizinden kaynaklanan talep düşüşünün ihracat üzerinde yarattığı olumsuz etki ürün ve pazar çeşitlendirmesi çalışmaları sayesinde önemli ölçüde giderilmiş, özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu (MENA) ülkelerine yönelik ihracatta yaşanan artışla birlikte toplam ihracat kriz öncesi seviyelerin üzerine çıkmıştır (Maliye, 2012:59).

Grafik 32: Cari İşlemler Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2010 Yılı Aylık Ayrıntılı Sunumu

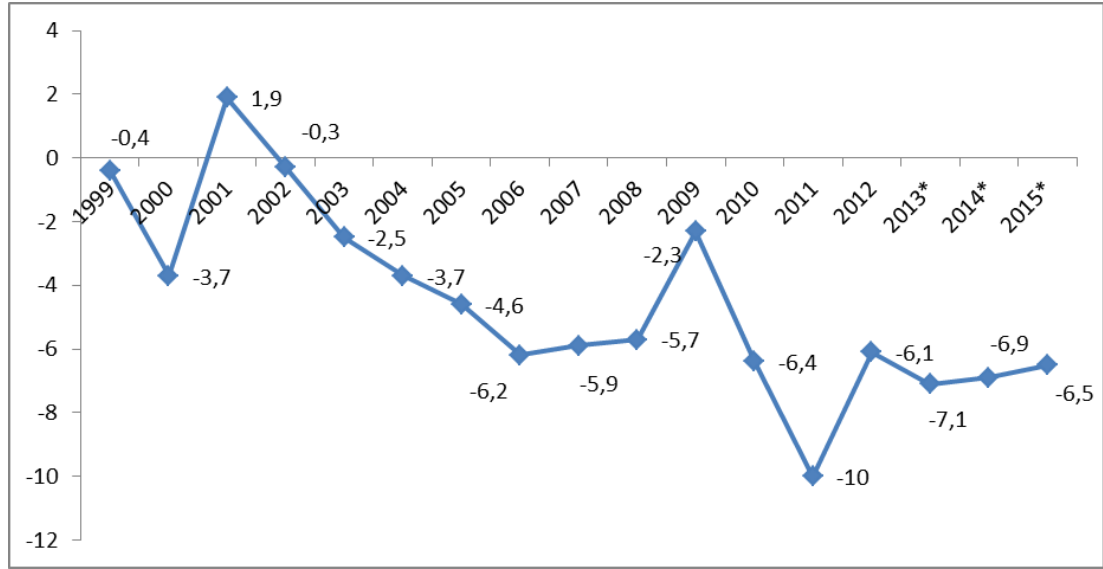
Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Cari işlemler dengesi 2012 yılı son çeyreğine kadar daralma eğilimine devam etmiştir. 2012 yılının bütününde cari açığa ortaya çıkan gerilemenin temel nedeni, iç talep unsurlarının yavaşlaması ve net dış talepte artış olmuştur. Ayrıca, alınan önlemler ile kredi büyümesinin sürdürülebilir bir patikaya çekilmesi özellikle yatırım talebindeki düşüş yoluyla ithalatı geriletirken, özel tüketimin daralması ihracat yapabilen sektörlerin dış piyasaya ağırlık vermesine yol açarak cari açığındaki daralmayı desteklemiştir. Rekabetçi düzeyini koruyan Türk Lirası mal ve hizmet ihracat artışına katkı yaparak cari açığındaki azalmayı etkileyen diğer önemli faktör olmuştur (TCMB, 2012-IV, 5-6).

İthalatta 2011 yılının son çeyreğinde başlayan gerileme eğilimi 2012 yılı son çeyreğinde yerini artışa bırakmıştır. Yılın son iki ayında ithalat ihracata oranla daha fazla artmış ve bu ise cari açığa olumsuz yansımıştır. Ancak yılın genelinde, yurt içi talebin ılımlı seyri ve kredi artış hızını sınırlayıcı politikalar nedeniyle ithalatta bir önceki yıla göre gerileme kaydedilmiştir.

2011 yılında cari açıkla mücadele kapsamında gerek vergi politikası gerekse para ve maliye politikasının diğer araçları ile alınan önlemler neticesinde 2012 yılında cari açığın iyileşme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Öte yandan, Orta Vadeli Program (OVP) 2013–2015 uyarınca bu konuda temel gösterge olan cari açığın GSYH'ya oranının 2015 yılına kadar % 6-7 bandında hareket etmesi beklenmektedir.

Grafik 33: 1999-2012 Cari Açık/GSYH Gerçekleşmeleri ve 2013-2015 Projeksiyonu (%)

Kaynak: TCMB, TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı verileri esas alınarak tarafımızdan grafik oluşturulmuştur.

2012 yılında vergi politikası açısından alınan önlemler daha ziyade ÖTV uygulamalarına dönük olarak, 2012/3735 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Özel Tüketim Vergisi Kanunu'na ekli (I), (II) ve (III) sayılı listelerde değişikliğe gidilmesi ve motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen otomobillerdeki vergi oranının % 40'a çıkarılması şeklinde gerçekleşmiştir.

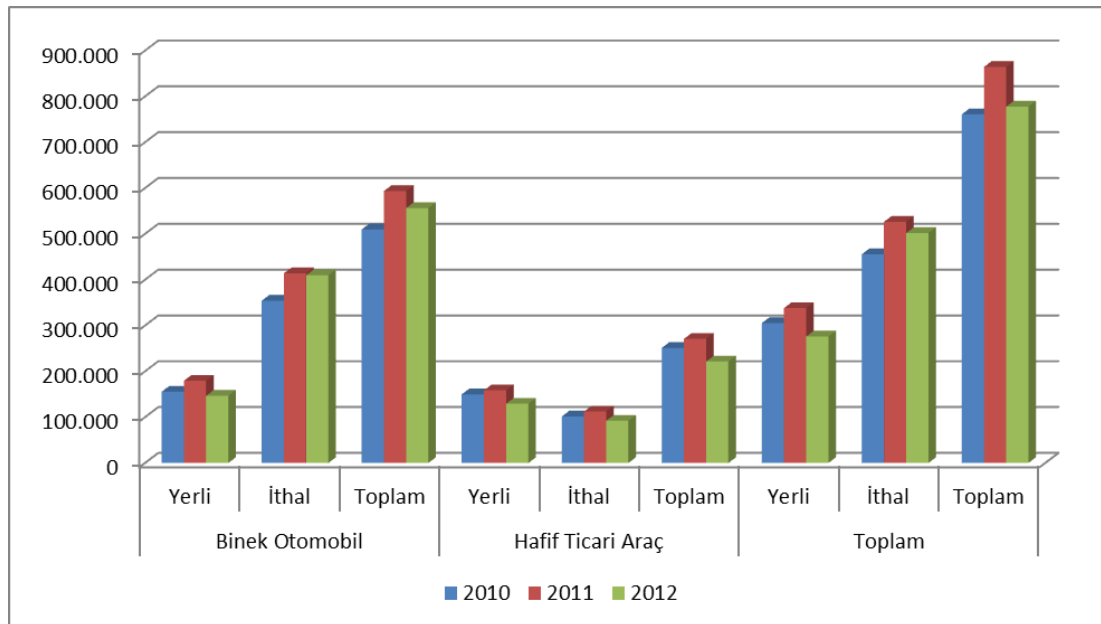
Alınan önlemler incelendiğinde, gelir sağlamak amacıyla akaryakıt ürünlerinde, benzinde, motorinde ve lpg'de 30 kuruş ÖTV artışı ile birada 9 kuruş, rakıda 11 lira, şarapta 46 kuruş, cin ve votkada 12 tl, viski ve likörde

ise 15 tl ÖTV artışı yapıldığı, ayrıca tapu harçlarının yine aynı amaçla % 4'e çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Ancak, motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen otomobillerdeki vergi oranının % 40'a çıkarılması uygulamasının gelir sağlama amacından başka cari açığa dönük olarak etki sağlamasının beklendiği tabiidir. Zira, yurt içi talep yapısı açısından en çok satılan bu motor grubunda satışa konu edilen araçlar, ya ithalat yoluyla yurda girmekte ya da yurt içi üretimi ithal aramalına bağımlı olarak gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, bu araçların vergisinde yapılan 3 puanlık artışın talebi düşürmesi ve ithalatı azaltıcı etki yapmasının beklendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2011 ve 2012 yıllarında cari açıkla mücadele kapsamında vergi otoritesi, özellikle özel tüketim vergisi aracılığıyla tüketim harcamalarına müdahale etmeye çalışmıştır. Özellikle motorlu araçların ÖTV'si yukarıda açıklanan yapısal nedenlerle artırılmış ve otomotiv talebi daraltılmaya çalışılmıştır.

Grafik 34: 2010-2012 Dönemi Binek Otomobil ve Hafif Ticari Araç Satış Rakamları (Adet)

Kaynak: ODD Otomotiv Distribütörleri Derneği

2010-2012 dönemi otomotiv satış rakamları incelendiğinde, 2012 yılında otomobil satışlarında 2011 yılına oranla belirgin bir azalma olduğu gözlemlenmektedir. Bu azalmada yapılan ÖTV ayarlamalarının etkisi olduğu söylenebilir. Ancak bir başka nokta ise, 2012 yılında ithal araç satışından daha büyük oranda yerli araç satışındaki düşmedir. Şüphesiz ithal ara malı bağımlısı olan otomotiv sektöründe yerli araç satışının düşmesinin de ithalatı azaltıcı ve cari açığı düzeltici etki yapması beklenir.

Öte yandan, motor silindir hacmi 2000 cm³'ü geçen otomobillerdeki vergi oranının artırılmasının talebe etkisi çok yüksek olmuştur. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, 2012 yılında bu gruptaki araç satışları bir önceki yıla oranla % 51,3 azalmıştır. Aynı dönemde ise bu talebin bir kısmının 1600 cm³ altı araçlara kaydığı (pazar payı, 2010'da %89 iken 2012'de %92,6) görülmektedir.

Tablo 10: 2010-2013 Dönemi Binek Otomobil Satışlarının Motor Silindir Hacmine Göre Dağılımı

Sınıf	2010		2011		Bir Önceki Yıla Göre Satış Rakamları Değişimi (%)	2012		Bir Önceki Yıla Göre Satış Rakamları Değişimi (%)
	Adet	Pazar Payı (%)	Adet	Pazar Payı (%)		Adet	Pazar Payı (%)	
1600 cc altı	451.165	89	530.069	89,3	17,49	514.861	92,6	-2,9
1601-2000 cc	48.243	9	52.396	8,8	8,61	35.850	6,4	-31,6
2001 cc üzeri	10.376	2	11.054	1,9	6,53	5.385	1	-51,3
Toplam	511794	100	593519	100	15,97	556.096	100	-6,3

Kaynak :ODD

3.4. VERGİ POLİTİKASI İLE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE AMPRİK YAKLAŞIMLAR

Tarafımızca yapılan literatür araştırmalarda, cari açık ile vergi politikası arasındaki ilişkinin varlığını sorgulayan, tüm politika araçlarını (vergiler, tarifeler, teşvikler ...) dikkate alarak yapılmış bir amprik çalışmaya rastlanılamamıştır.

Bu konudaki çalışmalar genel olarak cari açığın belirleyicileri üzerine yoğunlaşmakta, vergi politikası ile cari açık arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların kapsamı ise tarifeler ve belli bazı vergilerden ibaret olarak kalmaktadır.

Ancak, daha makro bakış açıları ile hazırlanmış çalışmalar da göze çarpmaktadır. Bu kapsamda, vergi politikasının çatısı olan maliye politikaları ile bütçe açıkları odaklı gerçekleştirilen çalışmalar çoğunluktadır. Bunlar içerisinde ise çalışmanın önceki bölümlerinde açıklanan, literatürde “ikiz açıklar” olarak tanımlanan cari açık ile bütçe açığı üzerine yapılan çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, vergi politikaları ile cari açık arasındaki ilişkiyi ele alan bazı amprik çalışmalara ve bulgularına aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 11: Dış ticaret, Cari Açık ve Vergi Politikası Alanında Yapılmış Bazı Amprik Çalışmalar ve Bulguları

Çalışmanın		Yazar/Yazarlar	Kullanılan Yöntem	Bulgular
Adı	Yılı			
Özel Tüketim Vergisi Oranlarındaki Artış Cari Açığa Çözüm Olabilir Mi?	2012	Ahmet UĞUR Yusuf Ekrem AKBAŞ Mehmet ŞENTÜRK	PP ve KPSS Birim Kök Testleri Granger Nedensellik Testi ve Dolado-Lütkepohl Granger Nedensellik Testi	Cari açıktan ÖTV'ye doğru pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Vergi Politikalarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Uygulaması	2010	Melek AKDOĞAN GEDİK	Hesaplanabilir Genel Denge Modeli	Araştırmada tarife gelirlerinin artırılması, ithalat hacminin gerilemesine neden olmaktadır. Üretim vergilerinin artırılmasına bağlı olarak ise ithalat kapasitesi artış göstermektedir. Satış ve üretim vergilerindeki artış, ihracat değerinin artmasına neden olabilmektedir. Satış vergileri ve tarifelerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisinin görece olarak sınırlı düzeyde kaldığı gözlenmektedir. Kurumlar vergisindeki artış ise dış ticaret dengesinin kötüleşmesine neden olmaktadır. Satış vergilerindeki artış ülkeye giren dış kaynak düzeyinde belirgin bir artışa neden olurken, üretim vergilerindeki artış tam tersi bir etkiye sahiptir. Kurumlar vergisi ve tarifelerdeki artışın

				dış kaynak düzeyi üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalmaktadır. Tarife oranlarının artırılmasına bağlı politika, ithalat rakamlarının sektörlerin genelinde, beklenen doğrultuda azalmasına neden olmaktadır.
Türkiye’de İhracatta Uygulanan KDV iadesinin İhracata Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz	2008	Hakan TÜRKEY Hilmi ÜNSAL	Granger Nedensellik Testi, Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi	KDV iadesi ve döviz kuru ihracatın Granger nedenidir. İhracattan KDV iadesi ve döviz kuru değişkenine doğru bir nedensellik tespit edilememiştir.

İncelemiş olduğumuz çalışmalardan ilki 2005-2011 döneminde, cari açık ile özel tüketim vergisi gelirleri arasında ilişki olup olmadığını sorgulamaktadır.

Dolaylı bir vergi türü olan ve 2009-2013 döneminde vergi gelirleri içerisindeki payı, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre %25-27 civarında yüksek bir oranda seyreden ÖTV, bütçenin ana gelir kalemlerinden birisidir. Dolaylı vergilerin ve daha özelden ÖTV'nin cari açığa etkisi önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelendiğinden burada konu ile ilgili daha fazla bilgi verilmeyecektir.

ÖTV'nin cari açıkla olan ilişkisinin bilimsel olarak da teyit edildiği bu çalışmanın sonucunda, çalışmaya konu olan dönemde Türkiye'de cari açığın ÖTV'nin nedeni olduğu ve cari açık arttığı dönemlerde ÖTV gelirlerinin de artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Uğur, Akbaş ve Şentürk, 2012:4584).

İncelenen ikinci çalışmada ise Hesaplanabilir Genel Denge Modeli kullanılarak Türkiye ekonomisi için tanımlanan model çerçevesinde farklı politika senaryolarının ekonominin geneli ve sektörel dış ticaret değişkenleri üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

HGD modelinin vergi politikası uygulamaları 2002 yılı referans alınan bu çalışma kurumlar vergisinde, satış vergilerinde, üretim vergileri ve tarifelerde artış olmak üzere dört farklı senaryo etrafında oluşturulmuştur (Akdoğan Gedik,2010:412).

Son çalışmada ise Türkiye'nin uygulamış olduğu ihracatta KDV iadesi teşvikinin etkinliği araştırılmış, araştırma sonucunda ihracat bağımlı değişken, KDV iadesi ve döviz kuru ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir (Türkay ve Ünsal,2008:97).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cari işlem açıkları, ilişki içinde olduğu temel makro ekonomik göstergeler dikkate alındığında, ciddi ekonomik maliyetleri beraberinde getirmektedir. Açığın yönetilebilmesi ve ortadan kaldırılması için uygulanacak politikaları son derece önemli hale getiren bu durum, cari açıkla mücadelede doğru politika önlemlerin seçilmesini gerekli kılmaktadır.

Cari açıkla mücadelede uygulanacak politika önlemlerini iki temel ayrıma tabi tutmak mümkündür; kısa vadeli ve uzun vadeli önlemler. Kısa vadeli önlemler daha ziyade açığın ekonomiye etkisinin hızlı bir şekilde azaltılmasına dönük olarak geçici çözümler üretir. Bu alanda uygulanan politikalar çoğunlukla maliye politikası temellidir. Zira maliye politikası, her ne kadar uygulamaya konması görece olarak uzun zaman alan politikalar olsa da, uygulamaya konduklarında etkileri çok çabuk görünür. Para politikası ise toplam harcamaları etkilemede maliye politikası kadar etkili bir araç olarak kabul edilmemektedir.

Kısa vadeli önlemler temelde, iç talepte yaşanan genişlemeyi önlemeye, ithalatı şartlar dahilinde kontrol etmeye ve ihracatı özendirmeye yönelik tedbirler içermektedir. Bu önlemleri hayata geçirmede sıklıkla başvuru en temel maliye politikası aracı ise vergi politikası uygulamalarıdır. Vergi politikasının tercih edilme nedenlerinin başında ise doğrudan tüketim ve yatırım kararlarını etkileme gücü ve hızı bulunmaktadır.

Özellikle Türkiye gibi yüksek büyüme dönemlerine cari açığın eşlik ettiği ekonomilerde, tüketim kaynaklı ve daha özelde ithal lüks tüketim mallarına olan talebin ciddi bir etmen olduğu durumlarda vergi politikası, bu malların tüketiminin azaltılmasına dönük olarak “vergi artışı” yapılarak kullanılmakta ve bu artış ÖTV ve KDV gibi dolaylı vergiler ile gerçekleştirildiğinden doğrudan fiyata yansımaktadır. Talep esnekliği yüksek olan bu tip malların fiyatında yaşanan artış, talebi hızla düşürebilmektedir.

Dolayısıyla bu durum, hızlı sonuç doğuran bu müdahale aracının, ekonomi otoritelerince cari açık durumunda aktif bir şekilde kullanılmasına neden olmaktadır.

Bunun yanında, ithal malların ikamesine yönelik yerli sanayinin cari açık dönemlerinde vergi teşvikleri ile desteklendiği görülmektedir. Sağlanan teşvikler gerek işgücü gerekse yeni teknoloji geliştirme harcamalarına (AR-GE) ve kazançlara (gelir ve kurumlar vergisi istisnaları) dönük olarak gerçekleşebilmektedir.

Cari açıkla mücadelede uygulanacak uzun vadeli önlemler ise temelde cari açığa neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına, başka bir deyişle açığın tedavi edilmesine dönük politikaları içerir ki, cari açıkla mücadelede en güç fakat en güvenilir ve sağlıklı olan yoldur.

Cari açığın iki ana sağlıklı finansman kaynağı bulunmaktadır; bunlar doğrudan yatırımlar ve tasarruflardır. Uzun vadede cari açığı ortadan kaldırmaya yönelik politikalar da bu iki finansman kaynağını artırmaya dönük önlemler içermektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları nitelikleri itibariyle fiziki yatırımlardır ve bu yüzden likiditeleri son derece düşüktür. Ülkelerin ekonomik şartlarından daha az etkilenirler, piyasa koşullarının değişmesi durumunda bu yatırımları geri çekmek kolay değildir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının temin edilebilmesi ise öncelikle kısa vadeli sermaye yatırımlarının ülkeye girişini azaltabilecek bir takım tedbirlere bağlıdır.

Bireysel tasarrufların artırılması ise ikinci sağlıklı finansman yoludur. Geniş anlamda düşünüldüğünde cari açık, bir ülkenin harcamalarının tasarruflarından fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Yani, cari denge hesabındaki negatif büyüklük dış alem giderlerinin dış alem gelirlerinden fazla olmasının sonucudur. Toplam yurtiçi harcamaların, toplam yurt içi tasarruflardan fazla olması, dış tasarrufa ihtiyaç gösterecek ve başkalarının tasarrufunu kullanılmak durumunda kalınacaktır ki, bu da cari açık olarak karşımıza çıkacaktır. O halde büyüme için gerekli kaynağın yurt içi

tasarruflardan karşılanabilmesi için tasarrufların artırılmasının teşvik edilmesi gerekmektedir.

Vergi politikası uygulamalarının, cari açıkla mücadelede uzun vadeli önlemler olarak yukarıda açıkladığımız doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi ve tasarrufların artırılması konusunda da etkisi oldukça fazladır.

Zira vergi doğrudan tüketimi ve talebi etkilerken, kişilerin tasarruf kararlarında da önemli bir etkindir. Bu çerçevede bireysel emeklilik sistemi başta olmak üzere, gerçek kişiler için bireysel katılım yatırımcısı indirimi, tüzel kişiler için girişim sermayesi fonu gibi uygulamalar tercih edilmektedir.

Öte yandan işletmeler yatırım kararlarını ülkenin genel ekonomik konjonktüründen başka, kârlarını doğrudan etkileyen en önemli faktör olan vergi mevzuatına ve uygulamalarına bağlı olarak almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, cari açıkla mücadelede vergi politikasının rolü uzun vadede de öne çıkmaktadır.

Genel olarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin vermiş oldukları cari işlemler açıklarının finansmanının, kısa vadeli portföy yatırımlarından ya da dış kaynak kullanımından sağlandığı görülmektedir. Bu durum finansman konusunda temel bir kırılganlığa işaret etmektedir ki bu; cari açığın sürdürülebilirliğidir.

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği, finansman kaynağının borç yaratıp yaratmadığı ile birlikte değerlendirilmektedir. Cari açık bir ülkede borç yaratmayan kaynaklarla finanse ediliyorsa sürdürülebilir, borç yaratan dış kaynaklara finanse ediliyorsa sürdürülemez olarak değerlendirilmektedir. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği ise çoğunlukla dış borç miktarının GSMH'ye oranı ile temsil edilmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin durumu ise pek de parlak gözükmemektedir. Tarihsel bir bakış açısıyla olaya yaklaşıldığında, cumhuriyet döneminden başlayarak atılan sanayileşme adımlarının, Türkiye'yi tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçmesine katkı sağlasa da, ülkede inşa edilen yerli sanayinin, temel nihai ve ara malların dışında kalan malların üretiminde

mesafe kat edemediği görülmektedir. Özellikle, katma değeri yüksek ara malları, yatırım malları ve teknoloji yönünden ithalata bağımlı hale gelen yerli sanayinin ihracat kapasitesinin artırılması temel bir açmaza sürüklemektedir; ihracatımız artarken ithalatımız da -bağımlı bir değişken olarak- artmaktadır.

Bunun yanında, gerek sanayinin temel girdisi, gerekse hane halklarının temel ihtiyaç maddesi olan enerji ise neredeyse tümüyle ithal edilmektedir. Enerji ithalatı, toplam ithalat içerisinde ilk sıralarda yer almaktadır.

Tasarruf eğilimi de oldukça düşük olan Türkiye’de toplam tasarrufların GSYH’ye oranı %14’ler civarında seyretmektedir. Halbuki bu oran IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporunda (Ekim 2013) gelişmiş ülkeler için % 20’ler civarında gösterilmektedir.

Bu durumu tam tersi ile de açıklamak mümkündür. Tasarruf eğiliminin düşük olması, tüketim eğiliminin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Tüketim eğiliminin tasarruf eğilimine göre çok yüksek seyretmesi, Türkiye’de 2006-2010 döneminde dış ticaret açığının başlıca nedenlerindendir. Anılan dönemde özel tüketim harcamalarının finansmanında bankacılık sektörü kredi kanalı önemli rol oynamıştır. Kredi hacminin ve kredi hacmi içindeki tüketici kredilerinin payının yükselmesi önce tüketimi arttırmakta ardından da ithalata dayalı sektörlerde oluşan talep ise ithalatı arttırmaktadır. Ancak kredilerde yaşanan bu patlamanın bankacılık sektörü başta olmak üzere özel sektöre de faturası ağır olmuştur. Ülkemizde 2002 yılında dış borç stokunun sektörel dağılımı incelendiğinde, TCMB dahil kamu sektörü dış borcunun toplam dış borca oranı %67, özel sektörün dış borcunun toplam dış borca oranı ise %33’lerde iken, 2005 yılında bu oranlar sırasıyla %50, %50’lere, 2012 yılında ise durum 10 sene öncesinin tam tersine dönerek % 33, %67’lere ulaştığı görülmektedir.

Bankacılık sektörünün tüketim talebini tetikleyen ve özellikle lüks tüketim mallarına olan talebi ve dolayısıyla cari açığı artıran ucuz dış

finansman kullanımı kaynaklı kredi arzı, sektörün de dış borcunu katlayarak finansmanı kırılgan hale getirmiştir.

Türkiye ekonomisi açısından yapısal birer faktör haline gelen tüm bu etmenler, ekonominin yüksek büyüme dönemlerine yüksek cari açıkların eşlik etmesine neden olmaktadır. İç tasarruf düzeyinin düşük olması sebebiyle daha çok dış kaynaklarla finanse edilen bu büyüme dönemlerinde, cari açığın GSYH'ye oranı da sıçramalar yapmaktadır (2010 yılında yıllık büyüme oran % 9,2 olurken müteakiben, 2011 yılında cari açığın GSYH oranı % 9,7'ye çıkmıştır).

Bu itibarla, temel iktisadi problemimiz olan cari işlem açıkları ile mücadelede etkinlik bu yapısal faktörlerin çözümüne bağlı olup, cari açığı orta ve uzun vadede daha makul seviyelere düşürmek için; yurt içi tasarruf oranlarını artırılması, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, katma değeri yüksek mal ve hizmet üretimine odaklanılması, altyapı yatırımlarının daha da hızlandırması ve beşeri sermayenin daha da güçlendirmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda tezimizde, ülkemizde 2008 küresel ekonomik krizi sonrası uygulanan vergi politikası önlemlerinin cari açıkla mücadeleye etkisi yıllar itibariyle incelenmiştir.

2008 yılı sonrasında uygulanan vergi politikalarının, öncelikle piyasayı canlandırma amacına dönük eylemler içerdiği, ancak bu eylemlerin bir kısmı cari açığı artıracak sonuçlar içermesi nedeniyle, cari açık pahasına iç talebi canlandırmak için bu önlemlere başvurulduğu görülmektedir.

Takip eden dönemde iç talebi canlandırmak için alınan önlemlerine rağmen cari açıkta muhtemel yükselme riskinin gerçekleşmediği görülmüş ve hatta 2008-2009 döneminde cari açıkta düşüş eğilimi izlenmiştir. Bunun temelinde, küresel kriz nedeniyle dünyada oluşan talep daralmasının yattığı tespit edilmiştir.

İç talepte yaşanan durgunluk ithalatı düşürürken, krizden etkilenen ülkelerde yaşanan daralma nedeniyle ihracat da düşmüştür. Ancak 2008 sonrası dönemde dikkati çeken bir diğer nokta da ürün ve pazar

çeşitlendirmesi çalışmalarıdır. Bu sayede önceki dönem ihracata alternatif olarak özellikle Orta Doğu ve Afrika ülkelerine (MENA) yönelik yeni pazarlarla ihracata ivme kazandırılmıştır.

2010-2012 döneminde alınan vergi politikası önlemlerinin ise iç talep kaynaklı büyümenin ve dolayısıyla yukarıda da bağlantısı izah edildiği üzere cari açığın frenlenmesi için, talebi kontrol altına almayı amaçlayan önlemlerden oluştuğu görülmektedir. ÖTV ve KDV düzenlemeleri ile yapılan vergi artışları, dolaylı vergi türlerinden olan bu vergilerin nitelikleri gereği yansıtılmaları ve bu yolla vergiye konu olan ürünlerde fiyat artışları yapılması ve talebin düşürülmesi amaçlanmıştır.

Anılan dönemde tasarrufları artırmaya dönük düzenlemelerin başında ise Bireysel Emeklilik Sistemi gelmektedir. Gerek bu sistemin ihdası gerekse sisteme sağlanan teşvikler (tüm bireysel emeklilik katılımcılarına, ödedikleri katkı payının %25'i oranında sağlanan ek devlet katkısı) bu alanda en önemli atılım olarak göze çarpmaktadır. Hazine Müsteşarlığı Bireysel Emeklilik Sistemi (www.bireyselemlilik.gov.tr) verilerine göre 2013 yılı sonu itibarıyla katılımcı fon tutarı 25,2 Milyar TL'ye Devlet katkısı ise 1 Milyar TL'ye ulaşmış durumdadır.

Öte yandan, Türkiye'de yatırımcılara uyruk ayırt etmeksizin sağlanan birtakım vergi teşvikleri bulunsa da doğrudan yabancı yatırımların istisna, indirim ve muafiyetlerle cazip hale getirilmesi ve ülkeye çekilmesine yönelik olarak, yalnızca yabancılara sağlanan teşvik niteliğinde özel düzenlemeler bulunmamaktadır.

Dönemin geneline bakıldığında ise gerek uzun vadeli gerekse kısa vadeli önlemler çerçevesinde vergi politikasının cari açıkla mücadelede etkin bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AKAT. Asaf Savaş; **Ödemeler Dengesi Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Ağustos, 2004.

AKÇAY. Cevdet; **“Reel Döviz Kuru Teori ve Uygulama, Kur - Enflasyon İlişkisi ve Cari Açık”**, (Erişim),

http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Konferans_Sunumlari/reel_doviz_kuru.pdf, 10 Haziran 2012.

AKDİŞ. Muhammet; “Cari Açıkların Sürdürülebilirliği Sorunu ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler”, (Erişim),

<http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak21.htm>, 2005, 22.04.2013

AKDOĞAN. Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Ankara, Gazi Kitapevi, 7. Baskı, 1999.

AKDOĞAN GEDİK, Melek. “Vergi Politikalarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Uygulaması”, **Maliye Dergisi**, Sayı 159, Temmuz-Aralık 2010.s.395-415.

AKTAN. Coşkun Can, DİLEYİCİ. Dilek, VURAL. İstiklal Yaşar; **Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004.

ARICAN. Erişah; “Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XX, Sayı 1, 2005, s.77-94.

AY. Ahmet; **Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları**, Konya, Çizgi Kitabevi, 1. Baskı, 2007.

AY. Hakkı, TALAŞLI. Esra, “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”, **Maliye Dergisi**, sayı 154, Ocak-Haziran 2008, s.141-142.

AYDOĞUŞ. İsmail, ÖZTÜRKLER. Harun; **Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2006.

AZGÜN. Sabri. "Dış Borç Sürdürülebilirliği: Zamanlararası Bütçe Kısıtı Testleri", **Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 2, 2005, s.57-68.

BALAYLAR. Nilgün Acar, DUYGULU. Aylin Abuk; "Türkiye'de Faiz Politikası ve Toplam Talep İlişkisi", 2009, (Erişim)
http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/Balaylar_Duygulu_econanadolu2009.pdf

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu; **2005-2011 Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, sayı 2006/1, Aralık 2005, (Erişim), www.bddk.gov.tr, 01.02.2013

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu; **2005-2011 Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, sayı 2012/1, Aralık 2011, (Erişim), www.bddk.gov.tr, 01.02.2013

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu; **Finansal Piyasalar Raporları**, Aralık 2012 , (Erişim),
http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/11902fpr_aralik2012_29032013bb.pdf

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu; **ABD Mortgage Krizi, Çalışma Tebliği**, Ankara, 2008.

BARRO. Robert J.; "The Ricardian Approach to Budget Deficits", **Journal of Economic Perspectives**, 1989, s.37-54.

BAYRAK. Metin, KANCA, CENK. Osman; "2008 Yılı Küresel Finans Krizinin Türkiye'de Bazı Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi ve Uygulanan Maliye Politikalarının Cevabı", **Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğleri**, 2013, s. 28.

BEYOĞLU ŞAHİN. Gülbin, KADIOĞLU. Ferya, KOTAN. Zelal; "Kura. Dayalı İstikrar Politikası Uygulamaları ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri", **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü**, Ankara, 2001, s.12.

BIYIK. Recep, KIRATLI. Aydın; **Vergi Teşvikleri ve Korumaları**, Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul, Yıldız Ofset, 2001.

BİNAY. Şükrü, KUNTER. Kürşat; “Mali Liberalleşmede Merkez Bankası’nın Rolü 1980-1997” **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği**, sayı 9803, Aralık 1998, (Erişim), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/teblig/98/gece2.html>, 21.01.2013.

BORATAV. Korkut; “2004 Büyümesi Mercek Altında”, **Cumhuriyet**, 06.04.2005.

BORATAV. Korkut; **Türk İktisat Tarihi (1908-2002)**, İstanbul, İmge Yayınları, 7.Baskı, 2003.

BULUTOĞLU. Kenan; **Kamu Ekonomisine Giriş**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 5. Baskı, 1997.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü; “2013 Yılı Bütçe Gerekçesi”, Ekim 2012,

CELASUN, Merih; “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”, (Erişim), <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbart/erc2002/pdf/i053.pdf>, 21.01.2013.

ÇOLAK. Ömer Faruk; “Makro Ekonomik Büyüklükler ve Cari Açık” **İşveren Dergisi**, Ocak 2006

Devlet Planlama Teşkilatı (Kalkınma Bakanlığı); **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Temmuz 1996.

DİNLER. Zeynel; **İktisada Giriş**, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 5. Baskı, 2000.

EĞİLMEZ. Mahfi, KUMCU. Ercan; **Krizleri Nasıl Çıkardık**, İstanbul, Creative Yayıncılık ve Tanıtım, 11. Baskı, 2001.

EĞİLMEZ. Mahfi; “Cari açık nedir?” **Radikal**, 21.11.2006, 2006a

EĞİLMEZ. Mahfi; “2006’dan 2007’ye Türkiye Ekonomisi”, **Radikal**, 31.12.2006, 2006b

EĞİLMEZ. Mahfi; “Kendime Yazılar; İkiz Açık, Üçüz Açık”, 20 Ekim 2012 (Erişim), <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html>, 10.01.2013.

ERDOĞAN. Seyfettin, BOZKURT. Hilal; “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: Mgarch Modelleri İle Bir İnceleme” **Maliye Finans**, yıl 23, sayı 84, Temmuz 2009.

ERKEN. Adnan; “Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması” **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği No: 9020**, Ankara, 1990

EROĞLU. Nadir; “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”, **Marmara Üniversitesi 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, İstanbul, 2003, (Erişim), <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/turkiye-de-iktisat-politikalarin-gelisimi-1923-2003.htm>, 17.01.2013.

ERSEL. Hasan; “Structural Adjustment: Turkey (1980 –1990)”, **The Central Bank Of The Republic Of Turkey Discussion Papers**, no 9107, 1991, (Erişim), <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/9107eng.pdf>, 03.02.2013.

EŞİYOK. Bayram Ali; Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, cilt 49, sayı 569, 2012.

GÖK. Abdülkerim; “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, cilt 21, sayı 1, 2006, s. 132.

HATİBOĞLU, Zeyyat; “Conventional and Unconventional Economic Analyses”, **Lebib Yalkın**, Revised Edition, İstanbul, 2001.

Hazine Müsteşarlığı; **Yıllık Kamu Borç Yönetim Raporu**, 2013

İNAN. Emre Alpan; “Türkiye’de 2002-2005 Döneminde Tasarruf Dengeleri ve Ani Kesinti İhtimali”, **Bankacılar Dergisi**, sayı 59, 2006.

İNANÇLI. Selim, KONAK. Ali; “Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü”, **Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Eskişehir, Ekim 2011, (Erişim), http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2011-2/2011_2_14.pdf

KARAKURT. Birol, “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2010, 24 (2), s.186

KAZGAN. Gülten; **Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1995

KİP. Ergün; “Türkiye Dış Ticaret Hadleri”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 30, Ocak 2004, s.66-84.

KORKMAZ. Esfender; “Cari Açık Yönetilebilir mi?”, 22.03.2013, (Erişim), <http://www.esfenderkorkmaz.com/konferanslari-ve-paneller/cari-acik-yonetilebilir-mi.html>, 17.05.2013.

MAKIN. John H.; **The Impact of Fiscal Policy on the Balance of Payments: Recent Experience in the United States**, Universita Bocconi Conference on Fiscal Policy, Economic Adjustment and Financial Markets, 1988.

Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, “2010 yılı Maliye Bakanı Bütçe Sunuş Konuşması”, 2009, (Erişim), <http://www.sgb.gov.tr/ESAD/Sayfalar/BakanKonusmalari.aspx>, 17.03.2013

Maliye Bakanlığı; **Yıllık Ekonomik Rapor**, 2010, 2011, 2012, (Erişim) <http://www.maliye.gov.tr/Sayfalar/YillikEkonomikRapor.aspx>, 20.06.2013

NEMLİ. Arif; **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, 1979.

ÖZBEK. Orkun; “Ekonomik Kriz Belirtisi Olarak Cari Açık-Büyüme İlişkisi”, **Ticaret Odası AR&GE Bülten**, İzmir, Şubat 2008, s.5-11.

ÖZER. Mustafa; **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

ÖZMEN. Erdal; “Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine”, **İktisat İşletme ve Finans**, cilt 19, sayı: 223, 01.10.2004.

PARASIZ. İlker; **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 8. Baskı, 2005.

ROUBİNİ. Nouriel, WACHTEL. Paul; “Current Account Sustainability in Transition Economies”, **NBER Working Paper Series**, no 6468, March 1998.

SALVATORE. Dominick; “The European Monetary System: Crisis and Future, Springer Netherlands”, **Open Economies Review**, Volume 7, Supplement 1, March 1996, s.604.

SARAÇ. Ufuk; “Küresel Bir Köyde Vergileme”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Aralık 1999, s.55.

SEYİDOĞLU. Halil; **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 12. Baskı, 1998.

ŞAHİN. Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi - Bugünkü Durumu**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı, 2002.

ŞENOL. Coşkun, “Dış Ödemeler Dengesi” **Gümrük Dünyası Dergisi**, sayı 43, (Erişim) <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/43/5.html>, 19.06.2012.

ŞENYÜZ. Doğan; **Türk Vergi Sistemi**, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 11. Baskı, 2005.

TARHAN. Vefa; “Cari açık finansmanın hastalığı ağırlaşıyor (2)”, *Dünya*, 23 Haziran 2012, (Erişim), <http://www.dunya.com/cari-acik-finansmanin-hastaligi-agirlasiyor-2-157854h.htm>, 20.02.2013.

TAŞKIN. Murat, “1923 – 2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları”, 2003, s. 7, (Erişim), <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>, 11.01.2013.

TELATAR. Erdinç; “Türkiye’de Cari Açık Belirleyicileri ve Cari Açık-Krediler İlişkisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 78, Eylül 2011, s. 22-34.

TİRYAKİ. Tolga; “Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**, sayı 8, Temmuz 2002.

TOGAN. Sübidey, BERUMENT. Hakan; “Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 78, Eylül 2011, s. 3-21.

TOKATLIOĞLU. İbrahim, ÖZTÜRK. Fahriye; “1950-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, cilt 17, sayı 66, 2007, s.157.

TÜRK. İsmail; **Maliye Politikası**, Ankara, Turhan Kitapevi, 13. Baskı, 1999.

TÜRKAY, Hakan., ÜNSAL, Hilmi., “Türkiye’de İhracatta Uygulanan KDV iadesinin İhracata Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, **Sosyo Ekonomi**, Temmuz-Aralık 2008-2, (Erişim) <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/080205.pdf>, 05.06.2012.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, **Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama**, Tarihi yok, (Erişim) <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>, 01 Haziran 2012

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası; “Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, 2002, (Erisim), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf>, 20.01.2013.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası; “Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve İlkeleriyle Türkiye Uygulaması”, s.1, (Erisim), http://www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/odemeler_dengesi.htm, 10.05.2007.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası; “**Ödemeler Dengesi Raporu**”, 2009-I. Çeyrek, 2010-I. Çeyrek, 2010- IV. Çeyrek, 2011-IV. Çeyrek, 2012-I. Çeyrek, 2012-IV. Çeyrek, 2013-I. Çeyrek, (Erişim) <http://www.tcmb.gov.tr>, 01.06.2013

UĞUR. Ahmet, AKBAŞ. Yusuf Ekrem, ŞENTÜRK. “Mehmet Özel Tüketim Vergisi Oranlarındaki Artış Cari Açığa Çözüm Olabilir Mi?”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, No:26, Vol 7, 2012, (Erişim)

http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_10_makale_a_uhur.pdf, 10.10.2013.

ULUSOY. Ahmet; **Maliye Politikası**, Trabzon, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, 2007.

UYGUR, Ercan; “Krizden Krize Türkiye, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, Ankara, 2001a.

UYGUR, Ercan; **Türkiye’de Enflasyon, Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 2001b, s. 357-411.

ÜNSAL. Erdal M.; **Makro İktisat**, Ankara, İmaj Yayınları, 8. Baskı, 2009.

ÜNSAL. Erdal M.; **Uluslararası İktisat**, Ankara, İmaj Yayınları, 1. Baskı, 2005.

YELDAN. Erinç; “2001 Krizi Sonrasında Türkiye: Dış Borçlanma ve Spekülasyona Dayalı Büyüme Çözülürken”, **Malatya İnönü Üniversitesi, Ulusal Bağımsızlık İçin İktisat Politikaları Kurultay’ına Sunulan Tebliğ**, Haziran 2006, s. 2.

YELDAN. Erinç; “Cari İşlemler Açığının Seyri” **Cumhuriyet**, 18 Ocak 2012.

YELDAN. Erinç; “Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri” **Çalışma ve Toplum**, Mart 2005, s. 47-60.

YILDIRIM. Kemal, KARAMAN. Doğan; **Makroekonomi**, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, sayı 145, 2001.

YİĞİTOĞLU. Ali İhsan; “2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi”, **Sosyo Ekonomi**, 2005, s.115-125.

YÜKSELER. Zafer, “Türkiye’nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı 1997–2010 Dönemi”, **Türk Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2011, (Erişim) www.tek.org.tr, 25.09.2012.

YÜKSELER. Zafer; “Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi”, 1995, (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/makro>, 24.09.2012.